

SLOVENSKÁ REČ

Časopis pre výskum slovenského jazyka.
Založený v roku 1932. Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie vied

SLOVAK SPEECH

Journal for the Slovak Language Research.
Founded in 1932. Published by Ľudovít Štur
Institute of Linguistics,
The Slovak Academy of Sciences

HLAVNÝ REDAKTOR

Slavomír Ondrejovič

EDITOR-IN-CHIEF

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Jana Wachtarczyková

EXECUTIVE EDITOR

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák (Bratislava), Klára Buzássyová (Bratislava), Juraj Dolník (Bratislava), Ľubomír Ďurovič (Lund – Švédsko), Miroslav Dudok (Bratislava), Ján Findra (Banská Bystrica), Siniša Habijanec (Záhreb – Chorvátsko), Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), Martina Ivanová (Prešov), Ľubomír Kralčák (Nitra), Mark Lauersdorf (Kentucky – USA), Milan Majtán (Bratislava), Jozef Mlacek (Bratislava), Martin Ološtiak (Prešov), Oľga Orgoňová (Bratislava), Matej Považaj (Bratislava), Ján Sabol (Košice), Daniela Slančová (Prešov), Pavol Žigo (Bratislava)

EDITORIAL BOARD

REDAKTORKA

Anežka Krausová

ENGLISH LANGUAGE

ANGLICKÝCH TEXTOV

EDITOR

TECHNICKÝ REDAKTOR

Vladimír Radik

LAY OUT

Periodicity

Vychádza 6 čísel 3 x ročne

Periodicity

Published 6 issues, 3 times per year

Adresa redakcie

813 64 Bratislava, Panská 26, Slovensko,
tel. +421-2-54431756, e-mail: slovenska.rec@juls.savba.sk, www.juls.savba.sk

Address of editor's office

Elektronická verzia časopisu je dostupná na

The electronic version of journal is available at
<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

Informácie o predplatnom podáva a objednávky prijíma redakcia

Subscription information and booking are received by editor's office

Výhradný distribútor na Slovensku

SAP – Slovak Academic Press s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava.
E-mail: sap@sapress.sk, www.sapress.sk. Registračné číslo 7089.

Distributed in Slovak Republic by

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje

Foreign orders executed by

SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia,
tel.: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda

Štefánikova č. 3, Bratislava

The journal available at Veda bookshop

Design

Návrh a grafické spracovanie obálky

Jana Wachtarczyková, Martina Cebecauerová

and cover design graphic processing by

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (verzia online)

VŠEOBECNÉ POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia neprijíma príspevky, ktoré už boli publikované alebo boli prijaté na uverejnenie inde. Vzhľadom na anonymné posudzovanie príspevkov (anonymous peer reviewing) žiadame autorov, aby svoje príspevky posielali e-mailom ako prílohu na adresu **wachtarczyk@gmail.com**, pričom samotný text príspevku **nesmie** obsahovať meno, ani pracovisko autora. Osobné údaje potrebné na vyplatenie honoráru (adresa trvalého bydliska, rodné číslo a číslo účtu v banke), ako aj údaje nevyhnutné na identifikáciu autora textu, ktoré sa uvádzajú v časopise za príspevkom (meno, tituly, pracovisko a elektronická adresa), žiadame posielat' v tele e-mailovej správy alebo v osobitnej prílohe. Upozorňujeme autorov, že podiel autocitácií je maximálne 20 % z bibliografických odkazov.

Osobné údaje sa prikladajú k textu pri **každom** podaní nového príspevku.

Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Záväznou súčasťou každého textu je anglický preklad jeho názvu. Pri príspevkoch do rubrik Štúdie a články, ako aj Diskusie a rozhľady, vyžadujeme abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu okolo 100 slov. Abstrakt by mal predstavovať výťah z obsahu článku, nielen výsledky výskumu. Kľúčové slová v počte 3 – 10 prosíme uvádzať v angličtine a zároveň v jazyku príspevku, a to v abecednom poradí.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním a publikovaním v periodiku Slovenská reč v časovo nešpecifikovanom horizonte.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty predkladať vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 (okrem názvu príspevku).
- Na odlišenie príkladov od textu použiť kurzív, na odlišenie typov písma aj bold, alebo ^{horný} a ^{dolný} index. Nič neriediť, nepodčiarkovať, nepoužívať iné typy písma.
- Na poznámky v texte používať automatickú funkciu textového procesora Vložiť poznámku pod čiarou (ide o tzv. päťové poznámky uvádzané na každej strane).

Pravidlá uvádzania bibliografických odkazov

Časopis rozlišuje a osobitne uvádza 3 druhy bibliografických odkazov:

Literatúra (monografie, články v časopisoch a zborníkoch...) Zoznam literatúry je uvedený na konci článku, zoradený abecedne podľa priezviska autora. V zozname je iba literatúra, ktorá je v článku citovaná alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

- V zozname literatúry sa krstné mená autorov rozpisujú, priezviská autorov sa píšú VERZÁLAMI.
- Názvy publikácií v texte sa uvádzajú kapitálkami (napr. LUDOVÍT ŠTÚR A REČ SLOVENSKÁ).
- Monografia sa uvádza podľa vzoru: FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993.
- Článok v časopise: HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovies ísť a chodiť. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Pramene (slovníky, encyklopédie, hist. dokumenty, atlasy, mapy, zbierky zákonov, kartotéka...) Zoznam prameňov nasleduje za literatúrou a je zoradený abecedne. Napríklad:

- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.

Internetové a korpusové odkazy: označujú sa v texte [1] a zoznam odkazov je zoradený číselne podľa postupnosti citovania. Veľmi dlhé odkazy sa skracujú na úroveň nadradenej domény identifikujúcej daný zdroj. Pri korpusových odkazoch stačí uviesť verziu korpusu. Napríklad:

- [1] Jamrichová, Petra: Poznámky z družiny. Online: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznanky-z-druziny.html>, cit. 4. 11. 2011
- [2] Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Online: <http://korpus.juls.savba.sk>

OBSAH / CONTENTS SR 1-2/2013

UVODNÍK / EDITORIAL

- 3–6 **70 rokov (ne)samozrejmosti**
70 Years of (Un)certainities
Jana Wachtarczyková

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 7–31 **Teoreticko-metodologické otázky spracovania valencie slovenských slovies**
Theoretical and Methodological Issues of Processing Valency of the Slovak Verbs
Martina Ivanová, Miloslava Sokolová, Miroslava Kysel'ová

DISKUSIE A ROZHLEDY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 32–36 **Masniciovo Praefatio**
Masnicius's Praefatio
Lubomír Ďurovič
- 37–40 **Slovenský preklad Masniciovho Praefatio zo Zprávy pjsma slowenského**
Slovak Translation of Masnicius's Booklet Zpráva pjsma slowenského
Lubomír Ďurovič, Daniel Škoviera
- 41–57 **„Pošli bližšie info o detoxe a botoxe. Foto vítané.“ Poznámky o produktivite a slovnodruhovom štatúte skrátených a skratkových slov (I. časť)***
“Please Send Me More Info About Botox and Detox. A Photo Appreciated.”
Notes on Productivity and Morphological Status of Clippings and Abbreviations in Slovak. Part One
Miroslava Gavurová
- 58–75 **Niekoľko poznámok a úvah o náboženskom štýle (odvíjajúcich sa najmä od monografie Wojtak, Maria: Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy)**
Some Remarks and Reflections on Religious Style (Mainly Derived from the Monograph by Wojtak Maria: Contemporary Prayer-Books from the Linguistic Point of View)
Jozef Mlacek

SPRÁVY / REPORTS

- 76–87 **Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v dynamike súčasnej vysokoškolskej a vedeckej slovakistiky (správa o činnosti KSJ FF UK za obdobie 2009 – 2012)**
Department of the Slovak Language of the Faculty of Arts, Comenius University, in the Dynamics of Contemporary Academic and Scientific Slovak Studies (Activity Report within 2009 – 2012)
Gabriela Múcsková

- 88 – 90 **Siločiary súčasného lingvistického myslenia v Banskej Bystrici**
Field Lines of Contemporary Linguistic Thinking in Banská Bystrica
Lucia Satinská, Júlia Vrábľová

RECENZIE / REVIEWS

- 91 – 98 **Trnavská príručka o jazykovej kultúre v akademicknej komunikácii**
Trnava Handbook of Language Cultivation in Academic Communication
Slavomír Ondrejovič
- 99 – 102 **Trochu jednostranný pohľad na vedúce osobnosti slovenskej jazykovedy 20. storočia**
Somewhat One-Sided View of the Leading Figures of Slovak Linguistics in the 20th Century
Ján Bosák
- 103 – 105 **Završené dielo – Český jazykový atlas**
Work Completed – Czech Language Atlas
Pavol Žigo
- 105 – 113 **Hovorené korpusy a korpusové výskumy reči**
Spoken Corpora and Corpus Based Speech Research
Agáta Karčová
- 114 – 118 **Studia Academica Slovaca 40**
Studia Academica Slovaca vol. 40
Eva Baková-Győriová

KRONIKA / CHRONICLE

- 119 – 122 **Vzácné a úctyhodné životné jubileum významnej slovenskej jazykovedkyne**
Rare and Respectable Jubilee of Great Slovak Linguist
Ivor Ripka
- 123 – 125 **Odišiel Vincent Blanár**
Vincent Blanár Has Passed Away
Iveta Valentová

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY

- 126 – 128 **Ad Praefatio**
To Preface
Jana Wachtarczyková

70 rokov (ne)samozrejmosti

Nemusíme byť fatalisti, aby sme v jadre niektorých náhod mohli nájsť niečo symptomatické a nevyhnutné. Niečo, čo nám umožní pozastaviť sa nad vecami, ktoré by sme inak prešli bez povšimnutia. Keď sa 29. marca tohto roka nedalo prihlásiť na stránku www.juls.savba.sk, mnohí sme si to ani nevšimli. Niet sa čo čudovať, na Veľký piatok sa aktivita na akademickej stránke nepredpokladá. Ale čím dlhšie bola stránka nedostupná – a nedostupná bola celé štyri dni –, tým častejšie a naliehavejšie sa ozývali hlasy jej používateľov, kedy už bude všetko v poriadku, teda tak, ako sme zvyknutí. Problém so serverom sa vyriešil, ale opäť ukázal, ako nás technika, internet a virtuálne zdroje informácií ovplyvňujú, najmä ak sme ich prijali ako súčasť našej práce, komunikácie a moderného života. Jazyk popri všetkej technike nielenže neprestal spájať jednotlivcov a kolektívy, ale získava na dôležitosti práve vďaka tomu, že jeho najrozličnejšie modality a funkcie motivujú komunikačné technológie a sú nimi podporované.

Na webovej stránke JÚLEŠ SAV sú verejnosti k dispozícii slovníkové diela, monografie, pravopisné príručky, terminologické databázy a v neposlednom rade archív troch časopisov, ktoré ústav vydáva. Zvykli sme si na výhody elektronických publikácií, napríklad že pdf-verzie predbehli tlač a že sa na stránke elektronickej verzie časopisu objaví skôr než jeho tlačaná podoba. Technológie umožňujú nielen štúdium jazykovedných publikácií, ale aj vyhľadávanie a prácu s jazykovým materiálom prostredníctvom korpusu slovenského jazyka. Modernizuje sa aj jazykové poradenstvo – začiatkom februára tohto roka vznikla elektronická jazyková poradňa jazykovaporadna.sme.sk, ktorá je spoločným projektom JÚLEŠ SAV a portálu Sme.sk. Služba je založená na automatizovanom systéme výberu online z databázy už existujúcich odpovedí poradne Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV na otázky používateľov jazyka.

Akademická inštitúcia týmito službami vychádza v ústrety verejnosti, sprístupňuje lingvistické zdroje, poskytuje poradenstvo a motivuje používateľov jazyka k ich využívaniu, k záujmu o slovenčinu, a tým aj k záujmu o výsledky výskumu slovenčiny. Ustáľuje sa tak nielen komplex funkcií, ktoré JÚLEŠ SAV vo verejnom priestore plní, ale formujú sa aj očakávania používateľskej verejnosti. Približne 30 000 ľudí denne (podľa <http://korpus.juls.savba.sk/attachments/publications>), ktorí v priemere za mesiac navštívia stránku, vypovedá o tom, že sa inštitúcii podarilo vypestovať u mnohých používateľov ne jeden dobrý návyk a očakávanie, takže keď

človek nemá prístup na stránku, ktorú potrebuje, je to podobné, ako keď sa nevie dostať niekam pre sneženie alebo haváriu na diaľnici. Keď sa nepredvidane a dočasne prestanú naplňať očakávania, treba spomaliť, zastaviť a pozastaviť sa nad tým, či je všetko také samozrejmé, ako sa zdá. Pretože za dnešnými samozrejmosťami sú včerajšie vyhraté zápasy v podmienkach, ktoré sú mimo našej autopsie, a tak je dôležité pripomenúť ich, aby sme nestratili vedomie kontinuity a širší zmysel svojho snaženia.

Ani vznik Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU) v roku 1943 nebol samozrejmosťou, ale výsledkom dobového zápasu o vytvorenie reprezentatívnej vedeckej ustanovizne, ktorá by sa venovala objektívnemu výskumu, kultivácii a propagácii národného jazyka. Historici pripisujú najväčšiu zásluhu osobnej angažovanosti jazykovedca – profesora Ľudovíta Nováka, ktorý z pozície generálneho tajomníka Slovenskej učenej spoločnosti presadzoval inštitucionalizáciu, nezávislosť vedeckého výskumu od politiky a ideológie a jeho odčlenenie od Matice slovenskej. Napriek tomu, že Ľ. Novák vznik SAVU pripravoval najmä na súkromných stretnutiach, podarilo sa mu nové vedecké centrum v ťažkých vojnových časoch aj presadiť. V apríli 1943 vzniklo päť ústavov tzv. duchovедnej sekcie vedy (jazykovedný, historický, literárnovedný, zemepisný a hudobnovedný). 10. novembra 1943 bolo vymenované predsedníctvo SAVU, čo sa považuje za oficiálny termín jej vzniku. V tomto roku sa 70. výročie založenia nášho akademického pracoviska prelína s 20. výročím slovenského ponovembrového jazykovedného výskumu (retrospektívnym pohľadom na pôsobenie JÚLŠ SAV v histórii samostatného Slovenska bude venované podujatie 23. – 25. 10. 2013 v Častej-Papierničke spojené s valným zhromaždením slovenských jazykovedcov).

Z hľadiska nášho časopisu je zaujímavé, že Slovenská reč vznik ústavu v roku 1943, ale ani neskôr nereflektovala. Sčasti sa to dá vysvetliť tým, že 11. ročník časopisu vtedy vychádzal v Turčianskom sv. Martine vo vydavateľstve Matice slovenskej (MS), ktorá „odchodom Ľ. Nováka a presunom jazykovedného výskumu do JÚLŠ SAVU prišla o výrazný zdroj prestíže a svoj odpor k SAVU ani neskrývala“ (Hudek, 2011, http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/texty_1_2011/hudek.pdf). Vo vojnových rokoch 1944 – 1945 časopis nevychádzal a k svojmu poslaniu sa vrátil až v r. 1946. Aj potom sa však z časopisu viac dozvieme o schôdzkach Jazykového odboru Matice slovenskej a stretnutiach štrukturalisticky orientovaného Bratislavského lingvistického krúžku na Palisádach, ktorý fungoval od roku 1945, než o činnosti Jazykovedného ústavu SAVU. O vtedajšom rozložení vedeckého potenciálu na Slovensku vypovedá aj finančné krytie Matice slovenskej, ktorá mala 16 interných vedeckých pracovníkov (viac než SAVU v tomto období), na činnosť svojich vedeckých odborov dávala vyše 3,6 milióna Kčs, kým štátna kultúrna správa poskytovala v tom istom čase na činnosť SAVU 1,5 milióna Kčs. Po roku 1948 z rozhodnutia

Federálneho zhromaždenia ČSR činnosť matičných odborov ustala, väčšina vedeckých pracovníkov prešla do nových ústavov SAVU a aj časopis Slovenská reč od roku 1950 začal vychádzať ako orgán Jazykovedného ústavu SAVU. Status Slovenskej reči ako akademického časopisu je samozrejmou „len“ 63 rokov.

Hoci dnes málokto pochybuje o tom, že odborné časopisy a výskum patria predovšetkým do kompetencie pracovísk SAV a univerzít, aj Matica slovenská verejnosti predkladá plán vedeckého výskumu (porov. PROGRAM MATICE SLOVENSKEJ NA ROKY 2011 – 2013 S VÝHEADOM DO ROKU 2017) ako samozrejmú a svoje poslanie, pričom sa uchádza o uznanie a finančnú podporu. Ako tradičná značka slovenskosti je úspešná pri získavaní prostriedkov na svoju činnosť a nie je pravdepodobné, že by jej akademické pracoviská mohli či chceli konkurovať v projektoch osláv významných medzníkov slovenských dejín ako je prebiehajúci ROK MATICE (so začiatkom 5. 2. 2011 až do 4. 8. 2013). Diskutabilný je základný zámer MS – vlastný vedecký výskum reprezentovaný vydávaním zborníka Slovakistika („v štruktúre literatúra, jazyk, kultúra, správy a informácie“), do ktorého prispievajú najmä autori z vysokoškolských pracovísk. Nezainteresovaný pozorovateľ by sa mohol zaujímať, čo je na tomto výskume Matici slovenskej vlastné, ak spočíva v zbere článkov od autorov z akademických a pedagogických pracovísk, ktoré majú svoje odborné časopisy.

Odpoveď možno súvisí s tým, že nároky na autorov a ich texty sa v odborných časopisoch stále zvyšujú v záujme priblíženia sa k európskemu štandardu v tejto oblasti, a tak napr. publikovať v slovenskom jazykovednom periodiku nie je až také jednoduché a samozrejmé. Určitým zadosťučinením našej redakcie za snahu o zvýšenie úrovne časopisu sa stalo výberové zaradenie textov časopisu Slovenská reč za rok 2012 do citačnej databázy SCOPUS. Domnievame sa, že vôľa uspieť v silnej konkurencii je podmienená práve tým, že prijmeme výzvu a motivujeme sa k podaniu vyššieho výkonu, a nie naopak, že vysoký výkon podáme pri zakladaní nových publikačných možností s vlastnými kritériami. Aktuálna je otázka, či by nebolo prirodzenejšie a užitočnejšie pestovať vedecký výskum na špecializovaných pracoviskách a informovať o ňom v etablovaných časopisoch. Či pluralizmus a paralelizmus vedeckého výskumu neznamena nielen potrebnú myšlienkovú diverzitu, ale aj odčerpávanie zdrojov, a tým aj „riedenie“ hodnoty vedeckých výstupov. Na to isté poukazoval už Ján Stanislav na stránkach nášho časopisu (1946, s. 10) v článku ÚLOHY SLOVENSKEJ JAZYKOVEDY, keď komentoval paralelizmus pri slovníkových prácach: „Pokiaľ ide o slovník dnešnej slovenčiny, ako vieme, robia sa dva – v Matici a SAVU. Je škoda, že sa táto práca nemohla sjednotiť. Je to predsa len trieštenie síl a malo by sa dačo urobiť, aby celá práca išla z jedinej inštitúcie. Pretekánie je síce zdravé a krásne, ale máme priveľa roboty v našej jazykovede...“ Na rozdiel od tzv. „Matičného slovníka“ (red. A. Jánošík, E. Jóna) koncipovaného ako SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA SLOVENSKEHO, ktorý vychádzal v rokoch 1946 – 1949 a skončil pri písмене

J, akademický SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA (red. Š. Peciar) vyšiel v 6 dieloch v 1959 – 1968. Dnešná situácia nie je analogická, ale v širokých súvislostiach sa dotýka koncepcie a priorít slovakistického výskumu a jeho podpory zo strany štátnych organizácií. V JÚLŠ SAV pracuje kolektív riešiteľov na projekte SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA, ktorý získal viaceré prestížne ocenenia (napr. Prémium literárneho fondu za vedeckú a odbornú literatúru (2007), zlatú medailu Slovak Gold (2008) a Cenu poroty Jednoty tlmočníkov a prekladateľov v Prahe (2008)). Zásluhu na vydaní prvých dvoch dielov SSSJ majú vďaka finančnej podpore Ministerstvo školstva SR a Ministerstvo kultúry SR, ktoré však zmluvu s JÚLŠ SAV o ďalšej podpore tohto projektu dosiaľ nepredĺžilo, hoci slovníkový projekt v roku 2001 pomáhalo rozbiehať. Aj keď sú to práve lexikografické diela (napr. na webovej stránke ústavu), ktoré sa pre mnohých používateľov jazyka stali samozrejmom pomôckou a nevyhnutnosťou, samotné pokračovanie projektu slovníka v JÚLŠ patrí k tomu druhu samozrejmostí, o ktoré treba stále bojovať.

Jana Wachtarczyková

TEORETICKO-METODOLOGICKÉ OTÁZKY SPRACOVANIA VALENCIE SLOVENSKÝCH SLOVIES*

Ivanová, Martina¹ – Sokolová, Miloslava² – Kyseľová, Miroslava³

Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 17. novembra 1, 080 78 Prešov

E-mail: ¹ivanovmartina@gmail.com – ²sokolova@unipo.sk –

³teleskopka85@gmail.com

IVANOVÁ, M. – SOKOLOVÁ, M. – KYSEĽOVÁ, M.: Theoretical and Methodological Issues of Processing Valency of the Slovak Verbs. In: *Slovak Speech*, 2013, vol. 78, no. 1-2, p. 7-31.

Abstract: In the past few decades, the theory of valency has received a growing recognition as a syntactic model that is more fruitful than the ones provided by a traditional grammar. Within the Slovak context, the first valency dictionary was published in 1998. This paper has been motivated by preparation of VALENCY DICTIONARY OF THE SLOVAK VERBS ON CORPUS BASIS. The study deals with theoretical and methodological issues of processing valency. An attempt has been made to solve some problematic aspects of valency theory and practice, especially those of semantic classification of verbs, delimitation of semantic roles, distinguishing valential complements from non-valential ones, etc. The paper is based on study of material gained from the Slovak National Corpus. The list of the two-level semantic roles (general and specific) and the verb semantic classes (action, process and static verbs as semantic macrogroups and semantic microgroups delimited within them) outlined in VALENCY DICTIONARY OF SLOVAK VERBS (1998) was made more precise in order to achieve a coherent description of complements and verb meanings.

Key words: valency, semantic roles, semantic classes and participants

1. ÚVODNÉ POZNÁMKY

Východiskom našich úvah o teoreticko-metodologických východiskách spracovania valencie vo VALENČNOM SLOVNÍKU SLOVENSKÝCH SLOVIES (1. zväzok: Nižníková – Sokolová, 1998, ďalej VSSS1; 2. zväzok: Nižníková, 2006, ďalej VSSS2) je projekt prípravy VALENČNÉHO SLOVNÍKA SLOVENSKÝCH SLOVIES NA KORPUSOVOM ZÁKLADE (ďalej VSSSKZ). V tejto súvislosti sa núka príležitosť precizovať riešenia prijaté v teoreticko-metodologickom úvode k VSSS1, ako aj spracovanie jednotlivých heslových jednotiek. Nadväzujeme pritom na viaceré podnety, ktoré zazneli v teoretických príspevkoch (Panevová, 2005; Ivanová, 2006) a recenziách (Horecký, 2000; Ivanová, 2007/2008) reagujúcich na tento lexikografický projekt, ako aj na nové

* Štúdiá bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0252/12 Morfosyntaktické a lexikálne parametre kolokácií v slovenčine.

výskumy, materiálovo založené na báze SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO KORPUSU (ďalej SNK). Naše zistenia konfrontujeme so spracovaním slovies v slovníku VALENČNÍ SLOVNÍK ČESKÝCH SLOVES (Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová, 2008, ďalej Vallex).

2. PROBLEMATIKA VYČLEŇOVANIA SÉMANTICKÝCH TRIED A SÉMANTICKÝCH ROLÍ

2.1. Inšpiračným zdrojom našich úvah o probléme vyčleňovania sémantických rolí bola poznámka J. Panevovej, ktorá zaznela na prednáške VALENCE A PRAŽSKÝ ZÁVISLOSTNÍ KORPUS (*PDT*) v Bratislave 6. 10. 2003, o tom, či roly ako kauzátor, stimul, beneficiant nie sú skôr kognitívnymi, než sémantickými (teda jazykovo štruktúrovanými) rolami.¹ Vo funkčno-generatívnom prístupe (ďalej FGP) sa pri triedení slovesných participantov vychádza z teórie posúvania rolí (porov. Panevová, 1980).²

Vo VSSS1 sa pri spracovaní slovies a vymedzovaní sémantických rolí aplikuje lexikologický, sémantický prístup. Ten sa prejavuje na úrovni klasifikácie slovies do sémantických tried statických, procesných a akčných slovies a vyčleňovania subtried v rámci nich (posesívne, lokalizačné, pohybové, kreatívne, deštruktívne slovesá atď.). Základom takéhoto vymedzenia je prítomnosť spoločného sémantického príznaku, tzv. klasémy, v príslušnej slovesnej mikroparadigme. Výhodou uvedeného prístupu je, že umožňuje odhaliť identické valenčné „správanie sa“ slovies z jednotlivých mikroparadigiem, čím sa manifestuje obsahovo-formálna štruktúrovanosť subsystému slovies.³ V koncepcii VSSS1 sa klasifikácia slovies do sémantických skupín stáva kritériom sémantickej klasifikácie participantov, čo sa prejavuje aj v terminologickej korelácii pomenovaní slovesných mikroparadigiem a príslušných sémantických rolí.⁴

¹ Vo FGP, ktorý predstavuje teoreticko-metodologický základ Vallexu, sa nepovažuje za potrebné na rovine významu členíť aktanty na ďalšie roly. Argumentuje sa jednak tým, že zo slovesného kontextu (resp. zo sémantiky slovesa) je takto sémanticky konkretizovaná rola zrejmä, ale hlavne potrebou stanoviť hranicu pre zavádzanie nových a nových významových jednotiek (participantov), ktoré sa nelíšia štruktúraciou na úrovni jazykovej formy. Tento argument je presvedčivý a možno ho uplatniť pri tých koncepciách, pri ktorých sa počet vymedzených sémantických rolí participantov neopiera o jasne stanovené kritérium.

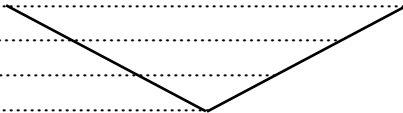
² Podľa teoretických východísk FGP sa formálne chápanie distribúcie rolí uplatňuje pri dvojvalenčných štruktúrach s aktorm a paciansom. V prípade troj- a viacvalenčných štruktúr sa roly výsledku, pôvodu a adresáta distribuujú na základe sémantiky alebo na základe prototypickej formy.

³ Na výhodu (lexikografického) spracovania valencie slovesa vzhľadom na jeho fungovanie v príslušnej lexikálnej paradigme poukazujú aj autorky Vallexu pri parciálnom výskume sémantickej skupiny slovies dandi a recipiendi: „Ukazuje sa ako plodnejší zabývať sa valenčnými vlastnosťami sloves tvorících sémanticky homogénní lexikální skupinu než valenci jednotlivých spolu nijak nesouvisejících sloves“ (Lopatková – Panevová, 2004, s. 348). Najnovšie sa toto konštatovanie premietlo do skutočnosti, že vo Vallexe 2.5 sa pri 2903 z celkového počtu 6 460 lexikálnych jednotiek, teda približne pri 45 %, uvádza syntakticko-sémantická trieda. Tieto triedy sa budujú striktné „zdola nahor“, teda zoskupovaním lexikálnych jednotiek s podobnými syntaktickými vlastnosťami. Vo Vallexe 2.5 tak bolo utvorených 22 syntakticko-sémantických tried.

⁴ Napríklad posesívne slovesá – posesor, posum; deštruktívne slovesá – deštruktor, deštruktát a pod.

Ak by sme porovnali paradigmu sémantických rolí vo VSSS1 s inými koncepciami, mohli by sme, aplikujúc centrálnu metaforu z nového deklinačného systému slovenských substantív (Sokolová 2007), konštatovať, že autorky VSSS1 pracujú s roztvoreným vejárom sémantických rolí. Toto tvrdenie budeme manifestovať na príklade vymedzenia sémantických rolí ľavointenčného participanta.

VSSS1: 36 rolí⁵.....
 E. Páleš: 14 rolí⁶
 Vallex: 2 roly⁷
 1 rola⁸

Vynára sa otázka, o aké operačné kritérium sa počet vyčlenených sémantických rolí vo VSSS1 opiera a aký vzťah je medzi jednotlivými stupňami hierarchie vo vymedzovaní sémantických rolí. Pokúsime sa tento problém ilustrovať na príklade vybraných participantov akčných slovíes. Pri akčných slovesách sa vyčleňuje skupina modifikačných slovíes s agansom modifikátorom a parciálnym zásahom. V rámci nich sa vyčleňujú akčné emotívne slovesá s evokátorom, ktorý ako kauzátor spôsobuje zmenu emotívneho stavu afektora, resp. zmenu psychofyziologického stavu, napr. *rozžialiť*, *opiť*, *vyhladovať*, *potešiť*, *rozveseliť*. V tejto skupine teda do úvahy prichádzajú tri možné participanty:

- modifikátor – pri modifikačných slovesách entita, ktorá svojou aktivitou mení – modifikuje inú entitu,
- evokátor – pri akčných emotívnych slovesách aktívna entita, vyvolávajúca u inej entity nejaký citový stav,
- kauzátor – pri kauzatívnych slovesách aktívna entita, ktorá spôsobuje, že nejaká iná entita niečo robí, urobí, je v nejakom stave (porov. VSSS1).

Vzniká teda jednak otázka, ktorý participant v slovníkovom hesle konkrétneho slovesa uviesť, jednak otázka vzťahu medzi participantmi (Je evokátor podtyp modifikátora? V akom vzťahu je evokátor a kauzátor?). Pozrime sa, ako sa s týmto problémom vyrovnali autorky pri praktickom spracovaní slovíes vo VSSS1 a VSSS2: *tešiť* (*potešiť*) – AGevo, *hnevať* – AGevo, *trápiť* – AGevo/kauz., *prekvapiť* – PROC-kauz., *zobudiť* – AGkauz. Z uvedených príkladov vidíme, že spracovanie slovíes z danej sémantickej podskupiny nie je homogénne.⁹ VSSS1 teda nezavádza dvoj-

⁵ V úvode k VSSS1 sa ako podtypy agensa, procesuála a statuála vymedzuje 36 rolí.

⁶ E. Páleš (1990) vo svojom návrhu sémantických pádov pre slovenský jazyk navrhuje 14 rolí, ktoré môžu zodpovedať ľavointenčnému participantu: agens, procesor, produktor, elementív, statuál, realizátor, editor, perceptor, kognizant, afektor, evokátor, atributant, identifikant.

⁷ V prístupe Vallexu môže byť v pozícii ľavointenčného participanta aktor alebo paciens. napr. vo výpovedi *Aničke chybí prední zuby*. má ľavovalenčné doplnenie pridelenú sémantickú rolu paciensa (*zuby*) a pravovalenčné doplnenie (*Aničke*) zasa sémantickú rolu aktora.

⁸ V krajnom prípade možno hovoriť v súvislosti s ľavointenčným participantom o 1. aktante.

⁹ Podobný problém vzniká pri behaviorálnych predikátoch pomenúvajúcich zvuky, činnosti vnímané zmyslami a psychické a fyziologické činnosti. Osobitná subrola editora ako participanta

stupňovú (opierajúcu sa o triádu základných sémantických skupín slovíes, teda agensa, procesuala a statuala a ich podtypy), ale (hoci len v niektorých prípadoch) trojstupňovú hierarchiu sémantických rolí, napr. agens – modifikátor – evokátor. Logicky teda v týchto prípadoch vyvstáva problém selektívneho vymedzovania sémantických rolí na treťom stupni hierarchie.

Ďalším nedostatkom VSSS1 zostáva miera terminologickej korešpondencie medzi časťami výkladu o sémantických skupinách slovíes a o sémantických rolách aktantov. Napríklad v rámci akčných predikátov sa ako jedna zo sémantických rolí agensa v pôvodnej koncepcii VSSS1 vymedzuje kvalifikátor ako aktant kvalifikačných slovíes, hoci podskupina kvalifikačných slovíes pri akčných predikátoch vymedzená nie je.¹⁰

Problémom VSSS1 sú v niektorých prípadoch tiež nezhody medzi úvodnými teoretickými časťami výkladu o sémantických rolách a ich aplikáciou v slovníkovej časti. Napríklad sémantická rola sekundárny agens sa vo VSSS1 (1998, s. 43) definuje ako prípad pravointenčného participanta s nasledujúcou špecifikáciou: „Pomenúva **živú bytosť**“ (zvýraz. autorky), ktorá vykonáva dej spôsobený kauzátorom.“ V slovníkovej časti sa však táto rola objavuje aj pri neživotných pomenovaniach (*Mama nechala svetlo horieť*).

Diskutabilným javom je tiež vágne vymedzenie niektorých sémantických rolí, pri ktorých absentuje previazanosť s konkrétnou sémantickou mikroskupinou predikátov. Vágne je vymedzenie sémantickej roly nositeľ diania („pri neakčných dynamických slovesách neaktívna entita, na ktorej mimovoľne – bez jej aktivít – prebieha dej pomenovaný slovesom“), ktoré v podstate zodpovedá všetkým procesným slovesám¹¹. Podobná situácia vzniká pri sémantickej role relátor v rámci statických predikátov. Pri jeho explikácii sa totiž neuvádza jeho previazanosť s podtriedou slovíes, tak ako to je pri iných participantských funkciách (napr. posesor sa vymedzuje ako participant posesívnych slovíes, nositeľ schopnosti ako participant schopnostných slovíes atď.). Statuál relátor je vymedzený ako participant pomenúvajúci entitu, ktorá je vo vzťahu s inou entitou. Uvedené vymedzenie by zodpovedalo všetkým statickým relačným slovesám¹².

V neposlednom rade je problémom VSSS1 nejednotné spracovanie sémantických rolí pri predikátoch identickej sémantickej skupiny. Napr. pri verbe *vracať* I „pomenúvajúceho živú entitu, ktorá je schopná vydávať zvuky, sa uvádza iba pri slovesách pomenúvajúcich zvuky, pri ostatných behaviorálnych slovesách sa vymedzuje realizátor. Pri slovese *svietiť* „používať svetelný zdroj na osvetlenie“ sa dokonca ľavointenčný participant označuje ako manipulátor.

¹⁰ V našom návrhu sa prípady so sémantickou rolou kvalifikátor, napr. *Mal som ťa za priateľa.*, zaraďujú do sémantickej mikroskupiny evaluačných predikátov so sémantickou rolou agens evalúátor. V koncepcii VSSS1 sémantická mikroskupina akčných evaluačných, resp. kvalifikačných predikátov absentuje.

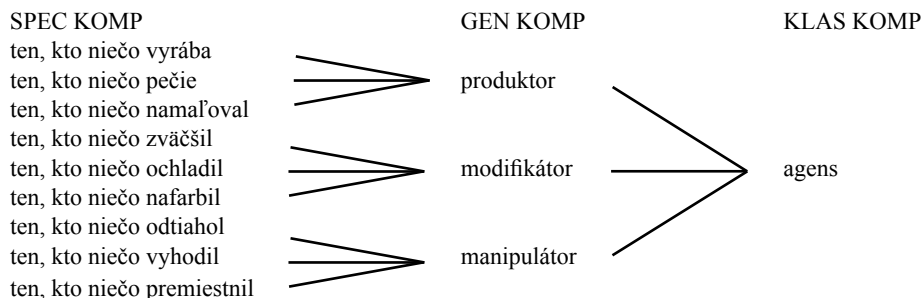
¹¹ Vo VSSS1 sa procesuál nositeľ diania vymedzuje pri sémanticky heterogénnych procesných predikátoch, napr. *Prišiel nový tovar.* (procesné kinetické predikáty), *Prišli na ňu driemoty.* (procesné kauzatívne predikáty), *Každému pride časť zo zisku.* (procesné predikáty dandi a recipiendi) a pod.

¹² Vo VSSS1 sa statuál relátor vymedzuje pri sémanticky heterogénnych statických predikátoch, napr. *Kniha je na stole.* (statické lokalizačné predikáty), *Kravy majú na krku zvonce.* (statické posesívne predikáty), *Blahobyť stojí na práci.* (statické komparatívne predikáty s významom dependencie) a pod.

sieťat' späť" sa ľavointenčnému participantu prisudzuje sémantická rola manipulátor, pravointenčnému participantu zase sémantická rola objekt, hoci pri manipulačných verbách prichádza do úvahy vyčleňovať pravointenčný participant so sémantickou rolou manipulát (manipulát sa ako pravointenčný participant vymedzuje napr. pri slovese *chytať* / „brať do rúk“).

2.2. V navrhovanej modifikovanej koncepcii VSSSKZ vychádzame z tzv. lexikálnosémantického statusu sémantických rolí. Pri ich vymedzovaní treba brať do úvahy skutočnosť, že sémantické roly (pády) sa v jednotlivých koncepciách vymedzujú rozličným spôsobom. V jednej z koncepcií (Fillmoreve sémantické pády, Helbigove hĺbkové pády) sa sémantickým pádom prisudzuje syntaktikosémantický status, sémantické pády sa definujú ako funkcie, ktoré predikát prideluje svojim participantom ako komponentom vetnej sémantiky. V inej koncepcii sa im prisudzuje lexikálnosémantický status (Apresjan), sémantická valencia vyplýva z lexikálneho významu slovesa, takže sémantické roly predstavujú časti významu. Argumentuje sa tým, že hĺbkové pády umelo izolujú prvok implikovaný v sémantike predikátového výrazu. V tomto zmysle sa stotožňujeme s názorom J. Dolníka (1981), že vetnosémantické funkcie, roly, pády nie sú zložkou vetnej sémantiky, ale patria do oblasti významu slovesa, v ktorej fungujú ako kontextové presupozície, a teda „výskum sémantických rolí by patrilo skôr do kompetencie lexikálneho než gramatického výskumu“ (Ondrejovič, 1989, s. 15).

Náš precizovaný návrh sémantických rolí sa opiera o teóriu tzv. generalizovaných sémantických rolí (Van Valin, 1999), pri ktorej sa vymedzujú tri úrovne generalizácie rolí, úroveň konkrétnej lexie (špecifikačné komponenty), úroveň sémantickej mikroskupiny (úroveň lexikálnosémantického poľa, napr. produktor ako participant kreatívnych, modifikátor ako participant modifikačných, manipulátor ako participant manipulačných predikátov; generické komponenty) a úroveň sémantickej makroskupiny (agens ako participant akčných, procesuál ako participant procesných a statuál ako participant statických predikátov; klasifikačné komponenty). Teóriu generalizovaných sémantických rolí by bolo možné explikovať na nasledujúcich príkladoch:

V revidovaných teoreticko-metodologických východiskách VSSSKZ navrhujeme vymedzovanie sémantických rolí na úrovni klasifikačných a generických komponentov.

Aj napriek ambícii vymedziť hranice medzi jednotlivými sémantickými triedami verb čo najpresnejšie, nie všetky verbá sú do jednotlivých sémantických mikroskupín zaraditeľné jednoznačne. Ide o lexie, v ktorých seméme sú inkorporované príznaky kompatibilné s dvomi odlišnými sémantickými mikroskupinami, napr.:

- (a) komunikačné verbá (klaséma: rečová činnosť)/realizačné verbá (klaséma: sociálna intervencia): *presviedčať, odrádzať, nabádať* a pod.,
- (b) komunikačné verbá (klaséma: rečová činnosť)/evaluačné verbá (klaséma: pozitívny alebo negatívny axiologický príznak): *pochváliť, kritizovať* a pod.,
- (c) kognitívne verbá (klaséma: mentálny proces)/kreatívne verbá (klaséma: produkcia): *vymyslieť teóriu, vykonštruovať príbeh, vysnívať si hrdinu* a pod.,
- (d) modifikačné verbá (klaséma: modifikácia)/psychofyzologické verbá (klaséma: psychický alebo fyzický proces): *zblednúť, očervenieť, ochorieť, spyšnieť* a pod.,
- (e) percepčné verbá (klaséma: poznávanie zmyslami)/verbá kontaktu (klaséma: fyzický kontakt): *ohmatať*.

Z hľadiska lexikografických potrieb je nutné jeden z paralelne prítomných príznakov definovať ako rozhodujúci a na základe neho lexiu začleniť do konkrétnej sémantickej mikroskupiny. Ako vhodný pomocný nástroj sa pri klasifikácii verb ukazuje sledovanie ich valenčného správania. Napr. lexie typu (a) majú podobné valenčné parametre ako realizačné verbá (*Presviedčal ho.* – porov. valenciu komunikačných predikátov *Rozprával sa s ním., Povedal mu novinu.* a realizačných predikátov *Podporili ho., Podvádzala svojho manžela.*), preto ich v návrhu zaraďujeme do triedy realizačných verb. Pri delimitácii komunikačných a evaluačných slovies je pre nás rozhodujúcim faktorom príslušnosti do sémantickej mikroskupiny evaluačných slovies prítomnosť axiologickej sémy v sémantickej štruktúre lexie, porov. evaluačné predikáty *pochváliť* „kladne hodnotiť“, *kritizovať* „záporne ohodnotiť“. Kognitívne činnosti *vymyslieť, vysnívať si* na základe príznaku rezultatívности hodnotíme zasa ako kreatívne predikáty. Podobne lexie typu (d) sa z hľadiska valencie správajú identicky ako modifikačné verbá pomenúvajúce kvalitatívnu a kvantitatívnu zmenu modifikátu (*Po včerajších dažďoch sa jama zvážšila.* – *Rana sa mu zvážšila., Tvár mu očervenela.*), verbá pomenúvajúce modifikáciu psychofyzického stavu preto vyčleňujeme v rámci skupiny modifikačných verb.

3. NOVÉ VYMEDZENIE SÉMANTICKÝCH ROLÍ A SÉMANTICKÝCH TRIED VERB

Zmeny, ktoré navrhujeme v pripravovanom VSSSKZ, by bolo možné sumari-
zovať takto:

- (1) precizovať triedenie sémantických predikátov tak, aby bolo možné identifikovať príslušnosť všetkých lexíí k príslušným sémantickým triedam a toto vymedzenie dodržiavať pri lexikografickom spracovaní lexíí,
- (2) pracovať s dvojrovninným modelom sémantických rolí, teda vymedzovať agensa, procesuala a statuála a ich podtypy bez sémantických rolí z tretej roviny hierarchie,
- (3) precizovať vágne vymedzené sémantické roly, navrhnúť terminologické spresnenia.¹³

V tejto časti prinášame naše návrhy na vymedzenie sémantických tried a sémantických rolí pri jednotlivých skupinách predikátov. V tabuľkách 1 – 3 uvádzame v zátvorkách sémantické triedy a sémantické roly z koncepcie VSSS1, ktoré navrhujeme vypustiť, boldom uvádzame sémantické triedy a roly, ktoré navrhujeme v novej klasifikácii. Vymedzenia sémantických rolí, ktoré nie sú v zátvorkách a nie sú uvedené boldom, predstavujú pôvodné návrhy z VSSS1, ktoré navrhujeme v novej koncepcii ponechať.

Tab. 1. Akčné predikáty

Sémantická trieda	L'avoint. participant Agens	Pravoint. participant	Príklady
kreatívne a deštruktívne verbá	PRODUKTOR	REZULTÁT	<i>Namaľoval obraz., Vari večeru., Založil nový spolok., Navráťal do zeme dieťa.</i>
	DEŠTRUKTOR	DEŠTRUKTÁT	<i>Zabil svojho soka., Zničil všetky listy., Rozbil vázu.</i>
modifikačné verbá	MODIFIKÁTOR (EVOKÁTOR) (AFEKTOR) (DEŠTRUKTOR)	MODIFIKÁT (PACIENS) (OBJEKT) (NOSITEĽ STAVU)	<i>Zväčšil byt., Opil priateľku., Vari zemiaky.,¹⁴ Namaľoval steny., Peter osladil čaj.</i>
manipulačné verbá	MANIPULÁTOR (KAUZÁTOR) (INICIÁTOR)	MANIPULÁT (PACIENS) (OBJEKT)	<i>Peter dal syna do kočíka., Odtiahol skriňu od steny., Krútil hlavou na znak nesúhlasu.</i>

¹³ V našom návrhu budeme jednotne používať termín agens na označenie ľavointenčného particpanta intencnej štruktúry akčných verb. Termín paciens budeme používať na pomenovanie konkrétnej sémantickej roly toho pravointenčného particpanta, ktorý zastupuje entitu zasiahnutú dejom, a to bez ohľadu na prítomnosť príznaku ANIM. Pri pohybových procesných slovesách budeme vzhľadom na neadekvátne konotácie pôvodného termínu procesor – procesuál pracovať so sémantickou rolou kinezant, obdobne potom pri akčných pohybových slovesách používame termín kinezor. Cieľový objekt budeme označovať sémantickou rolou target. Obsahový objekt budeme pri realizačných predikátoch označovať sémantickou rolou cognate, pri skupinách komunikačných a kognitívnych predikátov obsahový objekt vymedzujeme ako diktum, sujet a fenomén.

¹⁴ *Varit'* je v KSSJ sémantizované ako „1. pripravovať, upravovať varom; takto získavať: variť obed, variť zemiaky.“ Domnievame sa, že sa tu však spájajú dve lexie, a to „získavať“, čiže „vyrábať“, tvoriť niečo doteraz neexistujúce“ (*varit' obed*), a „upravovať varom“, čiže modifikovať vlastnosti entity (*varit' zemiaky*), preto príklady so slovesom *varit'* uvádzame pri kreatívnych aj modifikačných verbách.

verbá dandi a recipiendi	DONOR	MANIPULÁT AKCEPTOR (BENEFAKTOR)	<i>Peter predal dom bratovi., Venoval jej knihu., Podstrčil mu papier.</i>
	AKCEPTOR	DONOR (DONANT)	<i>Peter kúpil dom od Pavla., Peter vzal Tomášovi auto., Obral ho o úspory.</i>
verbá kontaktnu	INICIÁTOR	PACIENS	<i>Udrel ju., Buchol ho po tvári., Objal ju.</i>
		TARGET	<i>Zakopol nohou o stôl.</i>
komunikačné verbá	KOMUNIKÁTOR	DIKTUM SUJET ADRESÁT	<i>Povedal mu novinu., Rozprával mi o sebe., Peter sa zhovára s manželkou.</i>
evaluačné verbá	EVALUÁTOR (KVALIFIKÁTOR)	EVALUÁT (NOSITEĽ KVALIFIKÁCIE) KVALITA/ KVALIFIKÁCIA	<i>Peter ocenil jeho vernosť., Cením si tvoju trpezlivosť., Kritizoval jeho výkon., Vysmial ju., Považovala ho za hrdinu.</i>
kognitívne verbá	KOGNIZOR (KVALIFIKÁTOR)	FENOMÉN (OBJEKT) (PACIENS) (NOSITEĽ DIANIA)	<i>Peter rozmýšľa o kúpe auta., Špekuloval, ako by sa to dalo vyriešiť., Jej slová si zinterpretoval po svojom., Všetky myšlienky sústreďoval na úlohu.</i>
percepčné verbá	SENZOR	PERCEPT	<i>Peter sleduje zápas., Počúval ruch ulice., Zaznamenal nejaký pohyb.</i>
realizačné verbá	REALIZÁTOR (EDITOR)	–	<i>Obrana dnes zahrala najslabšie.</i>
		PACIENS (OBJEKT)	<i>Ovláda celú krajinu., KDH sa zahrávalo s vlastnou existenciou.</i>
		ADRESÁT	<i>Škola chce deťom dobre., Nehraj tu na mňa divadlo.</i>
		TARGET	<i>Fico sa chystá na búrlivú diskusiu., Hľadeli sa dostať na nocľah k bohatším gazdom.</i>
		COGNATE	<i>Rado dobre zahral rohový kop., Chán denne hral s niekým šach.</i>
pohybové a polohové verbá	KINEZOR (PROCESOR)	–	<i>Peter uteká., Sedi., Kráča po lese.</i>
		PACIENS (OBJEKT)	<i>Prešiel som horu križom-krážom., Pochodil celý svet.</i>
verbá biologického fungovania	BEHAVER (REALIZÁTOR) (EDITOR)	–	<i>Práve spí., Plače., Usmieva sa., Vrabec čviriká., Ovce zvonja zvoncami.</i>
		PACIENS (OBJEKT)	<i>Pes prešteká celú noc., Preplakala celé dni.</i>
		TARGET	<i>Z nej čerpá silu., Pri knihe človek naberá nové sily.</i>

Kreatívne a deštruktívne verbá so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, +Re, +M > -M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne patriacich do prvého valenčného typu. Pri kreatívnych verbách ide o štruktúry s agensom produktorom (+HUM/INST/ELE) a paciensom rezultátom (+totálny zásah): *Ušila košeľu., Naplietla im svetrov., Vyrezal jej srdce z dreva., Vosk získavame chemickou cestou., Vietor vyfúkal v poli dieru., Bager vyhlbil jamu.* Prípady kognitívnych predikátov typu *Vymyslel teóriu., Objavil nový prírodný zákon.* na základe príznaku rezultatívnej hodnotíme ako kreatívne. Pri deštruktívnych verbách ide o štruktúry s agensom deštruktorom (+HUM/INST/ELE) a paciensom deštruktátom (+totálny zásah): *Výhubili sme škodcov., Pri útoku zabili tisíce civilistov., Rieka zničila mesto.,* ľavointenčný participant môže mať pri nich sémantický príznak SIT: *Výbuch zabil robotníkov v bani.*

Modifikačné verbá so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, +Re, +M > -M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne patriacich do prvého valenčného typu s agensom modifikátorom (+HUM/SIT/ELE) a paciensom modifikátom (+ zásah, ±total, ±ANIM). Pomenúvajú modifikáciu vlastností entity v diapazóne od zmeny kvality až po jej zánik. Ide pri nich o (a) kvantitatívnu modifikáciu modifikátu: *Zväčšil byt., Rozšírili záhradu., Zúžil nohavice.,* (b) kvalitatívnu modifikáciu emotívneho, psychického, fyzického stavu modifikátu s príznakom +ANIM: *Peter rozveselil priateľku., Otec zraňoval jej city svojimi poznámkami., Kamil robí svoju rodinu nešťastnou., Najprv okúpala a potom osušila dieťa.,* resp. o modifikáciu fyzicky vnímateľných vlastností modifikátu s príznakom -ANIM: *Peter osladil čaj., Obielil izbu., Ochladiť jej nápoj., Sneh zavial cestu.* Ako akčné modifikačné predikáty budeme hodnotiť aj prípady metonymických posunov pri ľavointenčnom modifikátorovi: *Znepokojil ho svojim vyhlásením. → Znepokojilo ho jeho vyhlásenie.* (osoba – produkt činnosti).¹⁵

Manipulačné verbá so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, +Re, +M > -M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne patriacich do prvého valenčného typu s manipulátorom (+HUM/ELE), manipulátom (+ zásah, -total, ±ANIM) a lokalizačným určením (ADVdir) vyjadrujúcich zmenu lokácie entity: *Odstraňoval špinu z nábytku., Dostal syna na školu., Odniesli ranených do nemocnice., Odstavila kočík pred obchodom., Zaparkoval auto pri nemocnici., Odtiahol skriňu od steny., Vyhodila ho z bytu., Prúd prevrátil čln.* Manipulátom môže byť aj časť tela (PARS ANIM): *Pohol hlavou., Kôň hrabal kopytami., Kýval nohami.*

Verbá dandi a recipiendi so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, +Re, +M > -M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne patriacich do prvého

¹⁵ Argumentom je, že preobsadenie participantskej pozície doplnením s príznakom -ANIM neme-
ní sémantickú štruktúru lexémy, neuplatnením príznaku +zámer dochádza iba k oslabeniu akčnosti, po-
zri bližšie 4.1.

valenčného typu. Vyjadrujú zmenu posesívneho vzťahu manipulátu na základe manipulácie medzi donorom a akceptorom. Pri predikátoch s egresívnym významom sa v ľavointenčnej pozícii realizuje donor (ide o pôvodného posesora s príznakom +HUM) a v pravovalenčnej pozícii akceptor (perspektívny posesor s príznakom +HUM, ±zámer), resp. manipulát (entita, ktorá je zasiahnutá zmenou posesívneho vzťahu, s príznakmi +zásah, –total): *Peter dal/predal dom bratovi., Prenajal mu byt., Požičal mu auto., Nosil mu darčeky., Poslal list priateľovi., Vrátil mu knihu., Venoval jej knihu., Podstrčil mu papier., Odkázal mu dom.* Pri predikátoch s ingresívnym významom ľavovalenčnú pozíciu obsadzuje akceptor (perspektívny posesor s príznakmi +HUM, +zámer) a pravovalenčnú pozíciu donor (pôvodný posesor s príznakom +HUM a ±zámer) a manipulát (entita, ktorá je zasiahnutá zmenou posesívneho vzťahu, s príznakmi +zásah, –total): *Peter kúpil dom od Pavla., Prenajal si byt od známeho., Peter vzal Tomášovi auto., Zbral mu peniaze., Pripravil ho o majetok., Ukradol mu peniaze., Obral ho o úspory., Odňali mu dieťa.* (porov. Ondrejovič, 1989).

Slovesá kontaktu¹⁶ so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, +Re, ±M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne patriacich do prvého valenčného typu. Pomenúvajú aktivitu entity dostávajúcu sa do fyzického kontaktu s inou entitou. Ch. Fillmore v štúdií THE GRAMMAR OF HITTING AND BREAKING (1970), v ktorej vymedzil túto sémantickú mikroskupinu predikátov, ukázal rozdiel medzi dvoma skupinami slovíes reprezentovanými verbom *udrieť* (v našej koncepcii slovesá kontaktu) a *zlomiť* (v našej koncepcii modifikačné slovesá). Na rozdiel od modifikačných slovíes, ktoré sú svojou podstatou kauzatívne, napr. *vysušiť* [[x činnosť] spôsobiť [stať sa [y <suchý>]]], slovesá kontaktu sému kauzativnosti vo svojej sémantickej štruktúre nemajú. Pri tejto sémantickej mikroskupine budeme na ľavej strane vymedzovať participanta so sémantickou rolou iniciátor a na pravej strane participanta so sémantickou rolou paciens (+ zásah, –total, ±HUM): *Dotýkala sa jeho tváre., Hladkal ju., Bije ju., Udrela ho., Napadol ju., Tresol mu po hlave.* K tejto sémantickej mikroskupine radíme aj prípady predikátov s doplnením, ktorý sa v teórii Vallexu hodnotí ako participant so sémantickou rolou obstacle (prekážka) a má kvázivalenčný status. V našom prístupe tieto prípady hodnotíme ako syntaktické objekty so sémantickou rolou cieľový objekt (target). Konvencionalizovaným spôsobom vyjadrenia je pri nich predložkové spojenie o + Sa: *Zakopol o stôl., Tresol hlavou o stôl., Pes sa mu otieral o nohu., Zachytil nohou o kameň.*¹⁷

¹⁶ B. Levinová v práci ENGLISH VERB CLASSES AND ALTERNATIONS (1993) vymedzuje túto kategóriu predikátov ako „slovesá kontaktu zásahom“, v iných koncepciách sa používa tiež termín slovesá fyzickej akcie.

¹⁷ Pomenovanie časti tela má v týchto vetných štruktúrach status fakultatívneho adverbálneho prostriedku deja, syntakticky obligatórny paciensom je iba v prípade pádového stvárnenia formou Sa: *Oprel hlavu o jeho rameno.*

Komunikačné slovesá so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, +Re > -Re, +M > -M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne patriacich do prvého valenčného typu s ľavointenčným komunikantom (+HUM) a pravointenčným sujetom (ako obsahovým objektom), diktom (ako nepriamym zásahom) a adresátom (so sémantickými príznakmi ±zámer, +zásah, -total, +HUM): *Povedal mu novinu.*, *Rozprával mi o sebe.*, *Peter sa zhovára s manželkou.*, *Celý deň rozprával len on.*

Evaluačné slovesá so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, +Re, ±M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov prvého valenčného typu s ľavointenčným evaluátorom (+HUM) a pravointenčným evaluátom (±HUM, +zásah, -total). Vyjadrujú axiologický postoj agensa k hodnotenej entite: *Peter ocenil jeho vernosť.*, *Kritizoval jeho výkon.*, *Vysmial ju.*, *Urazili ste nás.*, *Ignorovala ho.* Axiologický komponent môže byť súčasťou sémantickej štruktúry verba *Cením si tvoj postoj.* alebo je vyjadrený vo valenčnej štruktúre ako participant s rolou ADVmod, resp. kvalita/kvalifikácia: *Pokladal ho za hlupáka.*

Kognitívne slovesá so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, +Re, ±M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne patriacich do prvého valenčného typu s ľavointenčným kognizorom (+HUM) a pravointenčným fenoménom (ako nepriamym zásahom, ±ANIM): *Peter rozmýšľa o kúpe auta.*, *Analyzuje situáciu.*, *Špekuloval, ako by sa to dalo vyriešiť.*, *Jej slová si zinterpretoval po svojom.*, *Sústredoval všetky svoje myšlienky na úlohu.*, *Zapamätal si jej tvár.*, *Peter bilancoval svoj život.*

Percepcné slovesá so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, +Re, ±M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov patriacich do prvého valenčného typu s ľavointenčným senzorom (+ANIM) a pravointenčným perceptom (-zásah). Od svojich procesných pendantov sa líšia sémantickým príznakom +zámer na strane senzora, pre ktorého je v slovenčine charakteristické obmedzenie na zrkové, sluchové, hmatové¹⁸ a olfaktorické vnemy: *Peter sleduje zápas.*, *Pozera si fotografie z dovolenky.*, *Počúval ruch ulice.*, *Všimol si jej nepokoj.*, *Obrysy v tme rozoznával slabo.*, *Zaznamenal nejaký pohyb.*, *Privoňal k mäsu.*

Realizačné slovesá so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, +Re, ±M predstavujú slovesá patriace do prvého valenčného typu s ľavointenčným realizátorom a pravointenčným paciansom, adresátom, cieľovým objektom (targetom), resp. kvalitou/kvalifikáciou. Majú význam intervencie: *Riadi priebeh sťahovania.*, *Spravuje majetok školy.*, *Vedie súbor.*, *Zasiahol do hádky.*, *Podporil chlapca na štúdiách.*, *Presviedčal ho, aby zostal.*, *Bojovali s nepriateľom./proti nepriateľovi.*, *Rodičia im bránili zobrať sa.*, designácie: *Angažovali ho za herca do súboru.*, *Me-*

¹⁸ Hmatové vnemy sú tiež pomerne výrazne eliminované. Slovesá typu *ohmatať*, *chytať*, *dotýkať* sa navrhujeme vyčleňovať pri skupine verb pomenúvajúcich fyzický kontakt s entitou.

novali ho generálom., identifikácie: *Identifikuje sa s ním., Priznal sa k zločinu.,* resp. nástupu/trvania/ukončenia činnosti: *Pripravil sa na pohovor., Prestal s fajčením.* Do tejto skupiny radíme aj verbá s modálnym významom deontickej possibility: *Svojim zamestnancom umožnil profesionálny rast., Znemožnil im prístup k informáciám.* Zriedkavo môže byť v subjektovej pozícii namiesto agensa s príznakom +ANIM pomenovanie neživej entity: *Tajomné symboly a čísla všetkých presvedčili, že sú na správnej adrese., Tušenie ho tento raz neklamalo.* Pri predikátoch s oslabenou sémantikou, pri ktorých objektové doplnenie (čiastočne) kopíruje významovú náplň predikátu, budeme vymedzovať participant so sémantickou rolou obsahový objekt (cognate objekt): *Jaroslav Timko stále hrá futbal., Hrali frašku Kotzebueho., Na Interi budeme hrať priateľský súboj proti Grécku.* Vychádzame tu z koncepcie J. Oravca, ktorý obsahový objekt definuje ako taký typ predmetu, ktorý „bližšie vymedzuje, dopĺňa obsah málo konkrétneho deja“ (Oravec, 1967, s. 86).

Pohybové a polohové slovesá so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, –Re > +Re, –M > +M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne patriacich do druhého valenčného typu s ľavointenčným kinezorom (so sémantickým príznakom +zásah a +ANIM/INSTR): *Peter uteká., Sedel v kresle., Doma sa ukazuje zriedkavo., Kráčal po ceste. Zajac hopkal po poli., Auto zahlo do bočnej ulice.* Sekundárne otvárajú pohybové a polohové slovesá pravovalenčnú pozíciu, a to vo vetách s tzv. redundantným objektom: *Bežal beh na 100 metrov., Tancoval valčík.* Špecifický prípad predstavujú pohybové slovesá pomenúvajúce prostredie prekonávané dejom: *Išiel horou/po hore. → Prešiel som horu krížom-krážom., Chodil svetom/po svete. → Pochodil celý svet., Behal po úradoch. → Pobehal všetky úrady.*¹⁹ V týchto prípadoch budeme vymedzovať ľavointenčného kinezora s obmedzenou zasiahnutosťou a pravointenčný paciens: *Predbehol kamaráta., Pes preskočil plot., Obišiel celú dedinu.*

Slovesá biologického fungovania so sémantickými príznakmi +A, +D, +R, –Re, –M > +M reprezentujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne patriacich do druhého valenčného typu s ľavointenčným behaviorom a s nešpecifikovaným, resp. s vnútorným pravointenčným participantom. Pomenúvajú biologicky determinovanú činnosť agensa (+ANIM): *Spí., Plače., Usmieva sa.,* resp. vydávanie zvukov (+ANIM): *Vrabec čviriká., Kričal., Ovce zvonja zvoncami., Spieval na akadémii.* V prípade špecifikovania pravointenčného participanta vznikajú pri tejto sémantickej mikroskupine štruktúry prvého valenčného typu s pravointenčným participantom, ktorý má charakter zasiahnutej (*Prespal celý deň.*) alebo cieľovej entity (*Musím naberať sily.*).

¹⁹ Podľa F. Mika (1962, s. 125) ide o slovesá, ktorých dej intenčne postihuje najprv svojho nositeľ a predponou sa zameriava na objekt v akuzatívne.

Tab. 2. Procesné predikáty

Sémantická trieda	L'avoint. participant Procesuál	Pravointenčný participant	Príklady
modifikačné verbá	MODIFIKANT (NOSITEĽ STAVU)	–	<i>Rýchlo zbohatol. Narástol do výšky., Pacient omdlel., Zbledol., Opuchol.</i>
		AFEKTOR (NOSITEĽ STAVU) (PACIENS)	<i>Zbledla mu tvár., Sčervenela mu pokožka., Opuchli mu prsty.</i>
	–	AFEKTOR MODIFIKANT	<i>Pokrútilo mu prsty., Opálilo ho., Stiahlo mu hrdlo.</i>
existenčné verbá	NOSITEĽ EXISTENCIE	–	<i>Pacient ešte žije., Pacient zomrel., Narodilo sa dieťa., Vznikla nová strana., Otrokárstvo zaniklo až v 20. storočí.</i>
	–	DEŠTRUKTÁT	<i>Zabilo ho na fronte., Zničilo mu strechu.,</i>
pohybové verbá	KINEZANT (PROCESOR)	–	<i>Lod' sa po náraze potopila., Prišiel list z USA., Z púpavy ide šťava., Čln sa vyvrátil.</i>
	–	KINEZANT	<i>Vyvrátilo čln., Odfúklo mu klobúk.</i>
realizačné verbá	REALIZANT	–	<i>Hodiny idú., Motor beží ticho., Na stole hori lampa.</i>
psychofyzio- logické verbá	–	AFEKTOR (NOSITEĽ STAVU) (PACIENS)	<i>Smädí ma., Dusí ma., Čká sa mi., Uľavilo sa mu.</i>
	KVÁZIKAUZÁTOR	AFEKTOR	<i>Svrbia ho dlane., Bolí ho hlava., Rozbolela ho hlava.</i>
	AFEKTOR	–	<i>Čká., Dávi., Trasie sa.</i>
emocionálne postojové verbá	AFEKTOR	EVOKÁTOR	<i>Teší sa z návratu syna., Bojí sa psov.</i>
		TARGET	<i>Teší sa na dovolenku., Zaľúbil sa do spolužiačky., Žiali za mamou.</i>
		–	<i>Zúri., Trpí už veľa rokov.</i>
kauzatívne verbá	KAUZÁTOR	AFEKTOR (STAV)	<i>To mäso mi sedí v žalúdku., Lieky mu nepomáhajú.</i>
		REZULTÁT	<i>Intolerancia vedie iba k násiliu., Násilie plodí násilie.</i>
		AFEKTOR DEŠTRUKTÁT	<i>Výbuch bomby ho pripravil o obe nohy., Slnko rozptýlilo tmu.</i>
kognitívne verbá	KOGNIZANT	FENOMÉN (OBJEKT) (PACIENS) (NOSITEĽ DIANIA)	<i>Peter pozná cestu späť., Vedel o nej všetko., Nechápal význam slov., Dozvedel sa o závere vyšetrovania.</i>

percepčné verbá	SENZANT	PERCEPT	<i>Peter uvidel záblesk svetla., Nebadal nijakú zmenu., Počul rozhovor vo vedľajšej miestnosti.</i>
verbá dandi a recipiendi	AKCEPTOR	MANIPULÁT DONOR	<i>Na narodeniny dostal knihu od brata.</i>
	MANIPULÁT	AKCEPTOR	<i>Každému pripadne časť zo zisku.</i>
	DONOR	MANIPULÁT	<i>Prišiel o zisk.</i>
modálne verbá	NOSITEE MODÁLNOSTI	TARGET	<i>Chceš kávu?, Túžil sa mu zveriť so všetkým., Nevládal vstať.</i>
atmosférické verbá	NOSITEE ATMOSFÉRICKE- HO DIANIA	–	<i>Prší., Fúka., Sneží. Slnko praží., Vietor fúka. (formálna rozčlenenosť)</i>
(postojové)	(NOSITEE POSTOJA)	–	–
(pseudorelačné)	–	–	–
(schopnostné)	(NOSITEE SCHOPNOSTI)	–	–
(vlastnostné)	(NOSITEE VLASTNOSTI)	–	–
–	(NOSITEE DIANIA)	–	–

Modifikačné slovesá so sémantickými príznakmi –A, +D, +R, –Re > +Re, +M > –M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne druhého valenčného typu s ľavointenčným modifikantom. Vyjadrujú kvantitatívnu modifikáciu: *Priepasť medzi bohatými a chudobnými sa zväčšila., Nádor sa jej zväčšil., Zásoby potravín sa zmenšili., Oči sa mu rozšírili.,* kvalitatívnu modifikáciu z hľadiska fyzicky vnímateľných vlastností: *Láva stvrdla., Prsty mu stvrdli., Pokožka mu zdrsnela., Obrus práním zbelel., Voda sa oteplila., Šija mu stuhla.,* resp. kvalitatívnu a kvantitatívnu modifikáciu modifikanta s príznakom +ANIM z hľadiska zmeny psychofyzických vlastností: *Od choroby schudla na kosť., V poslednom čase zlenivel., Pacient omdlel., Spyšnela.* V prípade, ak psychofyzická zmena zasahuje osobu, resp. zvieru len parciálne a bezprostredne zasiahnutou entitou je časť tela, dochádza k rozštiepeniu valencie a vzniku dvojvalenčnej štruktúry s ľavointenčným modifikantom (PARS ANIM) a pravointenčným afektorom (+ANIM): *Tvár mu zbledla., Nohy mu ochrnuli.* Do tejto sémantickej triedy zaraďujeme tiež lexie, ktoré vznikli dekauzativizáciou pôvodných akčných modifikačných lexii. Pomenúvajú zmenu vlastností pravointenčného modifikanta spôsobenú modifikáciou neurčitým/neznámym modifikátorom: *Ožiarilo ho., Zasiahlo ho pri delostreľbe., Privalilo ho pri rúbaní dreva., Zaplavilo mu dom.*

Existenčné slovesá so sémantickými príznakmi A, +D, +R, –Re, –M > +M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov druhého valenčného typu s ľavo-

intenčným nositeľom existencie: *Jestvujú dôkazy, že to urobil. Existujú aj takí, ktorí s tým nesúhlasia.* K existenčným predikátom zaraďujeme aj prípady mutačných vznikových predikátov s výsledkom ako perspektívnym nositeľom existencie: *Na nohách sa mu robia otlaky., Objavili sa názory, že si za to môže sám., Proti vláde sa sformovala tvrdá opozícia.,* resp. mutačných zánikových predikátov so zanikajúcim nositeľom existencie: *Zomrel na podchladenie., Otrokárstvo zaniklo až v 20. storočí., Americká vlajka horí v kozube., Oheň vyhasol.* Do tejto sémantickej triedy zaraďujeme tiež lexie, ktoré vznikli dekauzativizáciou pôvodných akčných deštruktívnych lexii, pomenúvajúce zánik nositeľa existencie spôsobený neurčitým/neznáмым deštruktorom: *Zabilo ho., Zničilo mu strechu.*

Pohybové slovesá so sémantickými príznakmi $-A, +D, +R, -Re, +M > -M$ reprezentujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne druhého valenčného typu s ľavointenčným kinezantom. Od pohybových akčných slovies sa líšia prítomnosťou sémantického príznaku $-zámer$ na strane kinezanta ($\pm ANIM$): *Spadol do jamy., Lod' sa po náraze potopila., Prišiel list z USA., Z púpavy ide šťava., Z rany mu vyšla krv., Kufor klesol na dno bazéna.* Do tejto skupiny radíme aj dekauzatívne lexie s pravointenčným kinezantom ($\pm ANIM, -zámer$) pomenúvajúce zmenu jeho lokácie spôsobenú manipuláciou neurčitým alebo neznáмым manipulátorom: *Odfúklo mu klobúk., Odhodilo ho od stroja., Prevrátilo čln.*

Realizačné slovesá so sémantickými príznakmi $-A, +D, +R, -Re, -M > +M$ predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov druhého valenčného typu s ľavointenčným nepersonickým neaktívnym realizantom. Vyjadrujú sa nimi významy fungovania: *Hodiny idú., Stroje stoja., Motor chodí bez poruchy.,* vydávanie zvukov: *Oheň praská., Reťaze zarinčali., Gramofón hrá a on nemá s kým tancovať.,* perцепčne vnímateľné procesy: *Na oblohe horeli zore.,* vydávanie tepla, resp. svetla: *Na stole horí lampa., Hladina jazera sa leskne., Sviečka v tme slabo bliká.,* vydávanie vône/zápachu: *Smrdí alkoholom., Ruža vonia.*

Psychofyzologické slovesá so sémantickými príznakmi $-A, +D, +R, -Re > +Re, +M > -M$ predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne tretieho valenčného typu s pravointenčným afektorom ($+ANIM$) ako pomenovaním živej entity zasiahnutej fyziologickým alebo psychologickým procesom: *Smáďi ma., Cnie sa mi po tebe., Uľavilo sa mu.* V prípade, že je fyziologický alebo psychologický proces lokalizovaný do časti tela, môže dochádzať k rozštiepeniu pravovalenčnej pozície a k vzniku subjektovo-objektovej valenčnej štruktúry²⁰ s ľavointenčným

²⁰ K rozštiepeniu participanta dochádza aj v prípade lexii s kontextovo implikovanou modifikáciou psychofyzického stavu: *Pokožka na rukách mu vekom zmäkla., Oči sa mu rozšírili.* Syntakticky obligatórna realizácia entity s príznakom $+ANIM$ (datívny posesor) je však podmienená prítomnosťou lexémy pomenúvajúcej časť tela vo vetnej štruktúre, nie intenciou slovesa. To možno demonštrovať skutočnosťou, že datívny posesor sa nerealizuje vo vete s ľavointenčným participantom $-PARS ANIM$ (môže sa realizovať jedine z pragmatických dôvodov): *Maslo (ti) zmäklo., Koryto rieky sa rozšírilo.*

kvázikauzátorom (s príznakom PARS ANIM) a pravointenčným afektorom: *Svrbia ho dlane., Režú ho oči., Bolí ho hlava., Rozbolela ho hlava., Páli ho líce.* Ak je psychofyzologický proces lokalizovaný do vnútra orgánu alebo časti tela, zasiahnutá časť tela sa vyjadruje formou lokalizačného adverbialu a k vzniku subjektovej pozície tak nedochádza: *Pichá ma pri srdci., Kole ma v boku., Bolí ma v krížoch., Reže ho v očiach.* Malá skupina psychofyzologických predikátov pomenúvajúcich nekontrolované fyziologické stavy často súvisiace s vylučovaním látok a vydávaním zvukov patrí do druhého valenčného typu s ľavointenčným afektorom: *Čká., Dávi., Trasie sa., Dusí sa., Potí sa.*

Emocionálne postojevé slovesá so sémantickými príznakmi $-A, +D, +R, +Re, -M > +M$ predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov primárne prvého valenčného typu s ľavointenčným afektorom (+ANIM) a pravointenčným evokátorom alebo cieľovým objektom (targetom) ($\pm$ ANIM): *Bojí sa psov., Teší sa z návratu syna., Teší sa na dovolenku., Zamilovala sa do spolužiaka., Smúti za starými časmi.* Do tejto skupiny patria i verbá s nevyjadreným pravointenčným participantom: *Trápi sa., Dlhé roky trpí., Od bezmocnosti zúri.*

Kauzatívne slovesá so sémantickými príznakmi $-A, +D, +R, +Re, +M$ predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov prvého valenčného typu s ľavointenčným nepersonickým kauzátorom a pravointenčným afektorom, resp. rezultátom. Skupinu kauzatívnych slovies vymedzujeme v prípade, ak v štruktúre slovesného polysémantu vzniká deriváciou z akčnej lexie samostatná procesná lexia s kauzatívnym významom, napr. *Sedí mu na rukách.* (akčná pohybová lexia s významom „mať zadnú časť tela uloženú na niečom“) – *Mäso mu sedí v žalúdku.* (procesná kauzatívna lexia s významom „spôsobovať nepríjemné pocity“).²¹ Ak sa v pravovalenčnej pozícii realizuje personický participant, prisudzujeme mu sémantickú rolu afektora (+ANIM/+PARS ANIM): *Kúpele jej prospeli., Paprika ma štípe., Kašeľ ho škrtí., Golier ho škriabe.,* v prípade, že kauzatívny proces vedie k vzniku, resp. zániku entity, ide o participant so sémantickou rolou rezultát, resp. deštruktát: *Lenivosť plodí ďalšie hriechy., Výbuch ho pripravil o obe nohy.*

Kognitívne slovesá so sémantickými príznakmi $-A, +D, +R, +Re, -M$ reprezentujú sémantickú mikroskupinu predikátov prvého valenčného typu s ľavointenčným kognizantom (so sémantickými príznakmi +HUM, $-zámér$) a pravointenčným fenoménom (ako nepriamo zasiahnutým objektom): *Poznám celú pravdu., Nechápe význam tohto slova., Pamätám si báseň., Tuším pravdu.*

Z tohto dôvodu pri lexiách, v ktorých seméme nie je inkorporovaný prvok „psychofyzický“, ale psychofyzický proces je len kontextovo implikovaný, datívny posesor nepovažujeme za intenčný participant a v slovníku ho nebudeme uvádzať ako súčasť valenčnej štruktúry, porov. Kyseľová, 2012.

²¹ Oproti tomu porovnaj *Znepokojil ju. – Správa ich znepokojila.*, jedna akčná lexia s významom „urobiť nepokojným“, nepersonický kauzátor tu na základe metaforického použitia funguje ako agens modifikátor.

Percepčné slovesá so sémantickými príznakmi –A, +D, +R, +Re, –M > +M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov prvého valenčného typu s ľavointenčným senzantom (so sémantickými príznakmi +ANIM, –zámer) a pravointenčným perceptom (ako nepriamo zasiahnutým objektom): *Videli sme chlapca bežať k lesu.*, *Cítil horkosť v ústach.*, *Zrazu začul nejaký spev.*

Verbá dandi a recipiendi so sémantickými príznakmi –A, +D, +R, +Re, +M reprezentujú sémantickú mikroskupinu predikátov prvého valenčného typu s ľavointenčným akceptorom (so sémantickými príznakmi +HUM a –zámer) a pravointenčným manipulátom a donorom (+HUM): *Na narodeniny dostal od rodičov knihu.*, resp. ľavointenčným manipulátom a pravointenčným akceptorom: *Každému sa ujde/pripadne časť zo zisku.*, resp. ľavointenčným donorom (so sémantickými príznakmi +HUM, –zámer) a pravointenčným manipulátom: *Prišiel o peniaze.*, *Stratil kľúče.*,

Modálne slovesá so sémantickými príznakmi –A, +D, +R, +Re, ±M reprezentujú sémantickú mikroskupinu predikátov prvého valenčného typu s ľavointenčným nositeľom modálnosti (+ANIM) a pravointenčným targetom (ako cieľovým objektom). Vyjadrujú sa nimi modálne významy volitívnosti: *Túžil vyhrať.*, *Prahol po peniazoch.*, *Chcem kávu.*, resp. ability: *Nezvládol prehru.*, *Dokázal to.*, *Na súpera sme nestačili.*

Atmosférické slovesá so sémantickými príznakmi –A, +D, R, –Re, ±M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov štvrtého valenčného typu pomenúvajúcu nerozčlenené atmosférické, resp. atmosféricko-temporálne procesy: *Sneží.*, *Hrmí.*, *Rozpršalo sa.*, *Výčasilo sa.*, *Svitá.*, *Zvečeralo sa.* V niektorých prípadoch môže dôjsť k vzniku rozčlenených subjektovo-bezobjektových štruktúr s formálnym subjektom: *Slnko praží.*, *Vietor fúka.*, *Prší drobný dážď.*

Tab. 3. Statické predikáty²²

Sémantická trieda	Ľavoint. participant Statuál	Pravointenčný participant	Príklady
posesívne	POSESOR	POSESUM	<i>Brat vlastní pozemok.</i>
	POSESUM	POSESOR	<i>Pozemok patrí bratovi.</i>
partitívne	TOTUM (RELÁTOR)	PARTE	<i>Ľudské telo sa skladá z buniek.</i>
	PARTE	TOTUM (RELÁTOR)	<i>Bunky tvoria ľudské telo.</i>
evaluačné	EVALUÁT (NOSITEĽ KVALIFIKÁCIE)	EVALUÁTOR	<i>To sa mi nepáči.</i> , <i>Žene sa robota nevidela.</i>
	EVALUÁT	EVALUÁT	<i>Nový kabát jej veľmi pristane.</i>
	EVALUÁTOR	EVALUÁT	<i>Mám rád pizzu.</i>

²² V návrhu sémantických rolí statických predikátov vychádzame z výskumu M. Ivanovej (2006).

komparatívne	KOMPARANT (IDENTIFIKANT)	KOMPARÁT (ASPEKT) (IDENTIFIKANT)	<i>Štvorlístok symbolizuje šťastie. Podobá sa otcovi., Tento výraz znamená mučenie.</i>
lokalizačné	LOKALIZANT (RELÁTOR)	–	<i>Peter žije v neďalekej dedinke., Hrad sa týči nad mestom.</i>
		LOKALIZÁT	<i>Surinam hraničí s Brazíliou.</i>
temporálne	TEMPORANT (RELÁTOR)	–	<i>Porada bude po víkende., Schôdza je o jednej.</i>
schopnostné	NOSITEĽ SCHOPNOSTI	–	<i>Dieťa už chodí., V tme vidí slabo., Pštros nelietá.</i>
kvalifikačné	NOSITEĽ KVALIFIKÁCIE (NOSITEĽ STATICKEHO STAVU)	–	<i>Navrhované riešenie je optimálne., Je zdravý., Je odvážny., Benzín horí.</i>
klasifikačné	NOSITEĽ KLASIFIKÁCIE (IDENTIFIKANT)	–	<i>Je učiteľkou na základnej škole., Je riaditeľom školy., Riaditeľuje v US Steel.</i>

Posesívne predikáty so sémantickými príznakmi –A, –D, +R, +Re, –M reprezentujú sémantickú mikroskupinu predikátov prvého valenčného typu, v rámci ktorej diferencujeme (a) predikáty s fokusáciou posesora s ľavointenčným posesorom a pravointenčným posesom: *Štát nemá vlastné peniaze., Ochrannú značku Horalky pritom vlastní obe spoločnosti., Súbor disponuje viacerými kvalitnými hercami.,* (b) predikáty s fokusáciou posesa s ľavointenčným posesom a pravointenčným posesorom: *Maďarskej koalícii prislúcha post vicepremiéra pre ľudské práva., Táto kompetencia prináležala iba predsedníctvu vlády., Dom patrí aktivistovi Hamasu.*

Partitívne predikáty so sémantickými príznakmi –A, –D, +R, +Re, –M reprezentujú sémantickú mikroskupinu predikátov prvého valenčného typu (a) s ľavointenčným participantom totum a pravointenčným participantom parte: *Listy medovky lekárskej obsahujú 0,05 až 0,3 percent silice., Program zahŕňa aj spoluprácu na príprave jedného zo zväzkov., Mozog sa skladá z veľkého množstva nervových buniek – neurónov., Odev pozostáva z dvoch častí.,* resp. (b) s ľavointenčným participantom parte a pravointenčným participantom totum: *Bunky tvoria ľudské telo.*

Evaluačné predikáty so sémantickými príznakmi –A, –D, +R, +Re, –M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov prvého valenčného typu, ide o (a) predikáty s participantským vyjadrením hodnotiaceho subjektu, v rámci nich vymedzujeme predikáty s fokusáciou hodnotenej entity s ľavointenčným evaluátom a pravointenčným evaluátorom: *Manželke sa veľmi páčila práca s drevom., Nevidela sa mi úroveň vtedajšej slovenskej kinematografie., Také označenie sa jej nezdá.* a predikáty s fokusáciou hodnotiaceho subjektu s ľavointenčným evaluátorom a pravointenčným evaluátom: *Máme radi aj kritické listy., Slováci majú v oblube priváty., Letí na*

chlapov., (b) predikáty bez participantského vyjadrenia hodnotiaceho subjektu s ľavointenčným a pravointenčným evaluátom: *Ten čierny oblek ti pristane.*, *Belasá stužka sa jej hodí k farbe pleti.*, *Nové šaty mu sadnú ako päť na oko.*, *Košele perfektne padnú k tohtoročným módnym dizajnom pre mužov.*

Komparatívne predikáty so sémantickými príznakmi –A, –D, +R, +Re, –M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov prvého valenčného typu, v rámci ktorej vymedzujeme (a) predikáty vyjadrujúce ekvivalenciu objektov, a to predikáty identity: *Dlhšia zlá séria sa rovná takmer katastrofe.*, *Kostná dreň od talianskeho darcu sa zhoduje s Luxovou kostnou dreňou.*, predikáty kvantitatívnej ekvivalencie: *Štúdium jedného študenta na našej škole stojí dnes 80 – 90 tisíc.*, *Plátno meria sto-päťdesiatkrát stodesať centimetrov.*, predikáty signifikácie: *Anand znamená šťastie.*, *V európskej kultúre maska symbolizuje klam.*, (b) predikáty vyjadrujúce proximálnosť objektov, a to predikáty similarity: *Toto rozprávanie sa podobá na detektívku.*, *Festival pripomína veľký happening.*, predikáty dependencie a interdependencie: *Sex často súvisí s láskou.*, *Tento problém sa týka ľudských práv.*, predikáty lineárnej organizácie: *Po predvážacom rituáli nasleduje rituál kupovania.*, predikáty kvantitatívnej komparácie a predikáty kvantitatívnej limitnej lokalizácie: *Na kompiláciu vojde približne 15 najreprezentatívnejších skladieb.*, *Dovoz výrazne prevyšuje vývoz.*, (c) predikáty vyjadrujúce distálnosť objektov, a to predikáty diferencie: *Európska kultúra kontrastuje s indickou.*, *Becherovka sa líši od jeho likéru.*

Lokalizačné predikáty so sémantickými príznakmi A, –D, +R, +Re, –M predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov s ľavointenčným lokalizantom a obligatónym lokalizačným, resp. smerovým adverbiále: *Hlavná základňa slovenského letectva sa nachádza na Spiši.*, *Obec Oponice leží medzi riekou Nitrou a Tribečským pohorím.*, *Priamo nad nami sa týči pyramída Pumori.*, *Chodník stúpa k lesu.* Subjektovo-objektovú štruktúru majú statické predikáty vyjadrujúce kolokalizáciu entít s obligatónnym objektom so sémantickou rolou lokalizát: *Liparské súostrovia susedí s ostrovom Sicília.*

Temporálne predikáty so sémantickými príznakmi A, –D, +R, +Re, M predstavujú sémantickú mikroskupinu s ľavointenčným temporantom a obligatónnym temporatívom ADVtemp, resp. vyjadrením časovej miery: *Schôdza sa koná o jednej.*, *Voľby sú pred Vianocami.*, *Schôdza trvala tri hodiny.*

Schopnostné predikáty so sémantickými príznakmi A, –D, +R, –Re, –M reprezentujú sémantickú mikroskupinu s ľavointenčným nositeľom schopnosti, v rámci ktorej sa vyjadrujú elementárne fyziologické dispozície a sociálne zručnosti (porov. Ivanová, 2006): *Dieťa ešte nehovorí.*, *Jeho 98-ročný otec ešte chodí.*, *Dieťa už číta.* V zásade takmer každé dynamické sloveso sa môže za určitých podmienok použiť ako schopnostné v uzuálnom alebo habituálnom význame, ak vyjadruje schopnosť statuála: *Človek myslí.*, *Kovy vedú elektrinu.*

Kvalifikačné predikáty so sémantickými príznakmi $-A$, $-D$, $+R$, $-Re$, $-M$ kvalifikujú životných a neživotných nositeľov kvalifikácie: *Otec je zdravý.*, *Stôl je okrúhly.*, *Jahody sú sladké.*, *Stretnutie bolo príjemné.*, *Dieťa je šťastné.* Do skupiny kvalifikačných predikátov zaradujeme aj kvalifikačné slovesá s neživotným ľavointenčným nositeľom kvalifikácie, ktoré vznikli sémantickou deriváciou z akčných alebo procesných slovies: *Paprika páli.* (= „je pálivá“); *Cesnak smrdí.* (= „je smradľavý“); *Ruža vonia.* (= „je voňavá“); *Benzín horí.* (= „je horľavý“).

Klasifikačné predikáty so sémantickými príznakmi $-A$, $-D$, $+R$, $-Re > +Re$, $-M$ predstavujú sémantickú mikroskupinu predikátov s nositeľom klasifikácie: *Delfin je cicavec.*, *Som lekár.*, *Je mu bratom.* Ku klasifikačným predikátom patria aj predikáty tvorené od substantív, ktoré patria do Paulinyho štvrtého intenčného typu (*hubárčiť*, *učiteľovať*, *brigádničiť*). Slovesá štvrtého intenčného typu sa v primárnom význame správajú ako akčné dynamické predikáty, v sekundárnom význame sa dajú interpretovať ako neakčné predikáty, ktoré stoja blízko pri analytických klasifikačných predikátoch (*byť hubár*, *byť učiteľ*, *byť brigádnik*).

4. DELIMITÁCIA VERBÁLNEHO POLYSÉMANTU

Delimitácia verbálneho polysémantu a vymedzenie jednotlivých lexíí predstavuje jeden z najnáročnejších problémov lexikografického spracovania lexikálnych jednotiek. Na vyčleňovanie jednotlivých významov neexistujú jednoznačné, všeobecne akceptované a testovateľné kritériá. Pri delimitácii lexíí sa možno oprieť aj o syntaktické kritériá, hlavne o podobu valenčných štruktúr a povrchovú realizáciu doplnení. Na druhej strane však identická valenčná štruktúra s rovnakým počtom doplnení aj formálnym stvárnením môže pri danej lexéme zodpovedať viacerým lexíám.

4.1. Diferenciácia akčných, procesných a statických lexíí

Jedným z problémov lexikologicky orientovaného chápania valencie je potreba diferenciácie akčných, procesných a statických lexíí (porov. Sokolová, 1993). V našom príspevku poukážeme na problémy delimitácie procesných a akčných lexíí.

Nejednotnosť riešenia tohto problému možno ilustrovať prostredníctvom slovesa *dovoliť* (VSSS1 počíta s akčnosťou i procesnosťou lexie $+/-A$; *Rodičia mu dovoľia všetko. – Zdravotný stav mu to nedovolí.*) a na druhej strane prostredníctvom slovesa *prekvapiť* vo význame „pristihnúť, vyrušiť“ (VSSS2 uvádza iba akčnosť lexie, hoci v exemplifikácii nachádzame okrem príkladu *Partizáni prekvapili nepriateľa.* aj príklad *Počas výstupu ich prekvapila búrka.*). Hranica medzi akčnosťou a procesnosťou lexie nie je vždy jednoznačná, čo autorky VSSS1 a VSSS2 reflektovali zavedením prípadov lexíí s oslabenou akčnosťou. Jedným zo „spúšťačov“ oslabovania akčnosti pri pôvodne akčnej lexii je obsadenie ľavovalenčnej pozície neper-

sonálnym aktantom. Napr. vo VSSS2 sa pri lexii *prekvapiť* s významom „udiviť niečím“ v rámci exemplifikácie uvádzajú doklady, z ktorých väčšina obsahuje nepersonický ľavointenčný participant: *Jeho reakcia ma prekvapila.*, *Možno vás prekvapí svojou sviežou chuťou.*, *Zima nás ešte mnohých prekvapí.* Na základe týchto exemplifikácií sa daná lexia vyhodnotila ako procesná. Procesnosť lexie je však problematická, ak ju vztiahneme aj na posledný príklad z exemplifikácie: *Prekvapili sme mamu krásnou kyticou.* V tomto prípade možno predpokladať, že personálny participant daný dej vykonáva zámerne, čo vylučuje možnosť procesnosti lexie.

Keďže obsadenie ľavovalenčnej pozície pomenovaním s príznakom –ANIM možno vďaka metaforickému, resp. metonymickému princípu teoreticky predpokladať pri neobmedzenej skupine verb (porov. napr. kauzativa: *Matka ho zobudila./ Hluk ho zobudil.*; *Kolegyňa ho unavila svojím prehovorom./Prehovor kolegyne ho unavil.*; *Matka ho uspávala./Únava ho uspávala.*; *Bolesť mu podlomila nohy.*, *Starosti mu postriebrili vlasy.* a pod.), z lexikografického hľadiska by bolo kontraproduktívne uvádzať pri každom verbe oslabenú akčnosť.²³ V týchto prípadoch je ľavostranný aktant z kognitívneho hľadiska nositeľom pomenovania toho činiteľa, ktorý spôsobuje zmenu stavu, čiže kauzátora, v závislosti od typologického statusu riadiaceho verba však danému aktantu bude zodpovedať korešpondujúca sémantická rola (v citovaných príkladoch modifikátor). Sémantickú rolu kauzátor pri akčných verbách nevymedzujeme. Samostatnú sémantickú rolu kauzátor budeme vyčleňovať len v prípade sémantickej derivácie procesnej kauzatívnej lexie z akčnej verbálnej lexie, pri ktorej dochádza k zmene štruktúry sémantických príznakov (porov. *obliať* / „naliať na niekoho, niečo tekutinu (obyčajne vodu), poliať“ *Matka mu obliala tvár.* → *obliať* 2 „zapliaviť“ *Horúčka mu obliala tvár.*).

4.2. Frazelogické a idiomatické použitia

Jedným z typov valenčných doplnení slovesa môžu byť aj komponenty v rámci ustálených slovných spojení (frazém, idiómov). V takomto prípade by sa priamo vo valenčnom rámci malo zachytiť slovo/slovné spojenie, ktoré je nutnou súčasťou frazeologizmu. Vallex v tomto prípade postupuje tak, že frazeologické použitia verba označuje značkou *idiom*. Vo VSSS1 sa frazeologické použitia verba neoznačujú, hoci sa v slovníku objavujú, a to tak na rovine exemplifikácie, ako aj na rovine sémantizácie. Ako príklad možno uviesť spracovanie lexie *chodiť* 9 s významom „byť vo zvyku, stávať sa“: *Tak to (vo svete) chodí.* SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA. H – L. [2. zv.] (2011) uvádza tento príklad v rámci frazeologických spojení. Pri revízii spracovania hesiel vo VSSSKZ budeme tieto prípady lexií označovať kvalifikátorom

²³ Verbá v uvedených príkladoch nezaraďujeme k procesom. V tejto súvislosti sa stotožňujeme s riešením M. Sokolovej (1995), ktorá predikáty s nepersonálnym ľavointenčným participantom chápe ako akčné, aj napriek absencii príznaku zámernosti.

idiom. a spracúvať ich budeme ako posledné lexie verbálneho polysémantu. Na úrovni exemplifikácie sa frazeologickým použitiam budeme vyhýbať (porov. exemplifikáciu pri verbe *dostať*: *Realizácia našich plánov sa dostala do slepej uličky.*).

5. VYMEDZENIE STATUSU SLOVESNÝCH DOPLNENÍ

5.1. Obligatórnosť, potenciálnosť a fakultatívnosť slovesných doplnení

Pri vymedzení obligatórnosti, potenciálnosti a fakultatívnosti aktantov vychádza VSSS1 z identickej koncepcie ako Vallex – na stanovenie obligatórnosti a fakultatívnosti aktantov sa okrem eliminačného testu (používa sa na odlišenie obligatórnych na jednej strane a potenciálnych a fakultatívnych doplnení na druhej strane) a testu substitúcie vetou (používa sa rovnako na odlišenie na jednej strane obligatórnych a na druhej strane potenciálnych a fakultatívnych doplnení) vo VSSS1 využíva aj Panevovej dialógový test (služi na odlišenie obligatórnych a potenciálnych doplnení na jednej strane a fakultatívnych doplnení na druhej strane).

Túto skutočnosť možno využiť pri konfrontácii Vallexu a VSSS1. Napriek tomu, že Vallex a VSSS1 predstavujú dva možné prístupy k spracovaniu valencie – viac lexikologický, resp. sémantický (VSSS1), verzus viac syntaktický, resp. syntagmatický (Vallex), nazdávame sa, že spracovanie valenčných rámcov lexii a formálneho vyjadrenia participantov by sa nemalo výrazne líšiť. Za účelom overiť uvedenú hypotézu sme realizovali konfrontáciu spracovania statických lexii vo Vallexe a VSSS1 (porov. Ivanová, 2006). Východiskom konfrontácie bolo 54 statických lexii vymedzovaných zhodne vo VSSS1 aj Vallexe. Na základe ich analýzy sme dospeli k záveru, že identické valenčné štruktúry (do úvahy sme brali počet aktantov a obligatórnych doplnení, ich status a formálne stvárnenie) vykazujú len 24 lexii. V ostatných prípadoch sa vymedzené valenčné štruktúry vo VSSS1 a Vallexe líšili. Realizovaná konfrontácia nám pomohla odhaliť jednak neadekvátne riešenia, jednak odlišný prístup oboch valenčných lexikografických koncepcií k vybraným javom.

Ako problémové sa javí najmä spracovanie okolnostných určení vo valenčných štruktúrach. Mnohé prípady, ktoré sa vo VSSS1 hodnotia ako obligatórne, majú vo Vallexe status typických doplnení (tie sa hodnotia ako fakultatívne voľné doplnenia vyskytujúce sa pri istých triedach slovík). J. Panevová (2005) správne poukazuje na prípady, kde sa vo VSSS1 nerozlišuje úplne obligatórnosť povrchová (založená na nemožnosti vypustiť príslušný participant bez narušenia gramatickej správnosti vety) a obligatórnosť sémantická (založená na dialógovom teste).

Pri uplatnení dialógového testu nemožno pri lexii *sedieť* s významom „byť zavtorený“ kauzatívne okolnostné určenie hodnotiť ako obligatórne (ako to je vo VSSS1), čo si možno overiť prostredníctvom dialógového testu: *Jeho rodina žije v dedine, otec momentálne <sedí> v base. Za čo? Nevie.* Na druhej strane však možno ako (sémanticky) obligatórne hodnotiť lokalizačné určenie, keďže séma lo-

kalizovanosti je prítomná v parafráze významu „byť zatvorený“ ako tzv. skrytá séma (s implikáciou *väzenie*). Nerealizácia lokalizačného určenia vo vetných štruktúrach je záležitosťou povrchovej štruktúry.

V pripravovanej verzii slovníka bude teda potrebné dôsledne prehodnotiť status okolnostných určení a fakultatívne okolnostné určenia vo valenčnej štruktúre nezapisovať. Navrhujeme tiež pri príslušnom verbe nezapisovať realizáciu sémanticky odlišných okolnostných určení prostredníctvom lomiek. Lomka (/) bude indexom označujúcim formálne spôsoby realizácie participantov, ktoré sú vo vzťahu disjunkcie (buď/alebo): napr. Sn – VF – ADV_{mod}/ADV_{loc}. Prípady sémanticky odlišných obligatórnych alebo potenciálnych okolnostných určení v jednej štruktúre budeme zapisovať prostredníctvom pomlčky: napr. Sn – VF – ADV_{loc} – (ADV_{mod}).

5.2. Problematika formálneho stvárnenia participantov

Ako deficit zapríčinený nedostatočným množstvom materiálu možno hodnotiť spracovanie formálneho stvárnenia participantov vo VSSS1. Vo viacerých prípadoch Vallex uvádza variantné spôsoby realizácie participantov, ktoré VSSS1 nezachytáva. Tieto diskrepancie sme sa pokúšali overiť na korpusovom materiáli. Pri statickej lexii *týkať sa* sa vo Vallexe ako variantný prostriedok vyjadrenia pravointenčného participanta uvádza vedľajšia veta. VSSS1 túto možnosť nezachytáva, pričom korpusová analýza potvrdzuje výskyt spomínaných štruktúr: *Štvrtina sťažností pacientov na Asociácii sa <týka toho>, že ich lekári riadne neinformujú*. Podobne sa vo VSSS1 pri slovese *dať sa* („dosahovať výsledok“) nezachytáva realizácia ľavointenčného participanta formou vedľajšej vety: *Snažím sa, a presvedčená som, že <sa> mi dáť, aby hodiny boli zaujímavé, pestré.; Kedysi <sa> mu <darilo, aby sa jej ako-tak vzoprel*.

6. ZÁVERY

Práca s korpusovým materiálom umožňuje bádateľovi realizovať empiricky podložený a objektivizovaný výskum jazyka. Pri lexikografickom spracovaní valencie sa ako najväčšie výhody ukazujú možnosti overovania obligátnosti a potenciálnosti aktantu a ich odlíšenie od typických doplnení, formálneho stvárnenia participantov, ako aj delimitácie lexii pri verbálnych polysémantoch. Ako nevyhnutné sa teda ukazuje načrtnutie konzistentných a nerozporuplných teoreticko-metodologických východísk, ktoré budú slúžiť ako základ deskriptívneho a explanančného zhodnotenia neraz heterogénnych korpusových dát. Cieľom korpusového výskumu pri príprave VSSS1 je najmä precizovanie prijatých riešení a využitie bohatej a rôzno-rodej exemplifikačnej bázy pri spracovaní valenčných štruktúr.

Zoznam skratiek: A akčnosť, D dynamickosť, R rozčlenenosť, Re relačnosť, M mutačnosť, HUM osoba, ANIM živý tvor, PARS časť, SIT situácia, činnosť, ELE

element/živel, INST inštrument, KONKR konkrétum, vec, + pozitívna prítomnosť sémantického príznaku, –negatívna prítomnosť sémantického príznaku, > častejší výskyt sémantického príznaku

Použitá literatúra

- BĚLIČOVÁ, Hana – UHLÍŘOVÁ, Ludmila: Slovenská věta. Praha: Euroslavica 1996. 278 s.
- DANEŠ, František – HLAVSA, Zdeněk: Větné vzorce v češtině. Praha: Academia 1981. 272 s.
- DOLNÍK, Juraj: Kontextová sémantická vlastnosť slovesa. In: Jazykovedný časopis, 1981, roč. 32, s. 25 – 32.
- FILLMORE, Charles J.: The Grammar of Hitting and Breaking. In: Readings in English Transformational Grammar. Ed. R. A. Jacobs – P. S. Rosenbaum. Ginn, Waltham: MA, 1970, s. 120 – 133.
- HORECKÝ, Ján: Nižníková, J. – Sokolová, M. a kol.: Valenčný slovník slovenských slovies. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Prešov, Filozofická fakulta v Prešove – Slovacontact 1998. 272 s. In: Jazykovedný časopis, 2000, roč. 51, č. 1, s. 43 – 45.
- IVANOVÁ, Martina: Valencia statických slovies. Prešov: FF PU 2006. 272 s.
- IVANOVÁ, Martina: Valenčný slovník slovenských slovies. In: Češtinář. Zpravodaj Katedry českého jazyka a literatury Univerzity Hradec Králové, roč. XVIII, č. 5, 2007/2008, s. 175 – 177.
- KETTNEROVÁ, Václava: Konstrukce s rozpadem tématu a dikta. In: Slovo a slovesnost, 2009, roč. 70, s. 163 – 174.
- KYSELOVÁ, Miroslava: Sémantický a syntaktický status posesívneho datívu v štruktúrach s procesnými slovesami s významom atmosférického diania v slovenčine. In: Slovenská reč, 2012 (v tlači).
- Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a prepracované vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 2003. 988 s.
- LEVIN, Beth: English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation. Chicago: University of Chicago Press 1993.
- LOPATKOVÁ, Markéta – PANEVOVÁ, Jarmila: Valence vybraných skupin sloves (k některým slovesům dandi a recipiendi). In: Čeština – univerzália a specifiká. 5. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2004, s. 348 – 356.
- LOPATKOVÁ, Markéta – ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk – KETTNEROVÁ, Václava: Valenční slovník českých sloves. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum 2008. 382 s.
- LOPATKOVÁ, Markéta – ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk – KETTNEROVÁ, Václava: Vallex 2.5. Valency lexicon of Czech Verbs. Online: <http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/2.5/doc/publications.html>, cit. 5. 2. 2012.
- MIKO, František: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1962. 256 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana: Valenčný slovník slovenských slovies. 2. zväzok (na korpusovom základe). Prešov: FF PU 2006. 165 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana – SOKOLOVÁ, Miloslava: Valenčný slovník slovenských slovies. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1998. 272 s.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Medzi slovesom a vetou. Problémy slovesnej konverzie. Bratislava: Veda 1989. 123 s.
- ORAVEC, Ján: Vázba slovies v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967. 392 s.
- PÁLEŠ, Emil: Sémantické roly slovenských slovies. In: Jazykovedný časopis, 1990, roč. 41, s. 30 – 47.
- PANEVOVÁ, Jarmila: Formy a funkce ve stavbě české věty. Praha: Academia 1980. 222 s.
- PANEVOVÁ, Jarmila: Valence a Pražský závislostní korpus. Prednáška konaná v Bratislave 6. 10. 2003 (pracovný materiál).
- PANEVOVÁ, Jarmila: Sloveso: centrum věty; valence: centrální pojem syntaxe. In: Aktuálně otázky súčasnej syntaxe. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2005, s. 73 – 77.

- Slovenský národný korpus. Korpusová verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Sémantika slovesa a slovesný rod. Bratislava: Veda 1993. 110 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: Slovacontact 1995. 180 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklinančný systém slovenských substantív. Prešov: FF PU 2007. 345 s.
- VAN VALIN, Robert D.: Generalized Semantic Roles and the Syntax-Semantics Interface. In: Empirical Issues in Formal Syntax and Semantics. Vol. II. Ed. F. Corblin – C. Dobrovie-Sorin – J.-M. Marandin. The Hague: Thesus 1999, s. 373 – 389.

MASNICIOVO PRAEFATIO

Lubomír Ďurovič

I. Spexarevägen 513, S-22471 LUND, Švédsko, e-mail: durovic@spexaren.riksnet.nu

ĎUROVIČ, L.: Masnicius's Praefatio. In: Slovak Speech, 2013, vol 78, no. 1-2, p. 32-40.

Abstract: The booklet ZPRÁVA PISMA SLOWENSKÉHO (1696) is a result of T. Masnicius's experience during his exile in Western Europe, where he came to understand that the Slovaks, being one of the Slavonic peoples, were unknown. He thus wrote this elementary introduction to the Slovak language, which is almost identical with that traditional Czech of that time. In addition, he called out more competent authors to continue this task and to produce better compendia. In this way, a concept of a literary language, called *lingua slavico-bohemica* (by his own nephew Daniel Krman) arose: this impulse was developed in methodologically pivotal GRAMMATICA SLAVICO-BOHEMICA by Pavel Doležal (1742) and methodologically continued in all of the following grammars of Slovak and Czech, including the grammars of Czech by J. Dobrovský and of Slovak by A. Bernolák and Ľ. Štúr. In this way, the identity of Slovaks and Slovak language were generally accepted.

Key words: Slovak language; concept of nationality; language as a criterion of nationality; *lingua slavico-bohemica*; Tobias Masnicius; Daniel Krman; Pavel/Paulus Doležal/Doleschalius; Josef Dobrovský; Anton Bernolák and Ľudovít Štúr

Tobiášovo Masniciovo PRAEFATIO, slovenský preklad ktorého dnes uverejňujeme, má vlastne pre slovenské dejiny väčší význam, než samotný text jeho ZPRÁVY PISMA SLOWENSKÉHO (1696), ktorú uvádza. ZPRÁVA PISMA SLOWENSKÉHO je nepochybne prvá slovenská nenáboženská publikácia. Ňou sa začína slovenská jazykoveda i slovenská vedecká literatúra vôbec.

Omnoho dôležitejší pre celý náš národ je politický obsah tohto PREDHOVORU k nej. Masnicius si v exile uvedomil, že Slavi, teda Slovania, sú obrovský európsky komplex národov a území, ale keď sa zoznámil s dielami popredných západoeurópskych vedcov, zistil, že medzi týmito Slovanmi ani svoj národ, ani svoj jazyk, ani svoju zem nenašiel. Našiel iba Uhrov (Hungari), sídliačich pri Váhu a hovoriacich po slovansky (*slavice*). A to mohlo presne zodpovedať vtedajšiemu definovaniu národa cez štát. Pripomína mi to stretnutie s jednou roľníckou ženou vo vtedy čisto slovenskej obci Acsa pri Budapešti r. 1946, ktorá mi povedala: „My sme po slovensky hovoriaci Maďari“. Masnicius v tom *slavice* zrejme seba, to čím sa on sám cítil nenašiel – a tak po návrate z exilu domov napísal ZPRÁVU PISMA SLOWENSKÉHO.

ZPRÁVA chce túto optiku zmeniť. Masnicius sa nesťažuje na cudzincov, ktorí nás nepoznajú. Nestačí mu, že sa pri Váhu hovorí *slavice*, tu by chcel mať explicitne

svoj vlastný národ. Ale chybu vidí v tomto svojom vlastnom národe: my sami sme o sebe nič nenapísali, o svoj jazyk sa nestaráme (...*deesse mihi videtur...cultura*) a ten vlastne nemá ani jednu spoločnú normu (...*ubique variat*... t. j. sú to len mnohé dialekty), takže nikto cudzí sa ho vlastne ani nemôže poriadne naučiť. Že to tak byť nemusí vidí Masnicius u Čechov, ktorí aj majú poriadok vo svojom vlastnom jazyku a aj celkom iné postavenie u európskych učencov.

Ako východisko vidí, že o sebe a o svojom jazyku musíme písať, a tak ho urobiť dostupným. Masnicius nečaká na iných a verejnosti predkladá túto svoju akoby príručku pre začínajúcich (*ABECEDARIUM*) a vyzýva tých, ktorí by to vedeli lepšie, aby v diele pokračovali (možno si bol aj vedomý, že Steierov Žáček, podľa vzoru ktorého *ZPRÁVU* napísal, nie je bohvie čo). A do všeobecného latinského *slavicus* zaviedol špecifikáciu *slovenský* – pravda, nie po latinsky. (Jeho synovec a pokračovateľ sa pokúsil do latinčiny zaviesť aj substantívum *Slovacii*, ale to sa na začiatku XVIII. storočia nikdy do tlače nedostalo).

ZPRÁVA PJSMA SLOWENSKÉHO, najmä jej krátke *PRAEFATIO*, má pri retrospektívnom hodnotení obrovský historický dosah.

Politicky: trvá na jazykovo-etnickom ponímaní národa, to z ktorého vychádzame aj dnes, na rozdiel od staršieho štátneho ponímania národa, bežného nielen v Uhorsku (aj dnes hovoríme len o *národnom* mužstve vo futbale, hoci ide o reprezentáciu štátu. V USA *national* znamená 'celoštátny, týkajúci sa celých Spojených štátov'). Ako bol raz napísal Jozef Škultéty: „Bez slovenčiny by sme boli ako rozviazaný snop“, v Uhorsku bola slovenskosť postavená len na jazyku, pretože naši predkovia neboli schopní organizovať sa aj politicky.

Vedecky: je prvým slovenským jazykovedným, a vôbec vedeckým dielom, je prvým miestom, kde sa konštatuje existencia slovenčiny ako osobitného jazyka. A tým, že výslovne hovorí len o tom, ako treba správne písať, čítať a tlačiť knihy, ale nie o tom, ako treba hovoriť, uvádza de facto pojem spisovný jazyk, ktorý máme spoločný s Čechmi¹, na rozdiel od nášho denného, bežného jazyka, ktorý neskôr Bel volal *lingua vernacula*

A Masnicius sa postaral aj o to, aby jeho iniciatíva mala pokračovanie. Jeho vlastný synovec, absolvent wittenberskej univerzity Daniel Krman rozvinul koncepciu svojho ujca, pre tento spisovný jazyk vytvoril meno „*lingua slavico-bohemica*“ a napísal po latinsky jeho podrobnú gramatiku, kde podiel slovenčiny je prezentovaný tým, ako to hovoríme *nos, nostrates* (my, našinci), *Slavi, Slavi Pannonii, Slavi in Hungaria* a pod.. Táto obsiahla rukopisná gramatika, síce krásne reštaurovaná, do-

¹ Poznámka redakcie: Text „spisovný jazyk, ktorý máme spoločný s Čechmi“ treba vnímať ako jazyk verejnej komunikácie, v čase, v ktorom čeština plnila konfesiónalno-integračnú funkciu evanjelickej cirkvi. Tento jazyk – ako vyplýva aj z autorovho textu – sa odlišoval od hovorovej aj hovorenej podoby jazyka.

siaľ nebola vydaná (!) a sprístupnená čo len odbornej verejnosti. Lenže pre Krmanovu angažovanosť evanjelickú a protihabsburskú bol uväznený a nemohol dokončiť začaté *RUDIMENTA LINGVAE SLAVICO-BOHEMICAE*, kde používa nové latinské meno *Slovacii* pre svoj národ. Takže tieto *RUDIMENTA* ostali tiež len rukopisom. Na Krmanovu gramatiku nadviazal ďalší farár, Skaličan Pavel Doležal, vraj mu Krmanova vdova dala mužov rukopis. Ale Doležal vybudoval celkom inú systematiku morfológie substantíva i slovesa, v Prešporku ju vydal pod titulom *GRAMMATICA SLAVICO-BOHEMICA* a Matej Bel k nej napísal obsiahle *PRAEFATIO*, kde vysvetlil rozdiel medzi týmto kultivovaným, teda spisovným jazykom slovensko-českým a bežne hovorenou *lingua vernacula*: v podtitule je výslovne uvedené, že sa tu podrobne zachytáva rozdiel medzi dialektom Čechov a dialektom slovenskej inteligencie („*cultiorum Slavorum in Hungaria*“). Doležalovu gramatiku použil Anton Bernolák a na Doležalovom princípe, výslovne pomenovanom, vybudoval Josef Dobrovský svoju zásadnú gramatiku, z ktorej vychádzali všetci ďalší, vrátane Ľudovíta Štúra.

Toto všetko je bezprostrednou konzekvenciou Masniciovej koncepcie jazyka a z toho národa slovenského.

PRAEFATIO

Minus necessarium & mihi visum fuisset exili opusculo praefari, nisi instituti ratio, insinuatio, excusatio aut admonitio, ad necessitatem pertinerent. Ne sit igitur grave, *Lector Amice*, paucas lineas vel fugitivo percurrere oculo.

Nobilitate lingvae Slavonicae ex sola negligentia contemptae, & in varios scribendi loqvendiq'; modos distractae, allectus, Tyrociniis his Alphabetariis, alios magis hanc in necessitatem idoneos, invitare & provocare volui.

Antiquitate certè Lingva Slavonica non facilè aliis cedit. Postquam enim divisaerant Lingvae in *Septuaginta duas*, inter *Septem Matrices*, quales erant, *Hebraea, Graeca, Latina, Slavonica, Germanica, Tartarica, & Arabica*, relata est. *Vide Tab. Chron. Gessneri Tygurini*. Nec ignotum est, multa vocabula Slavonica cum Hebraicis communia esse. *Vide Sigism. Gelenij Boh. Lexicon Symphonon, talium vocum*. Similiter M. Johannes Herbinus, in Crypta Kyjowiensi, longam talium Vocum recenset seriem.

V. g. Ps. 2. *Verozenim: Principes, VROZENÍ*
Carach, i.e. succidere KÁRAT, WYKOŘENITI.
Scheker, Scoria, SsKOŘEPINA.

Amplitudo Lingvae hujus incredibilis ferè est. *Conradus Gessnerus* in *Mythridate*, recitat 60. Populos, qui utuntur Lingva Slavonica.

Pragae quoque in Templo quodam visitur Tabula, in qua enumerantur 79. Populi, qui hac utuntur lingua. *Vide Pantalaeon Candidum*. Haud dubiè hinc sancitum in *Aur. Bulla*, ut Electorum Principum Filij, & ipsi olim Electores vel Imperatores futuri, praeter Germanicam, Italicam & Slavonicam lingvae, statim Anno aetat. 7 darent operam. *A. B. Tit. 30. Capit. Maxim I et Caroli V. Vincentius Priboevius*, in Orat. subnexa Consult. Thomae Lansij, *Amst. in 8. Maj. impressa*, ostedit, Imperatores, Reges, Duces, Heroës, immò Alex. M. & Arist. Illirios fuisse.

Hollandi, Duce *Wilhelmo Barentzio & Heinskirchio*, in locis, veteribus incognitis, sub Poli Elev. 70. Terram aperuerunt. in qua lingua viget Heneta. Vocatur ab Incolis, *Nova Semla*, h.e. NOWA ZEMĚ. Dimin. Nova Parva Terra. ZEMĚLA.

Inde Belgae extulerunt phrasin. *Crabble Probal*. h.e. navis periit. *Gloriosam* quoq'; Slavonicam gentem & lingvam olim fuisse, ipsum nomen *Slavi* ostendit. Perperam enim dici Sclavos, ostendit *Melchior Goldastus de Regni Bohemiae Juribus et Privil. I I c. 9*. Hinc Vestigia ubique cernuntur: BOHUSLAWA: *Deo gloria*. WRATISLAW / *reddit gloriam*. Ad Lubetam Fluv. Viridis dictus TRAWA. Ad Wittebergam Pagus ROKYTA / etc. In Hungaria Arx SŁAWINA / quae Vulgò SKLABINA / etc. De his praeter Autores citatos: vide plura in Compendio recitantem, *Dn. Daniel. Sinapium in Praefat. Fori Slavon.*

Unum verò maximè necessarium defuisse & deesse Genti & lingvae Slavonicae, mihi videtur, scil. *Cultura*: id verò quantum malum vel ex eo patet, quod *Slavi*, lingvas aliàs perfectè addiscere possint, è contra verò *Germani*, *Hungari*, &c. Lingvam Slavonicam nunquam exactè addiscunt vel exprimunt, quia sine fundamentis, solo usu discitur, ubique variat, cum non contineatur regulis.

Bohemi eo nomine feliciores erant, qvia lingvam excoluerunt, & commodè in Scholis parvulis juxta regulas, scriptionem & enunciationem insinuabant. Utinam idem apud nos quoque observatum fuisset! Verùm cum optandum magis quàm sperandum esset: ego provocaturus alios, ab Amicis qvibusdam rogatus, in sufficiens licet opusculum luci expono, favoriq'ue Tuo *Lector amice* insinuo. Meliora danti, si modò evidenti fiat cum ratione, non invidebo.

Caeterum non loquendi, sed scribendi Observationes trado. Qvibus si qvispiam in informandis pueris uti voluerit, praecipuas primùm & magis necessarias pueris addiscendas regulas tradat. Scriptio Sententiarum, Argumentorum, juxta has regulas, repetitio item Sententiae alicujus penes exemplum ad calcem positum, magno erunt emolumento. Porro qvia prolixum foret, singula observationibus certis declarare, hinc in Declinationibus & Conjugationibus, diversi characteres in terminationibus praecipuè, differentiam certam suppeditabunt.

Dices: Quid opus istis? Satis est si Slavice scribam ad intellectum.

R. Minimè satis. Si enim in latina lingua non sufficit excusatio, erroris, per intelligentiam, perinde etiam non sufficiet in Slavonica. E g. *Kreto* in Tejum Badrem omnibodendem Vagdorem coeli & dere.

Sed haec dixisse sufficiat, Tu interea *Lector amice*, si placet seqvere has Observationes meas; sin minus (praeprimis si qvi errores per absentiam ex Typo irrepserint,) corrige. Mihi non tàm complacendi, quàm inserviendi studium fuit. Si tamen voti compos fuero, pluribus prodesse studebo: contemptoribus praemij loco sit ignorantia vel supina negligentia.

Veniet fortassis tempus aliud & studium, qvo evictis simultatibus publica praeferentur privatis, hoc mecum opta & Vale.

PREKLAD MASNICIOVHO *PRAEFATIO* ZO ZPRÁVY PJSMA SLOWENSKÉHO*.

Daniel Škoviera a Ľubomír Ďurovič

Správa písma slovenského
ako sa má dobre písať, čítať a tlačiť.

Zostavená a na svetlo vydaná
od

Tobiáša Masnicia

Roku 1696.

Vytlačená v Levoči
u Samuela Brewera.

Predhovor

Uvádzať predhovorom takéto útle dielko by sa aj mne bolo zdalo naskrze nepotrebné, keby ma k tomu nevedla nutnosť zdôvodniť svoj zámer, získať preň čitateľa, ospravedlniť sa alebo na niečo upozorniť. Nech ti teda nepadne zaťažko, *milý čitateľ*, prebehnúť čo i len letným pohľadom týchto pár riadkov.

Vznešenosťou ma slovanský jazyk, ktorý z čírej nedbanlivosti ostával nepovšimnutý a rozdrobený do rozličných spôsobov písomného i ústneho prejavu, upútal natoľko, že som sa odhodlal cez tento Abecedár pre začiatočníkov pozvať a osloviť iných autorov, ktorí sa lepšie hodia na splnenie tejto naliehavej potreby.

Starobylosťou slovanský jazyk pramálo zaostáva za inými. Veď potom ako boli jazyky rozdelené na *sedemdesiat dva* reči, on bol zaradený medzi *sedem pramatiek*; sú nimi *hebrejčina, gréčtina, latinčina, slovančina, tatárčina* a *arabčina*. K tomu si pozri *Chronologickú tabuľku curyšského Gessnera*¹. Takisto je veľmi dobre známe, že *mnohé* slovanské slová sú spoločné s hebrejskými. *Pozri Lexikón rovnozvučných slov Čecha Sigismunda Gelenia*² s *takými výrazmi*. Podobne magister Johannes Herbinius³ zostavil dlhý zoznam takých výrazov v Kyjevských katakombách.

* Text tohto *Praefatio* bol komentovaný v článku Ľ. Ďuroviča v SR 73, 2008, ss. 129 – 138.

¹ Conradus Gessner (1516, Zürich – 1565, Zürich), švajciarsky polyhistor – najmä botanik, zoológ, paleontológ, filológ. Jeho dielo *Mithridates* (1555) sa pokladá za začiatok porovnávacej jazykovedy. - GESSNER, Konrad: *Mithridates. De differentiis linguarum tum veterum tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt*. Neudruck der Ausgabe Zürich 1555 herausgegeben und eingeleitet von Manfred Peters. Aalen: Scientia Verlag 1974, 245 s. Bez nemeckého prekladu.

² Sigismundus Gelenius (1497, Praha – 1554, Bazilej), pôvodným menom Zikmund Hrubý z Jelení, český humanista, filológ. Usadil sa v Bazileji, kde v okruhu Erazma Rotterdamského pracoval pre tlačiarsku rodinu Frobenovcov ako uznávaný editor rukopisov klasickej literatúry. – GELENIUS, Sigismundus: *Lexicum symphonum, quo quatuor linguarum Europae familiarum ... concordia consonantiaeque indicatur*. Basileae: Froben 1537.

³ Johannes Herbinius (1627? – 1676?), pôvodným menom Jan Kapusta z nemecko-sliezsko-poľského pomedzia, evanjelický kňaz, pôsobil na rôznych miestach v Nemecku, Poľsku (medzi-

Například v žalme 2. *Verozenim*: Principes VROZENÍ.
Carach, t.j. *succidere* KÁRAT, WYKOŘENITI.
Scheker, *Scoria* SSKOŘEPINA

Rozľahlost' tohto jazyka je takmer neuveriteľná. *Konrád Gessner*¹ vo svojom *Mythridatovi* menuje 60 národov, ktoré používajú slovanský jazyk. Aj v *Prahe* sa v jednom chráme ukazuje tabuľa, v ktorej sa vypočítava 79 národov, ktoré používajú tento jazyk. *Pozri u Pantaleona Candida*⁴. Nepochybne preto bolo v *Zlatej bule* zakotvené, že synovia kniežat kurfirstov, ba aj sami bývalí kurfirsti čiže budúci cisári, sa majú hneď od svojho 7. roku venovať okrem nemčiny aj jazyku talianskemu a slovanskému. *Zlatá bula, titul 30, kapitoly Maximiliána I. a Karola V. Vincent Priboevius*⁵ v reči, ktorá bola priložená k spisu právneho znalca Tomáša Lansia⁶ *Úvaha (o otázke prvenstva medzi krajinami Európy)* a vyšla v *Amsterdame vo väčšom osminkovom formáte*, ukázal, že cisári, králi, vojvodcovia, hrdinovia, dokonca aj Alexander Veľký a Aristoteles boli Ilýri.

V oblastiach, ktoré starovekí autori nepoznali, až pod 70. stupňom nebeskej klenby objavili Holanďania vedení *Wilhelmom Barentsom* a *Heinskirchom* krajinu, v ktorej žije henétsky⁷ jazyk. Jej obyvatelia ju volajú *Nova Semla* čiže NOVÁ ZEM. Zdrobnenina: Nová Malá Zem, ZEMIČKA. Odtiaľ si Belgičania doniesli úslovie *Krabble Probal*⁸, t.j. loď skapala.

ným v Bojanowe, kde aj D. Sinapius), Litve, Švédsku. Okrem náboženskej literatúry – medziiným preložil do poľštiny Lutherov Malý katechizmus, Augsburské vierovyznanie a viaceré nábožné piesne – napísal popisné práce o astronómii, hydrológii a speleológii. – HERBINIUS, Johannes: *Religiosae Kijovienses Cryptae, sive Kijovia subterranea: in quibus Labyrinthus sub terra, Et in eo emortua, à sexcentis annis, Divorum atque Heroum Graeco-Ruthenorum, & nec dum corrupta, corpora ... detegit M. Johannes Herbinus*. Jenae: Impensis Martini Hallervordi ... Anno M. DC. LXXV (1675). Reedícia: *Seventeenth-Century Writings on the Kievan Caves Monastery*. With an Introduction by Paulina Lewin. Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University, s.a.

⁴ Pantaleon Candidus (1540 – 1608), protestantský teológ, pôvodným menom Weiss, narodený v Rakúsku, pôsobil najmä v Porýnsku (Zweibrücken). Okrem teologickej literatúry napísal hexametrom rozsiahle veršované dejiny Česka. – CANDIDUS, Pantaleon: *Bohemais, hoc est de ducibus Bohemicis libri duo, de regibus Bohemicis libri quinque ad D. Rudolphum II.* Argentorati /t.j. Štrasburg/: typis A. Bertram 1587.

⁵ Vincentius Priboevius, pôvodným menom Vinko Pribojevič (*okolo r. 1500 – † pred r. 1532), občan ostrova a mesta Hvar v Jadranskom mori, profesor teológie. Autor diela *De origine successibusque Slavorum*, Benátky 1532. – PRIBOEVIUS, Vincentius: *De origine successibusque Slavorum*. Venetiis MDXXXII. Reedícia: PRIBOJEVIČ, Vinko: *O podrijetlu i zgodama Slavena*. Uvod i bilješke napisao i tekst za štampu priredio Akademik Grga Novak. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1951, 247 s. Latinský text i chorvátsky preklad.

⁶ Thomas Lansius (1577 – 1657), nemecký právnik, profesor práva v Tübingene. Do Masniciovej *Zprávy* sa vlastne dostal len tým, že k exempláru jeho knihy *Consultatio de principatu inter provincias Europae*, Tübingen, nevedno ktoré vydanie, bol priložený Pribojevičov spisok (porovn. pozn. 5).

⁷ Henétsky jazyk tu znamená „slovanský jazyk“. Názov *Heneti*, ako variant názvu *Veneti*, sa používal aj pre Slovanov, podobne ako *Ilýrovia*, *Sarmati*. Porovn. nemecké *Wenden*, *windisch* ...

⁸ Z ruského *Korabl' propal*.

Slávny bol okrem toho kedysi slovanský národ i jazyk; ukazuje to už samo pomenovanie *Slavi*. Vyrožene nesprávne je totiž hovoriť im *Sclavi*, ako dokazuje *Melchior Goldastus*⁹ v diele *O právach a výsadách Českého královstva, kniha I, kapitola 9*. Preto stopy toho možno vidieť na každom kroku: BOHUSLAVA: – *Bohu sláva*; VRATISLAV – *Vráti slávu*. Pri Lübecku sa zelená rieka volá TRAVA. Pri Wittenbergu je dedina ROKYTA, atď. V Uhorsku je hrad SLAWINA, ktorému sa ľudovo hovorí SKLABINA atď. O týchto faktoch okrem citovaných autorov pozri ďalšie údaje v skrátenom podaní u pána *Daniela Sinapia*, ktorý ich cituje v *Predhovore* zbierky *Forum Slavonicum*¹⁰.

Jediná, pritom nanajvýš potrebná vec *slovenskému* národu i jeho reči očividne chýbala a stále ešte chýba: **pestovanosť**. Aké veľké nešťastie to však je, prejavuje sa celkom zreteľne napríklad aj v tom, že *Slováci* sú schopní dokonale sa naučiť cudzie jazyky, ale na druhej strane *Nemci*, *Maďari* a ďalší sa nikdy poriadne nenaučia *slovenský* jazyk alebo sa v ňom nevyjadrujú presne, pretože sa učí bez teoretických základov, výlučne podľa praxe, no všade znie inak, keďže ho dovedna nedržia pravidlá.

Česi boli v tomto ohľade úspešnejší, pretože svoj jazyk vypestovali a v školách už malým žiakom podľa pravidiel pohodlne vštepovali pravopis aj výslovnosť. Kiežby sa bolo na to isté dbalo aj u nás! Pochopiteľne, čosi také ostáva skôr v rovine želaní ako nádejí, a tak ja teraz aj na základe žiadostí niektorých priateľov predkladám verejnosti toto dielko, hoci nedostatočné, no s tým úmyslom, aby som posmelil iných, a odporúčam ho, *milý čitateľ*, do tvojej priazne. Ak bude dakto ponúkať dačo lepšie, nebudem mu závidieť. Hlavne že sa to bude robiť v systéme, ktorý je jednoznačný.

Napokon, ja tu podávam iba pozorovania, ako treba písať, nie ako treba rozprávať. Ak by bol voľakto ochotný použiť ich pri vzdelávaní žiakov, nech žiakom podáva na naučenie najprv tie hlavné a dôležitejšie pravidlá. Na veľký osoh im bude písanie viet a obsahov v duchu týchto pravidiel, takisto opakovanie nejakej vety podľa príkladu na konci textu. Ďalej, pretože vysvetľovať všetky jednotlivosti pomocou určitých pravidiel by bolo priveľmi obširne, v skloňovaniach a časovaniach postačia na zachytenie určitého rozdielu rozličné typy písma, a to hlavne v koncovkách.

Možno povieš: „*Načo sú mi tie tvoje poučky? Stačí predsa, ak budem písať po slovensky tak, že mi budú rozumieť.*“

Odpoveď: To ani zďaleka nestačí. Veď ak v latinskom jazyku nestačí ospravedlňovať chybu tým, že sa tomu beztak dá rozumieť, potom čosi také nebude stačiť

⁹ Melchior Goldastus (1578 – 1635), švajciarsky historik práva, literatúry a teológie. – GOLDASTI Heiminsfeldii, Melchioris: *De Bohemiae Regni, incorporatarum provinciarum iuribus ac privilegiis, necnon de hereditaria Regiae Bohemorum familiae successione commentarii*. Francofurti 1627 (kniha je v bratislavskej UK).

¹⁰ Daniel Sinapius (1640 – 1688): *Neo-forum Latino-Slavonicum, Nowy Trh LATINSKO-SLOWENSKY*. 1678. Reedícia Jozef Minárik. Bratislava 1988.

ani v slovenskom jazyku. Napríklad: *Kreto in Tejum Badrem omnibodendem Vagdo-rem coeli et dere*¹¹.

Nech však už stačí, čo som povedal. Ty, *milý čitateľ*, sa zatiaľ láskavo pridržaj mojich pravidiel. V opačnom prípade – predovšetkým, ak sa do nich votreli nejaké chyby, pretože chýbali tlačiarске typy – ich oprav. Mojim úsilím bolo nie ani tak zapáčiť sa, ale najmä poslúžiť. Ak sa mi podarí splniť toto predsavzatie, pousilujem sa byť na ošoh viacerým. Pohŕdači nech majú za odmenu nevedomosť alebo zvrátenú naničhodnosť.

Príde raz azda iná doba a záujem, keď sa podarí celkom premôcť vzájomné trenice a verejné záujmy budú mať prednosť pred súkromnými. Toto si želaj so mnou a ostávaj zdravý.

¹¹ T.j. správne: Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem coeli et terrae.

**„POŠLI BLIŽŠIE INFO O DETOXE A BOTOXE.
FOTO VÍTANÉ.“**
**POZNÁMKY O PRODUKTIVITE A SLOVNODRUHOVOM
ŠTATÚTE SKRÁTENÝCH A SKRATKOVÝCH SLOV
I. ČASŤ***

Miroslava Gavurová

*Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove
Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, mgskola@gmail.com*

GAVUROVÁ, M: "Please Send Me More Info About Botox and Detox. A Photo Appreciated." Notes on Productivity and Morphological Status of Clippings and Abbreviations in Slovak. Part One. In: Slovak Speech, 2013, vol. 78, no 1-2, p. 41-57.

Abstract: The following first part of the paper deals with one of the types of Slovak abbreviations, which is similar to the English clippings that are formed by truncation of neoclassical compounds (*info, foto*). Some of the abbreviations analyzed have been imported from English (*demo, hifi*) while others have been formed in Slovak (*elektro, krimi*). The author points out that a morphological status of these abbreviations varies from nouns to adjectives as well as from the stems of the compounds. Their syntactic function in a Slovak sentence varies accordingly – they either work as a head or a determiner of a noun phrase. The paper compares the use of these abbreviations in their lexicographic record as the headwords in the latest work of Slovak lexicography, SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (CONTEMPORARY SLOVAK LANGUAGE DICTIONARY, 2006, 2011). The author of the paper also addresses different concepts of compounds in Slovak and English linguistics. While Slovak linguistics distinguishes between a noun phrase (*info box*) and a compound (*infobox*), English concept of compound does not account on formal criterion of the synthetic form but rather on the criterion of a new and unique meaning of a compound. The final paragraphs of the paper reflect on the differences in morphological and syntactic status of the initialisms (*CD, EKG, IT*, etc.) in comparison with the analyzed abbreviations (*info, hifi, foto, elektro, demo, krimi*) in the aforementioned DICTIONARY. Whereas the initialisms are treated as only „in the function of the attribute“ when modifying a noun (*IT manager*), the latter tend to be recorded in the same syntactic function as the adjectives (*info box*), homophonous to their noun counterparts (*info*). The analysis is to be continued with more clippings and abbreviations of this type (*aku, bio, eko, bižu*, etc.) in the second part of the paper.

Key words: abbreviation, adjective, combining form, clipping, neoclassical compound, noun and noun phrase.

V príspevku sa venujeme problematike skrátených a skratkových slov a ich lexicografickému zachyteniu v najnovšej práci slovenskej lexikografie, SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (2006, 2011; ďalej aj Slovník alebo SSSJ). Pristavíme sa aj pri otázke hodnotenia slovnodruhového štatútu abreviačne motivovaných lexém v pozícii anteponovaného atribútu v syntagmách typu *demo ukážka, hifi štú-*

* Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0342-11

dio, info box na jednej strane a *EKG vyšetrenie, CD prehrávač, IT špecialista* na druhej strane. Slovník totiž slovnodruhovú platnosť týchto abreviačne motivovaných lexikálnych jednotiek hodnotí odlišne, a to v závislosti od typu skratky (skrátene a skratkové slová vz. iniciálové skratky).

Kým v prvej časti práce sa zameriame najmä na abreviačne motivované lexémy, ktoré sú väčšinou zachytené lexikograficky, v druhej časti príspevku ukážeme, že v slovenských komunikátoch sa čoraz častejšie presadzujú také skrátene a skratkové slová, ktoré zväčša poznáme a lexikograficky zachytávame len v podobe prefixoidov (*bio, eko, enviro*), navyše často s odlišným významom (*gastro, kardio, intro*), alebo ktoré ešte nie sú lexikograficky zachytené (*botox, detox, repre, sitcom*) a objavujú sa skôr v hovorovej variete slovenčiny (*admin, bižu, mani-pedi*).

Pri riešení postulovanej problematiky vychádzame z klasifikácie skratiek podľa J. Hrbáčka (1979, s. 54).¹ Z nej vyplýva, že **skratkové** slová vznikajú spojením aj iných, nielen iniciálových komponentov abreviačného motivantu (*MUFUZA – Mužstvo futbalových zázrakov*), čím sa líšia od iniciálových skratkových slov (*PULS – Poddukelský umelecký ľudový súbor*), ktorých súčasťou sú – per definitionem – len iniciálové komponenty abreviačného motivantu.

Za **skrátene** slová sa v tejto klasifikácii považujú skratky, ktoré vznikajú „*zkrácaním slova, ale obsahujúci viac než jedno písmeno*“ (Hrbáček, 1979, s. 96). Z viacerých druhov skrátenej slov sa v tomto príspevku zameriame na tie, ktoré J. Hrbáček nazýva **skrátеныmi slovami zloženými**. Jeden z dvoch podtypov tohto druhu skratiek vzniká tak, že „kompozita cizího pôvodu se nejčastěji zkracují **dekompozíčním** osamostatněním první části“, napr. *auto(mobil), foto(grafia), kilo(gram)* (op. cit., s. 97)². Okrem toho J. Hrbáček konštatuje, že rovnakým spôsobom sa vytvorili aj „nesklonná slova s širokým, nevyhraněným významem (i od složenin domácích), která mohou dobře plnit funkci vlastních názvů: *Gramo, Elektro, Kovo...*“ (ibid.).

V anglofónnej lingvistike sa v súvislosti s takýmito abreviačne motivovanými pomenovaniami pracuje s termínmi **clipping** (Štekauer, 2000, s. 111), prípadne **truncation, trunkácia** (Lančarič, 2008, s. 23 – 24). Trunkácie sa považujú za skratky, ktoré „pozostávajú z jednej alebo viacerých slabík motivujúcich jednoslovných lexém“ (ibid). Rozlišuje sa pritom medzi iniciálnou, finálnou, centrálnou a kombinovanou trunkáciou a finálna trunkácia (*photograph → photo*) sa považuje za „najbežnejší spôsob skracovania ako v angličtine, tak aj vo francúzštine“ (ibid.).

¹ Staršiu a českú klasifikáciu skratiek sme si vybrali prinajmenšom z dvoch dôvodov. Primárnym dôvodom je jej komplexnosť a systémovosť; ďalším dôvodom je fakt, že v slovenskej lingvistike doposiaľ neexistuje monografia venovaná abreviatologickej problematike. Za najkomplexnejšie spracovanie skratiek považujeme kapitoly o abreviačnej motivácii a jej kooperácii s inými druhmi motivácie v monografii M. Ološtiaka (2011).

² Časti citátov v celej práci zvýraznila **boldom** jej autorka.

Pri riešení problematiky skrátených a skratkových slov sa nevyhnutne musíme dotknúť aj otázky komponentov kompozít.³ Aj v citovanej Hrbáčkovej definícii skrátených slov sa totiž nachádzajú také abreviačne motivované lexikálne jednotky (*auto, foto, elektro*), ktoré fungujú a sú lexikograficky zachytené aj (alebo výlučne) ako komponenty kompozít.

Vo svojej analýze kompozičných slovotvorných postupov J. Furdík píše: „Produktívnym sa stalo tvorenie internacionálnych kompozít (*diskoples, euroflaša, hifi-veža, psychodráma*), zloženín s prvým členom skratkovým alebo značkovým (*Rh-faktor, A-mužstvo, B-vitámín, C-trieda, AC-pumpa*)“ (Furdík, 2004, s. 70). Ako vidno, citovaný autor si uvedomoval abreviačnú povahu niektorých komponentov kompozít (*disko-, euro-, hifi-, psycho-*), abreviačno-kompozičný postup tvorenia kompozít však medzi slovotvornými postupmi neuvádzal.⁴ Predpokladáme preto, že J. Furdík považoval abreviaciu za proces, ktorý kompozícii predchádzal; abreviácia pripravila komponent kompozita, neprebehla však súčasne s kompozíciou.

Naproti tomu P. Mitter na úvod svojej monografie o komponentoch kompozít píše: „Pri tvoření slov se kompozice někdy kombinuje i s abreviací... Takto vzniklá kompozita se vyznačují fragmentárním charakterem prvního členu. Jejich první člen má rysy agramatičnosti, resp. amorfematičnosti, např. *aku-* (*akuvozik*), *pneu-* (*pneuměřič*). Někdy se takové první členy vymezily pouze příležitostně, např. *opo-* (*oposmlouva*), *repre-* (*repremužstvo*) apod. Společným znakem všech fragmentárních (agramatických) členů je skutečnost, že se svou formální stránkou nekryjí s kořeným morfémem, z jehož se vyčlenily.“ (Mitter, 2003, s. 52). Podľa P. Mittera majú takúto fragmentárnu podobu komponenty *aku-, heli-, kombi-, opo-, pneu-, promo-, repre-, sponzo-*, preto sa autor pri českých zloženinách typu *akuvozik* (*akumulátorový vozík*), *heli-letadlo* (*helikoptérové letadlo*), *oposmlouva* (*opozíční smlouva*), *pneuměřič* (*měřič pneumatik*), *promovystoupení* (*promoční vystoupení*), *repremužstvo* (*reprezentační mužstvo*), *sponzovada* (*sponzorská vada*) prikláňa k názoru, že boli vytvorené komplexným **abreviačno-kompozičným** spôsobom (Mitter, 2003, s. 103 – 104).

V neskoršej štúdii aj P. Mitter čiastočne reviduje svoj názor o abreviačno-kompozičnom spôsobe tvorenia, keď píše: „Některé členy vznikají krácením výchozího motivujícího pojmenování, do složenin **následně** vstupují v této zkrácené podobě... proto uvažujeme i v uvedených případech o čisté kompozici, příp. juxtapozici, jakkoli zde přichází v úvahu i komplexní způsob abreviačně-kompoziční, srov. např. *promo* (*promoce, promoční*)...“ (Mitter, 2005, s. 40).

³ V odkazoch na SLOVNÍK používame termín *prefixoid*, ktorým SLOVNÍK pomenúva tieto prvky. Inak preferujeme termín *komponent*, keďže neexistuje názorová zhoda o morfematickom štatúte týchto útvarov (prefixoidy, radixy, radixoidy, redukované koreňové morfémy). Hyperonymický termín *komponent* používa aj P. Mitter, ktorý sa uvedenými jednotkami zaoberá komplexne (Mitter, 2003).

⁴ J. Furdík vo svojej monografii SLOVENSKÁ SLOVOTVORBA uvažuje iba o kompozičných a kompozíčno-derivačných slovotvorných postupoch (Furdík, 2004, s. 71 – 73).

Či už abreviácia prebehla súčasne s kompozíciou, alebo jej predchádzala, takto vzniknuté komponenty kompozita by si aspoň latentne – v súlade so svojou abreviačnou motivovanosťou – uchovávali potenciú fungovať ako samostatné lexikálne jednotky, teda ako samostatné skratky. Len na porovnanie, v anglickej lingvistike sa jednotky ako *electro-*, *bio-*, *tele-* označujú ako tzv. „**combining forms**“, sú komponentmi tzv. neoklasických kompozít a „môžu mať svoje nezávisle fungujúce pendanty. Tie sa používajú ako samostatné slová (*kilo*, *photo*, *mini*). Vo všeobecnosti ‘combining forms’ predstavujú **potenciálne** slová. Táto potenciálnosť sa môže realizovať prostredníctvom trunkácie neoklasických kompozít“⁵ (Štekauer, 2000, s. 103).

V tomto duchu aj M. Ološtiak konštatuje, že „**prostredníctvom abreviácie** vznikli mnohé (**najmä prevzaté**) jednotky, ktoré sa hojne využívajú ako komponenty hybridných aj nehybridných kompozít,“ napr. *cyklo-*, *eko-*, *elektro-*, *foto-*, *hetero-*, *homo-*, *narko-* (Ološtiak, 2011, s. 252 – 253). Citovaný autor dodáva: „Niektoré komponenty fungujú aj ako **samostatné slová** alebo **formanty** (napr. *auto*, *euro*, *porno*, *demo*, *video*, *ex*)“ (op. cit., s. 253). V oboch častiach práce ukážeme, že ako samostatné lexémy sa vyskytujú nielen spomenuté abreviačne motivované lexémy *auto*, *euro*, *porno*, *demo*, *video*, ale aj väčšina tých, ktoré M. Ološtiak uvádza ako komponenty, napr. *eko*, *elektro*, *foto*, *hetero*, *homo*.

Konštatovanie o importovanom charaktere týchto komponentov, ktorý spomína M. Ološtiak, nachádzame už v DYNAMIKE SLOVNEJ ZÁSOBY SÚČASNEJ SLOVENČINY; jej autori síce potvrdzujú, že „skrátene podoby [napr. *fotografický aparát* – *fotoaparát*] vznikli na základe skracovania príslušného adjektíva – presnejšie trunkácie motivujúceho výrazu“ (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 232), súčasne však dodávajú: „Pri väčšine novších kompozít tohto typu však už možno predpokladať, že vznikli pod vplyvom internacionálnych slovotvorných modelov, a teda **prvá časť kompozita sa preberá už skrátene**“ (ibid.).

Argumentom v prospech tohto predpokladu je pre autorov skutočnosť, že „skrátene podoby fungujú v niektorých prípadoch aj ako samostatné: *auto* ← *automobil*, *automobilový*; *elektro* ← *elektrický*; *foto* ← *fotografický*; *fotograf*; *kino* ← *kinematograf*“ (op. cit., s. 233). Ďalším argumentom je fakt, „že sa preberajú (a prispôbujú domácej štruktúre) kompozitá s prvou časťou zloženou iba z troch hlások, napríklad *bio-* (*biomasa*), *eko-* (*ekosystém*), *geo-* (*geofond*) a i. a že značný počet kompozít má prvú časť, kde nemožno predpokladať rozšírenú (explicitnú) podobu, napr. *design-*, *disko-*, *hifi-* ...“ (ibid.).⁶

⁵ Preklad : „Combining forms may have their independently functioning counterparts that are used as independent words (*kilo*, *photo*, *mini*). In general, combining forms represent potential words. This potentiality may be brought into effect by clipping of neoclassical compounds (*tachometer* – *tacho*, *photograph* – *photo*).“

⁶ V druhej časti príspevku analyzujeme niektoré zo spomínaných komponentov (*bio-*, *eko-*, *disko-*).

Sú teda spomínané komponenty diachrónne skratkami, ktoré sa stali komponentmi kompozít? Alebo tu nastal opačný proces, keď sa komponenty ustálili aj na „samostatné slová“ – skratky? Komponent kompozita môže byť totiž frekventovanejší ako jeho samostatné, lexikálne použitie v podobe skratky, čo sa odráža napr. aj v jeho lexikografickom zachytení v SLOVNÍKU – na rozdiel od autonómneho lexikálneho pendantu – skratky, ktorá v SLOVNÍKU absentuje.

V hľadaní odpovede na nastolené otázky uvedieme ešte jeden názor P. Mittera, ktorý na margo kompozít so spomínanými komponentmi píše: „Je nemožné rozhodnúť, zda např. kompozita s komponenty *auto-*, *elektro-*, *foto-*, *porno-*, *bio-*, *audio-*, *stereo-*, *video-* aj. jsou výsledkem spojení tohoto komponentu s komponentem druhým, či zda výsledné syntetické pojmenování je juxtapozitum, které vzniklo spojením substantiva (přip. adjektiva), např. *auto*, *foto*, *porno*, *bio*, *audio* atd. s dalším slovem výchozího syntagmatu. Nelze tedy jednoznačně stanovit, zda kompozita v kap. 2.1 a 3.2 vznikla čistou kompozicí nebo juxtapozicí.“ (Mitter, 2003, s. 58).⁷ P. Mitter teda pripúšťa, že kompozitum mohlo vzniknúť nielen prostredníctvom „prefabrikovaných“ komponentov/prefixoidov, ale jeho základom mohla byť skratka so slovnodruhovou príslušnosťou k substantívam alebo adjektívam.

Odpovede na otázky o pôvode a štatúte takýchto abreviačne motivovaných lexikálnych jednotiek sme hľadali aj v lexikografickom spracovaní skrátených a skratkových slov v SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (2006, 2011). V tejto prvej časti príspevku sa preto zameriame na abreviačne motivované jednotky s vyššou frekvenciou v komunikátoch, ktoré sú zachytené v spomínanom lexikografickom diele.

1. info⁸

Lexéma *info* je z pohľadu klasifikácie skratiek **skráteným slovom**. V SLOVNÍKU sa *info* zaznamenáva v troch samostatných heslách ako:

1. *info-* – **prefixoid** v zložených slovách, s významom „informácia, informačný“, napr. *infoblok*, *infolinka*;

2. *info*¹ – hovorové nesklonné **substantívum** – neutrum s významom „správa alebo správy... informácia, informácie“ (napr. *bližšie info*, *získal som pár užitočných info*);

3. *info*² – slovnodruhovú homonymum, nesklonné **adjektívum** so sémantikou „vzťahujúci sa na informáciu, obsahujúci, poskytujúci informácie...informačný“ (napr. *info centrum*, *info noviny*, *info box*) (SSSJ, 2011, s. 362).⁹

⁷ V Mitterovej klasifikácii ide o 2.1 „Hybridní kompozita vzniklá čistou kompozicí/juxtapozicí“; 3.2 „Hybridní kompozita s prvním komponentem adjektivním.“

⁸ V prvej časti práce sme zvolili také poradie skratiek, ktoré nám umožňuje rozvíjať náš výklad.

⁹ Zo všetkých abreviačne motivovaných lexém, ktoré v tejto časti príspevku analyzujeme (*info*, *hifi*, *demo*, *elektro*, *foto*, *krimi*), zachytáva SLOVNÍK SKRATIEK A ZNAČIEK iba *hifi* a *INFO* (Lalúch – Koncová, 2004, s. 201; 281). Len pre zaujímavosť uvádzame, že význam skratky *INFO* sa definuje ako „informácia, informačné oddelenie.“

Bližší pohľad na viacslovné pomenovania, resp. voľné atributívne syntagmy v hesle nesklonného adjektíva *info*² okrem iného ukazuje ich podobnosť s niektorými kompozitami uvádzanými v SLOVNÍKU v podobe samostatných hesiel: *info-centrum* vz. *info centrum*; *infobox* vz. *info box* (ibid.). Tu vystupuje do popredia otázka „variantnosti“ zápisu významovo identických lexém typu *infocentrum* vz. *info centrum*.¹⁰ Slovenská lingvistika rozlišuje kompozitum (*infocentrum*) od viacslovného pomenovania (*info centrum*);¹¹ naproti tomu podľa španielskej či anglickej koncepcie o štatúte kompozita formálna stránka lexémy (písanie dovedna) nerozhoduje.¹²

Ako sme už naznačili, otázok v súvislosti s týmto typom abreviačne motivovaných komponentov a lexém je viacero: Vytvoril sa komponent *info-* v kompozitách *infobox*, *infotabul'a* samostatne a nezávisle od skratky *info*, alebo na začiatku existovala skratka *info*, ktorá sa stala následne komponentom kompozita? Bol slovnodruhový charakter tejto skratky primárne substantívny (*informácia* → *info*) alebo adjektívny (*informačný* → *info*)? Ako vzniklo adjektívum *info*² vo viacslovných pomenovaniach *info box* či *info tabul'a*?

1. Prvou možnosťou interpretácie poslednej nastolenej otázky je, že adjektívna skratka *info*² vznikla adjektivizáciou substantívnej skratky *info*¹, ktorá vznikla skrátením substantíva *informácia/informácie*. Takúto postupnosť naznačuje napr. lexikografické spracovanie hesiel *hifi*¹ a *hifi*² (op. cit., s. 80; por. v tejto práci aj časť 2). O skratke *hifi* nemožno uvažovať primárne ako o komponente kompozita, pretože *hifi* je diachrónne skratkou, konkrétne skratkovým slovom (z motivantu *high fidelity*), a až sekundárne sa začalo používať v atributívnych syntagmách (*hifi nahrávka*), viacslovných pomenovaniach (*hifi veža*) i kompozitách (*hifiveža*, *hifisúprava*, *hifi-centrum*). Práve existencia skratiek typu *hifi* použitých až sekundárne v atributívnej funkcii a vo funkcii komponentu kompozita by hovorila v prospech primárnej abreviačnej autonómnosti lexikálnych jednotiek ako *info*, teda nezávisle na komponente kompozita *info-*. Treba však zároveň dodať, že skratkové slovo *hifi* a skrátené slovo *info* sú z pohľadu abreviačnej typológie odlišné.

¹⁰ Výskyt v Slovenskom národnom korpuse (ďalej SNK), podkorpus prim-5.0-public-all: *infocentrum* – 145-krát, *info centrum* – 52-krát.

¹¹ Napr. M. Ološtiak hodnotí skratku *Rh* ako komponent viacslovného pomenovania, ak sa píše osobitne (*Rh faktor*), a ako komponent kompozita, ak ju píšeme dovedna, resp. cez spojovník *Rh-faktor* (por. Ološtiak, 2011, s. 254). Ako ukazujú autorom uvádzané frekvenčné údaje, v SNK je frekventovanejšie viacslovné pomenovanie *Rh faktor* (111-krát), ako kompozitum *Rh-faktor* (28-krát).

¹² V španielčine nerozhoduje o štatúte kompozita „spôsob písania, ale tesnosť vzťahu (formálna, syntaktická alebo sémantická) medzi komponentmi“ (Trup, 1999, s. 147). Preto španielska lingvistika hodnotí ako kompozitá aj lexémy ako *pájaro mosca* (kolibrik), *falda pantalón* (nohavicová sukňa), *camino de hierro* (železnica) (ibid.). Rovnako sa za kompozitá považujú anglické lexémy *language teacher* (učiteľ jazyka), *school garden* (školská záhrada) (Štekauer, 2000, s. 102); uvedené lexémy by sa vzhľadom na ich formálnu rozčlenenosť hodnotili v slovenčine ako viacslovné pomenovania.

Ak prijmemo možnosť slovnodruhovej konverzie skratiek *info*¹, *hifi*¹ so substantívnou platnosťou na adjektíva *info*², *hifi*², treba poznamenať, že nejde o celkom novú tendenciu, čo potvrdzuje aj Hrbáčkovo vyjadrenie (z konca 70. rokov 20. storočia): „slovnédruhové amorfnosti zkratok se v běžném vyjadřování využívá i tak, že se zkratok neadjektivních použije v adjektivní funkci tím, že se kladou před substantiva jako jejich přívlastky: „*vvv vedení*“ (vvv = velmi vysoké napětí), „*česká barevná sci-fi komedie*“ (*sci-fi* = *science fiction*), „*LP deska*“ (*LP* = *long play*), „*hifi klub*“ (*hifi*/*hi-fi* = *high fidelity*)“ (Hrbáček, 1979, s. 94).¹³

Rovnako aj M. Ološtiak konštatuje, že v pozícii atribútu „anteponované skratky s primárne substantívnou slovnodruhovou platnosťou sa prehodnocujú na adjektíva“ (Ološtiak, 2011, s. 254) a ako príklady uvádza syntagmy *SMS správa*, *CD prehrávač*, *DVD napalovačka*, *PPP projekt* (ibid.). Aj keď M. Ološtiak v citovaných výrokoch uvádza len iniciálové skratky, Hrbáčkovo vyjadrenie dokazuje, že takto sa správajú aj skratkové slová (*sci-fi*, *hi-fi*).

Komunikačným využitím nesklonných skratiek vo funkcii atribútu sa potvrdzuje predpoklad, že „slovnodruhovú polyfunkčnosť prevzatých autosémantik sa vzhľadom na morfológický (flektívny) typ slovenčiny viaže len na nesklonné jednotky. Napríklad pod vplyvom existencie morfológickej motivovanosti (konverzívnosti) v angličtine sa aj v slovenčine... prehodnocujú substantíva na adjektíva či adjektíva na adverbia“ (op. cit., s. 88). Tento proces je vo východiskovej angličtine relatívne frekventovaný, a to nielen pri skrátených slovách (ku ktorým patrí aj *info*), resp. trunkáciách a nielen medzi spomínanými slovnými druhmi.¹⁴ Podobnú konverziu v slovenčine pozorujeme aj pri prevzatej skratke *k. o.* (*knock-out*), ktorú SLOVNÍK zachytáva nielen ako primárne substantívnu skratku, ale aj v platnosti adverbia (SSSJ, 2011, s. 624).

2. Druhou alternatívou vzniku *info*² je, že ide o osamostatnenie, lexikalizáciu abreviačne utvoreného komponentu *info-*, ktorý si uchovával potenciál fungovať ako samostatná skratka. Išlo by o podobný proces, aký existuje v angličtine pri tzv. **combining forms** v neoklasických kompozitách (Štekauer, 2000, s. 103; porov. vyššie).

Podľa P. Mittera, „*komponent info- vznikl zkrácením slov informace, informační*“, takže „*vykazuje po stránce morfológické rysy fragmentárního morfému*“ (Mitter, 2003, s. 94).¹⁵ Ani Mitterovo vyhlásenie teda nedáva presnú odpoveď na to,

¹³ Všetky Hrbáčkom uvádzané skratky sú typologicky odlišné ako skrátené slovo *info*, preto priamo nepotvrdzujú jeho konverzívnosť.

¹⁴ Porov. napr. konverziu anglických substantívnych skratiek na slovesá: *advertisement* (inzerát) → *ad* (inzerát) → *to ad* (inzerovať) (Štekauer, 2000, s. 111); podobne aj pri iniciálových skratkách *overdose* (predávkovanie) → *OD* (predávkovanie) → *to OD* (predávkovať sa).

¹⁵ P. Mitter spomína variantný grafický zápis kompozít s komponentom *info-*, a to so spojovníkom (*info-servis*) i bez neho (*infoservis*) (ibid.). Nehovorí však o samostatnom substantíve ani adjektíve *info*, hoci pri iných komponentoch (*hifi*, *demo*) takéto lexémy zaznamenáva.

ktorý motivant stál pri zrode komponentu *info-*. Okrem toho však P. Mitter na inom mieste svojej monografie uvádza, že ak kompozitum vzniklo na pozadí viacslovného pomenovania typu „adjektívum + substantívum“, ktoré existuje ako lexikálna jednotka, potom sa prvý člen takéhoto kompozita hodnotí ako **adjektívny** (Mitter, 2003, s. 50).¹⁶ Toto kritérium by bolo možné uplatniť aj na komponent *info-*, keďže viacslovné východiskové pomenovanie v jeho prípade existuje (*infotabul'a* ← *informačná tabul'a*, *infolist* ← *informačný list*).¹⁷

V podobných intenciách uvažujú aj autorky koncepcie, ktorá komponenty ako *elektro-*, *bio-*, *foto-* nehodnotí ako prefixoidy, ale ako **redukované koreňové morfémy**¹⁸; tie majú na rozdiel od prefixoidov „lexikálny význam ako pôvodné komponenty bez posunov k extenzii a majú slovotvornú parafrázu“, napr. *info-* „informačný“ (*infolist*, *infozákon*) (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 123). Napr. kompozitum *infolist* podľa tejto koncepcie vzniklo po redukcii adjektíva *informačný* vo viacslovnom spojení *informačný list*.

Ak by sme prijali predpoklad, že *info*² vzniklo lexikalizáciou komponentu *info-*, potom by sme mohli uvažovať o pohybe od kompozít k atributívnym syntagmám (*info noviny*) a viacslovným pomenovaniam (*info box*). Tie komunikantom poskytujú väčšie kombinačné možnosti, prípadne nepôsobia tak príznakovo ako písanie dovedna v kompozite (por. *info noviny* vz. *infonoviny*). Použitím skrátených (*info*) či skratkových slov (*hifi*) ako samostatných adjektívnych lexém sa okrem iného vytvárajú možnosti pre vznik abreviačných viacslovných pomenovaní¹⁹ a voľných syntagiem (*info box*, *info tabul'a*; *hifi súprava*, *hifi nahrávka*), ktoré sú veľmi frekventované aj v kombinácii s iniciálovou abreviáciou (*GPS navigácia*, *IT špecialista*, *LCD televízor*, *HD kvalita*, atď.).

P. Mitter je však vo vzťahu k češtine opačného názoru: „Kompozita predstavujú pro češtinu výhodnější pojmenování než slovní spojení, neboť lze od nich snáze tvořit deriváty a v rámci větné struktury jsou tedy flexibilnější než právě slovní spojení.“ (Mitter, 2005, s. 31). Preto podľa jeho názoru niektoré nesklonné adjektíva, ktoré sa do češtiny preberajú a vytvárajú slovné spojenia (napr. *etno náušnice*, *info*

¹⁶ Autor však pripomína, že sa to týka **jednotlivých** kompozít, nie prvého člena ako formálneho typu, t. j. neplatí to paušálne pre všetky kompozitá s totožným prvým členom (porov. napr. polysémický komponent *elektro-*).

¹⁷ Ak však takéto východiskové viacslovné pomenovanie neexistuje a prvý člen sa môže vzťahovať k substancii i k vlastnosti, považuje P. Mitter takýto komponent za **slovnodruhovo nevyhraný**, „tj. **substantívni** a **adjektívni**, napr. *auto-*, *dia-*, *eko-*, *elektro-*, *foto-*, *porno-*, *radio-*, *termo-*, *video-*apod.“ (ibid.).

¹⁸ Rozdiel medzi redukovanou koreňovou morfému a prefixoidom spočíva podľa citovaných autoriek v tom, že kým pri kvázikompozite s prefixoidom neexistuje jeho netrunkovaná alebo neredukovaná podoba (napr. *multivitamin*, *polyteizmus*), pri kompozite s trunkovanou alebo redukovanou koreňovou morfému sa slovo vyskytuje **aj** v netrunkovanej/neredukovanej podobe a nestráca pritom svoj pôvodný význam (*informačný list* = *infolist*) (ibid.).

¹⁹ T. j. viacslovných pomenovaní s abreviačne motivovanými prvkami.

cesta), „již mohou více či méně směřovat ke spojování se s druhým slovem v původním syntagmatu, dochází tak k vytváření syntetických forem pojmenování, např. *etnohudba*“ (op. cit., s. 41 – 42).

Aj keď súhlasíme s Mitterovým názorom, že syntetický tvar zaručuje lexéme vyššiu motivačnú potenciu, predsa sa nazdávame, že existuje aj opačná tendencia, ktorá variabilitou viacslovných pomenovaní „vyvažuje“ slovotvornú výhodu potenciálnych kompozít.

3. Napokon, treťou alternatívou by bolo považovať *info*² za autonómnu skratku, ktorá vznikla skrátením adjektíva *informačný*, bez ohľadu na komponent kompozita *info* – či na substantívnu skratku *info*¹ z motivantu *informácia*.

Uvedomujeme si, že ani tento výpočet variantov nemusí byť konečný a nie je jednoduché vybrať si jednoznačne správnu odpoveď. Predchádzajúci výklad však ukázal, že analýza viacerých skrátených a skratkových slov by mohla naznačiť riešenie nastolených otázok, preto sa pozrieme na lexikografické spracovanie ďalších jednotiek abreviačného charakteru.

2. hifi

Ako sme už spomínali, skratka *hifi* je typologicky **skratkovým slovom**, ktoré vzniklo abreviáciou anglického viacslovného motivantu *high fidelity* – v preklade „vysoká presnosť/vernosť (reprodukcie)“. SLOVNÍK zachytáva skratku-lexému *hifi* v dvoch osobitných heslách (SSSJ, 2011, s. 80):

1. *hi-fi¹, hifi¹* – **skratku** s významom „medzinárodné označenie elektroakustických zariadení s maximálne vernou reprodukciou zvuku (hudby) al. určených na takúto reprodukciu:... *patrí do triedy hifi¹*“;

2. *hi-fi², hifi²* – v samostatnom hesle ako slovnodruhovú homonymum, hovorové nesklonné **adjektívum**, a to v atributívnych syntagmách ako *hifi veža, hifi nahrávka, hifi technika, hifi štúdio*...²⁰

V tomto lexikografickom spracovaní chyba, podľa nášho názoru, uvedenie *hifi*-, teda ako **prefixoidu**, resp. komponentu kompozita, keďže takéto kompozitá existujú (*hifiveža, hifisúprava, hifiprístroj, hifiklub, hifitechnika*).²¹ Komponent *hifi*- analyzuje aj P. Mitter a konštatuje popri ňom existenciu samostatného **substantíva** *hifi*, resp. *hi-fi* (Mitter, 2003, s. 98). Na rozdiel od P. Mittera, SLOVNÍK nehodnotí *hifi¹* priamo ako substantívum, ale všimá si, že táto **skratka** funguje aj v atributívnej funkcii, a tam ju považuje za nesklonné adjektívum *hifi²*. To by naznačovalo adjektivizáciu (pôvodne substantívnej) skratky; ktorú pozorujeme aj pri skratke *info*. Hoci je skratkové slovo *hifi* odlišným druhom skratky ako skrátené slovo *info*, ich správanie v ko-

²⁰ Do konkurencie s adjektívnym *hifi²* sa môže dostávať adjektívum *hifistický* odvodené od skratky *hifi*, napr. *Pred rastúcim hifistickým hnutím sa nedal zahanbiť ani štátny podnik Tesla*.

²¹ Príklady pochádzajú z SNK; najviac výskytov (12) má substantívum *hifiveža*.

munikátoch je podobné – obe napr. zostávajú nesklonné (*je to len v rovine neoficiálnych info; patrí do triedy hifi*).

Ako vidno z exemplifikácií, pri oboch abreviačne motivovaných lexémach *info* a *hifi* sa vytvára paradigma: **skratka/substantívum – adjektívum – prefixoid/komponent kompozita**. Ukážeme, že takýto vzorec sa naplnil alebo sa naplňa aj pri ďalších skrátenejších a skratkových slovách, čo SLOVNÍK zachytáva v rozličnej miere.

3. demo

Lexéma *demo* sa v SLOVNÍKU spracúva v dvoch osobitných heslách, ale na rozdiel od lexémy *info* či *hifi* **bez označenia slovnodruhovej homonymie** medzi lexémami hornými indexmi (SSSJ, 2006, s. 592).

1. V prvom hesle sa *demo* hodnotí ako nesklonné polysémické **adjektívum** s tromi významami:

1. inform. „uplatňujúci program, ktorý je špeciálnou verziou pôvodného programu: *pripojiť k projektu demo verziu*“;

2. inform. „neinteraktívna multimedialná **prezentácia** demonštrujúca schopnosti autorov vytvoriť elegantný a rýchly algoritmus s minimálnymi prostriedkami“;²²

3. hud. profes. „obsahujúci predbežnú hudobnú nahrávku: *demo skladba, kaze-ta s demo ukážkou*“²³.

2. Druhé heslové slovo *demo* sa považuje za **substantívum** stredného rodu a jeho význam sa definuje ako „ukážková hudobná nahrávka slúžiaca na prezentáciu tvorby hudobníka, skladateľa, speváka, hudobnej skupiny: *počúvať demá mladej speváčky, cédečko s demami*...“

Z takéhoto lexikografického spracovania nie je celkom jasné, či sa uvažuje o slovnodruhovej homonymii medzi adjektívom *demo* a substantívom *demo*. Nazdávame sa, že prinajmenšom medzi tretím významom adjektíva *demo* a významom substantíva *demo* existuje sémantický súvis, čo by (analogicky podľa spracovania lexémy *info*) mohlo svedčiť v prospech slovnodruhovej homonymie substantíva a nesklonného adjektíva.²⁴

Lexéma *demo* je z diachrónneho pohľadu skrátene slovo; v slovenčine by sme v teoretickej rovine mohli uvažovať o skrátene substantíva *demonštrácia* vo význa-

²² Je otázne, či je priradenie substantívneho významu „prezentácia“ k nesklonnému adjektívu *demo* správne.

²³ Len na okraj poznamenávame, že z pohľadu takto zadefinovanej sémantiky sú syntagmy typu *demo nahrávka* a *demo skladba* do istej miery tautologické a potvrdzujú tendenciu sprevádzať abreviačne motivované jednotky (ktorou je aj lexéma *demo*) explikatívnymi lexémami (por. syntagmy typu *SMS správa*, *WAP protokol*).

²⁴ Ako slovnodruhové homonymá ich spracúva aj SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (2005) na <http://slovníky.korpus.sk/?w=demo&s=exact&c=Ue0b&d=kssj4&d=psp&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssj-V&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&ie=utf-8&oe=utf-8>

me „názorné predvedenie, syn. ukážka“ (SSSJ, 2006, s. 595). Prikláňame sa však k názoru, že substantívum *demo* sme prevzali už hotové z angličtiny, kde vzniklo už spomínanou trunkáciou od motivujúcej lexémy *demonstration* s významom „hudobnej nahrávky s cieľom propagácie“.²⁵ Ide teda podobne ako pri skratkovom slove *hifi* o interlingválne motivovanú lexému;²⁶ kým však abreviačne motivované *hifi* zostalo indeklinábiliom, pri skrátenom slove *demo* prebehol proces transdeklinácie, t. j. vznik morfolologickej paradigmy (*demá, dem, atď.*).²⁷

Pri spracovaní hesla *demo* v SSSJ sa neuvádza ani *demo-* ako komponent kompozít typu *demoverzia, demonahrávka, demosnímk, demokazeta, demoprogram* atď., ktoré sa objavujú aj v SNK.²⁸ SLOVNÍK žiadne kompozitum s komponentom *demo-* vo význame „obsahujúci predbežnú hudobnú nahrávku“ nezachytáva. Lexikografickým spracovaním prefixoidu/komponentu *demo-* by sa v slovníku vytvorila analogická paradigma ako pri lexéme *info*: 1. prefixoid/komponent kompozita; 2. substantívum/skratka; 3. homonymné adjektívum. Absencia spracovania prefixoidu *demo-* v SSSJ prekvapuje aj z toho dôvodu, že homonymné prefixoidy *demo*⁻¹ a *demo*⁻² spracúva napr. SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (2005) a tento slovník takisto označuje hornými indexmi aj slovnodruhovú homonymiu substantíva *demo*¹ a adjektíva *demo*².²⁹

Prefixoid *demo-* pritom môže mať v kompozitách dva významy, v závislosti od toho, z akého jazyka konkrétnu lexému slovenčina prevzala:

Demo⁻¹: v lexémach prevzatých z gréčtiny, vo význame „ľud, ľudový“ – napr. v kompozitách typu *demografia, demokartografia, demokracia* a ich derivátoch *demografický, demokratický, demokratizovať* atď.

Demo⁻²: prevzatý z latinčiny cez angličtinu (v lexémach *demonštrácia, demonštračný, demonštratívny, demonštrovať* atď.), s významom „demonštračný, predvážací“ (ibid.).³⁰

P. Mitter si takisto všíma polysémickosť komponentu *demo-*, pričom len vo význame „demonštrácia, demonštračný“ má komponent podľa autora fragmentárny charakter „(*demonstrace, demonstrační* → *demo-*)“ (Mitter, 2003, s. 81). Na tomto

²⁵ Por. „demo – short for demonstration (tape, disc, etc.). Music recording given out for promotional purposes, 1963. The word was used earlier to mean ‘a public political demonstration’“ (1936).

Por. na <http://www.etymonline.com/index.php?search=demo&searchmode=none>

²⁶ O interlingválnej motivácii porov. Ološtiak (2011, s. 195 – 228).

²⁷ K transdeklinácii a ďalším adaptačným procesom porov. Ološtiak (2007, 2011).

²⁸ *demoverzia* – 223 výskytov, *demonahrávka* – 132 výskytov, *demosnímk* – 36 výskytov, *demokazeta* – 32 výskytov, *demoprogram* – 4 výskyt v SNK.

²⁹ Por. spracovanie v SLOVNÍKU CUDZÍCH SLOV (2005), dostupné na: <http://slovniky.korpus.sk/?w=-demo&s=exact&c=Lc58&d=kssj4&d=psp&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&ie=utf-8&oe=utf-8> Podobne aj VEĽKÝ SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV spracúva substantívum *demo* „hovor. výp. techn. → demoverzia“ aj a prefixoid *demo-* s významom ľud, ľudový (Šaling et al., 2000, s. 248).

³⁰ Por. aj NOVÝ AKADEMICKÝ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV (2005, s. 159).

mieste autor poznamenáva, že okrem toho sa *demo* vyskytuje aj ako „substantívum, resp. adjektívum“. Aj preto P. Mitter konštatuje kolísanie medzi funkciou prvého člena kompozita a funkciou samostatného adjektíva, čo sa podľa neho prejavuje variantným spôsobom zápisu (zvlášť, dovedna a so spojovníkom – *demo verze, demoverze, demo-verze*): „Tyto výrazy jsou novější, proto zatím nelze jednoznačně určit, který z uvedených způsobů psaní převažuje.“ (ibid.).

Pri abreviačne motivovanej lexéme *demo* tak pozorujeme analogickú situáciu a slovnodruhovú i morfematické varírovanie ako pri lexémach *info* a *hifi* (skratka / substantívum – adjektívum – prefixoid/komponent kompozita).

4. elektro

Abreviačný charakter lexémy *elektro/Elektro* si všimol už J. Hrbáček (1979, s. 97; porov. aj vyššie). Lexéma *elektro* však (podobne ako lexémy *info*, *demo*) nastúpila proces abreviačnej demotivácie; jej abreviačná motivovanosť sa už nepociťuje, takže ju SLOVNÍK nezachytáva ako skratku, ale ako substantívum (SSSJ, 2006, s. 875).

1. V prvom hesle sa hodnotí *elektro* ako hovorové polysémické **substantívum** – neutrum, nesklonné i sklonné, ktorým sa označujú 1. „elektrické spotrebiče“ a 2. „predajňa al. samostatné oddelenie s elektrickým, elektronickým tovarom“;

2. Druhé heslo spracúva *elektro*- ako polysémický **prefixoid** s tromi významami:

1. „elektrický prúd, elektrina“ (*elektromagnetizmus, elektromer*);
2. „využívajúci elektrický prúd“ (*elektrospotrebič, elektroliečba*);
3. „vzťahujúci sa na výrobu a využitie elektrickej energie“ (*elektromontér, elektroinštalácia*).

Mitterova sémantizácia komponentu *elektro*- v češtine sa čiastočne odlišuje od tej, ktorú uvádza SSSJ pri prefixoide *elektro*- v slovenčine; tento komponent sa v češtine používa vo významoch: 1) „elektrina, elektrický“; 2) „elektrotechnický“ 3) „elektrostatický“ (Mitter, 2003, s. 61). Keďže kompozitá „na pozadí významu elektrotechnický a elektrostatický“ sú motivované viacslovným pomenovaním (napr. *elektropotreby* ← *elektrotechnické potreby*), považuje P. Mitter komponent *elektro*- v týchto významoch za skrátenejší (op. cit., s. 62).³¹

Ako vidno, v porovnaní s predchádzajúcimi abreviačne motivovanými lexémami *info*, *hifi*, *demo* chýba v SLOVNÍKU spracovanie lexémy *elektro* ako **adjektíva**. Pri bližšom pohľade na výskyt lexémy *elektro* v Slovenskom národnom korpuse nachádzame túto lexému viackrát i v atributívnej funkcii – teda v platnosti nesklonného

³¹ Podľa P. Mittera je komponent *elektro*- (vo význame „elektrina, elektrický“ a „elektrotechnický“) veľmi produktívny (ibid.), čo naznačujú neustále vznikajúce kompozitá s príslušnosťou k variéte slangu.

adjektíva: *elektro odpad, elektro prevádzky, elektro obchody, elektro tovar, elektro hybrid, elektro scéna, elektro trend, elektro zvuk*, atď., čo by mohlo vytvárať predpoklady pre zaznamenanie lexémy aj v platnosti adjektíva ako slovnodruhového homonyma, podobne ako pri lexémach *info* či *hifi*.³² Naplnil by sa tak spomínaný vzorec (substantívum/skratka – adjektívum – prefixoid/komponent kompozita), ktorý pozorujeme aj pri ostatných analyzovaných skratkách.

5. foto

Podobné lexikografické spracovanie, aké nachádzame pri lexéme *info* (prefixoid – substantívum – adjektívum), by bolo azda žiaduce aj pri lexéme *foto*.³³ Pri nej však SLOVNÍK zachytáva iba polysémický prefixoid *foto-* s významom:

1. „vyjadrujúci vzťah k svetlu, súvislosť so svetlom – *fotochémiá, fotosyntéza*“;
2. „týkajúci sa fotografie, fotografický – *fotoamatér, fotoarchív*“ (SSSJ, 2006, s. 1006).

Takýchto kompozít s prefixoidom *foto-* je v SLOVNÍKU zaznamenaných pomerne veľa (op. cit., s. 1006 – 1012). Aj P. Mitter zachytáva komponent *foto-*, a to vo význame: 1) svetlo, svetelný; 2) fotografia, fotografický; 3) „na pozadí dvojslovného pojmenovania s prvým slovom *fotoelektrický*“ (Mitter, 2003, s. 63); táto polysémia komponentu smeruje podľa autora k homonymii (ibid.). Vo významoch 2) a 3) ho považuje autor za skrátenejší a súčasne veľmi produktívny (op. cit., s. 64).

Absencia samostatnej lexémy *foto* v SLOVNÍKU prekvapuje aj preto, že *foto* ako samostatné heslo uvádzajú viaceré novšie slovníky; za všetky spomeňme napr. VEĽKÝ SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV, ktorý skrátene slovo *foto* zaznamenáva ako „foto, -a s. / gréc./ **hovor**. fotografia“ (Šalíng et al., 2000, s. 397).³⁴

Lexéma *foto* je z hľadiska abreviačnej typológie skrátenejším slovom; v slovenských komunikátoch sa vyskytuje so slovnodruhovou platnosťou nesklonného **substantíva**-neutra (*Pošli foto; text a foto; foto priložené; text pod foto; spoločné foto; ilustračné foto; ďalšie informácie a foto z koncertu; zameranú na oblasť foto, video a mobilnú komunikáciu...*)

Okrem toho, podobne ako predchádzajúce analyzované lexémy, skrátene slovo *foto* sa v SNK vyskytuje aj v atributívnej funkcii (*foto škola, foto produkty, foto inzercia, foto štúdio*). To by mohlo vytvárať predpoklady pre jeho samostatné lexikografické zachytenie v slovnodruhovej platnosti nesklonného **adjektíva** – tak ako pri lexémach-skratkách *info, hifi, a demo*.

³² Pri adjektíve *demo* sa slovnodruhová homonymia neuvádza.

³³ Skrátene slovo *foto* má v SNK 21 451 výskytov.

³⁴ Podobne túto lexému zaznamenáva v češtine aj SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO „**poněk. zast. hovor**. fotografie; ukázat někomu své f.; dát si udělat f.“ (1989, s. 515) a AKADEMICKÝ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV: „foto (**hovor**.) fotografie1 (1995, s. 240).

6. krimi

Na rozdiel od lexikografického spracovania predchádzajúcich abreviačne motivovaných lexikálnych jednotiek *foto* a *elektro*, pri skrátenom slove *krimi* zachytáva SSSJ paradigmu **substantívum/skratka – adjektívum – prefixoid/komponent kompozita** v plnom rozsahu (SSSJ, 2011, s. 805).³⁵ Až na odlišné poradie jednotlivých lexém a komponentu kompozita ide o analogické spracovanie ako pri abreviačne motivovanom *info*.³⁶

1. Substantívu *krimi*¹ slovník priradzuje gramatickú charakteristiku neutra i feminína, s touto rodovou príslušnosťou ho nachádzame i v korpuse: neutrum (*napínavé krimi*); feminínium (*v populárnej krimi Colombo*); časté sú aj kontexty, kde je ťažké určiť gramatickú kategóriu rodu (*a prečo krimi?*; *Twin Peaks je a nie je mysteriózny seriál, je a nie je krimi*);

2. adjektívum *krimi*², s významom „majúci napínavý príbeh, postupne odhaľujúci istý zločin, kriminálny“ (*krimi film, krimi príbeh, krimi tematika, krimi literatúra, krimi seriál*).³⁷

3. prefixoid *krimi-* „s významom kriminálny“, napr. *krimipríbeh, krimikomédia*.

Ukazuje sa teda, že tam, kde autori SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA zachytili abreviačne motivované lexémy v triadickej platnosti substantíva/skratky, adjektíva a komponentu kompozita/prefixoidu (*info, krimi*), podchytili jednotlivé funkcie týchto lexém v komunikátoch i v slovotvorbe (tak ako ich ukazujú príklady zo SSSJ i zo SNK). Tam, kde niektoré komunikačné funkcie týchto abreviačne motivovaných jednotiek absentujú (*demo, elektro, foto, hifi* – ako vidno, ide najmä o jednotky z prvého dielu slovníka), vzniká priestor na zváženie a doplnenie pri spracovávaní podobných abreviačne motivovaných lexém v ďalších dieloch SLOVNÍKA.

Na tomto mieste chceme ešte upriamiť pozornosť na lexikografické hodnotenie slovnodruhovej príslušnosti spomínaných skratiek *info, hifi, demo, krimi* na jednej strane a skratiek iniciálového typu (*EKG, IT, CD*) na druhej strane, a to v pozícii antepónovaného atribútu, ako ho nachádzame v SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA. Na ilustráciu spracovania iniciálových skratiek v SSSJ uvádzame heslové slovo *IT*.

³⁵ Na rozdiel od lexém *info, demo, hifi, elektro, foto* sa jedine *krimi* spracúva v MORFEMATICKOM SLOVNÍKU SLOVENČINY osobitne, s indexom 1, teda ako „nekompozitná autosémantická lexéma“ (Sokolová – Moško – Šimon – Benko, 1999, s. 189). Podobne lexému/skrátené slovo *krimi* nachádzame aj v SLOVNÍKU KOREŇOVÝCH MORFÉM SLOVENČINY (Sokolová – Ološtiak – Ivanová, et al., 2005, s. 231).

³⁶ V oboch prípadoch (*info* aj *krimi*), pri ktorých je zachytená uvedená trojčlenná paradigma, ide už o heslá z 2. dielu SLOVNÍKA (2011).

³⁷ Poznamenávame, že okrem spojenia *krimi tematika* všetky syntagmy uvádzané v hesle *krimi*² nachádzame viac či menej frekventovane v SNK aj ako kompozitá: *krimifilm, krimipríbeh, krimiseriál, krimiliteratúra*.

Iniciálová skratka *IT* sa spracúva v jednom hesle a považuje sa za **skratku** i za pomnožené **substantívum** ženského rodu s dvoma významami:

1. „informačné technológie“ (teda abreviačný motivant skratky), napr. „*moderné IT, špecialista na IT, mať dobrú pozíciu v IT*“;

2. „**vo funkcii prívlastku** ► vzťahujúci sa na informačné technológie: *IT priemysel, IT manažéri*“ (SSSJ, 2011, s. 419 – 420).

Kým abreviačne motivované lexémy *info*, *hifi*, *demo*, *krimi* sa v pozícii atribútu hodnotia ako **adjektíva** a uvádzajú sa ako **slovnodruhovú homonymá**³⁸ svojich substantívnych pendantov v osobitnom hesle, iniciálové skratky sa v rovnakej pozícii považujú za **substantíva** a za jeden z významov **polysémickej** skratky. Takéto spracovanie nachádzame aj pri ďalších iniciálových skratkách *CD*, *EKG*, *HIV*, *ISIC*, *ITIC*..., so sémantickou definíciou „vo funkcii prívlastku/vzťahujúci sa na/týkajúci sa/súvisiaci s...“ príslušnou skratkou.³⁹ Na margo takéhoto hodnotenia autori slovníka v úvodnej časti k prvému dielu vysvetľujú, že „pri niektorých heslách sa uvádzajú údaje, napr. ...vo funkcii prívlastku..., ktoré sa týkajú výlučného alebo preferenčného fungovania niektorého z významov polysémického slova (zriedkavo jednovýznamového slova) v istej syntaktickej funkcii alebo v určitom komunikačnom type viet“ (SSSJ, 2006, s. 20) a na ilustráciu ponúkajú okrem iného heslo iniciálovej skratky *DVD*: „napr. *DVD*...2. vo funkcii prívlastku ► ktorý je typu digitálneho videodisku...: *DVD prehrávač*“ (ibid.).

Na rozdiel od slovenského lexikografického spracovania v českých slovníkoch neologizmov *NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 1* a *NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 2* sa iniciálové skratky v tejto pozícii považujú za **adjektívum** a uvádzajú sa ako **osobitné heslo bez číselného označenia homonymie**⁴⁰ popri skratke so štatútom substantíva; porov. napr. hodnotenie skratiek *GMO*, *GSM*, *IT* v atributívnych pozíciách zhodne ako „zkr. neskl. **příd.**“ (Martincová et al., 2004, s. 139, 141 – 142, 182).⁴¹ Napr. *GMO* je potom „zkr. neskl. m.“ aj osobitne „zkr. neskl. příd.“; *IT* sa hodnotí v prvom hesle ako skratka, v druhom, osobitnom hesle ako nesklonné adjektívum. Ide teda o podobné lexikografické spracovanie, aké majú v slovenčine neiniciálové typy skratiek *info*, *hifi*, *krimi*.

Nepoznáme dôvody, ktoré autorov *SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA* viedli k takémuto postupu, ale podľa nášho názoru by typologická či grafická odliš-

³⁸ S výnimkou lexémy *demo*, ktorá slovnodruhovú homonymiu nemá naznačenú.

³⁹ Por. príslušné heslá v *SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA* (2006, 2011).

⁴⁰ V úvode oboch prác sa deklaruje, že homonymia sa bude označovať indexom I, II (Martincová et al., 1998, s. 16; Martincová et al., 2004, s. 20).

⁴¹ Vzhľadom na to, že spomínané iniciálové skratky *GSM*, *GMO*, *IT* sú neologizmy, nemôžeme ich spracovanie porovnať so *SLOVNÍKOM SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO* (SSJČ). V ňom nachádzame napr. iniciálové skratky *ČTK*, *EKG* (ktorá sa označuje ako „značka“; SSJČ I., 1989, s. 448), *ROH*, *SEATO* spracované len ako skratky, teda nie v platnosti adjektíva (porov. príslušné heslá v SSJČ I. a V., 1989).

nosť výsledkov iniciálovej a neiniciálovej abreviácie nemusela automaticky znamenať aj odlišné hodnotenie slovnodruhovej príslušnosti skratiek v tejto syntaktickej funkcii. Oba typy skratiek sa realizujú v grafickej i hovorenej podobe – sú to graficko-fónické skratky; obidva druhy skratiek majú v týchto syntagmách aj rovnakú funkciu (fungujú ako adjektívne atribúty) a oba druhy ostávajú aj tvarovo nezmenné (*s krimi komédiou* i *s IT manažérom*).

Rozdiel medzi uvedenými druhmi skratiek, ktorý mohli autori SLOVNÍKA pri spracovaní hesiel zohľadňovať (čo je však len naša hypotéza), spočíva v otázke lexikálneho štatútu skratiek. Iniciálové skratky sa považujú za nelexikálne skratky so špecifickou grafickou (iniciály) a fónickou realizáciou (slabičná výslovnosť, umiestnenie prízvuku, rázu); skrátene a skratkové slová sa naproti tomu radia k lexikálnym skratkám (Hrbáček, 1979, s. 51 – 59).

Naš výklad mal však predovšetkým ukázať, že tieto abreviačne motivované lexémy sa používajú o. i. v platnosti substantíva i adjektíva, a hoci ešte v niektorých „funkciách“ nepatria do spisovnej variety súčasnej slovenčiny, svojou frekvenciou a produktívnosťou majú ambíciu byť efektívnym a z pohľadu jazykovej ekonómie funkčným vyjadrovacím prostriedkom. Ich absenciu v SLOVNÍKU možno vysvetliť konštatovaním jeho zostavovateľov v úvode: „V istom výbere slovník zachytáva aj slová z nespisovnej lexiky, ktoré sa hodnotia ako slangové a subštandardné. Kritériom zaradenia týchto slov do slovníka je ich relatívne vysoký výskyt v bežných hovorených prejavoch.“ (SSSJ, 2006, s. 14). Predpokladáme teda, že frekvencia niektorých analyzovaných lexém v komunikácii (najmä v čase tvorby prvého dielu slovníka) nebola taká vysoká, aby ich zostavovatelia do SLOVNÍKA zaradili. Nazdávame sa však, že predchádzajúca analýza ukazuje prinajmenšom potenciálnu perspektívnosť tohto typu lexém, ktorú napokon môže i nemusí potvrdiť komunikačná prax.

Zoznam literatúry:

- Akademický slovník cizích slov I. (A – K). Praha: Academia 1995. 445 s.
FURDÍK, Juraj: Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
HRBÁČEK, Josef: Jazykové zkratky v češtině. Praha: Univerzita Karlova 1979. 128 s.
LALÚCH, Róbert – KONCOVÁ, Monika: Slovník skratiek a značiek. Bratislava: Ikar 2004. 488 s.
LANČARIČ, Daniel: Jazykové skratky: systémovo-kategoriálny opis a ekvivalentačná sémantizácia anglických a francúzskych abreviátúr. Bratislava: Lingos 2008. 89 s.
MARTINCOVÁ, Olga et al.: Nová slova v češtině. Slovník neologizmů. Praha: Academia 1998. 356 s.
MARTINCOVÁ, Olga et al.: Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů. Praha: Academia 2004. 568 s.
MITTER, Patrik: Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2003. 190 s.

- MITTER, Patrik: K hybridním složeninám (s prvním komponentem cizího původu) v NSČ 2. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 1, s. 31 – 43.
- Nový akademický slovník cizích slov. (A – Ž). Hl. red.: J. Kraus. Praha: Academia 2005. 880 s.
- OLOŠTIAK, Martin: Jazykovo-štruktúry a komunikačno-pragmatický štatút vlastného mena. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2007. 225 s.
- OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2011. 339 s.
- Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2011. Dostupný na <http://korpus.juls.savba.sk>.
- Slovník cudzích slov (akademický). 2. doplnené a upravené slovenské vydanie (2005). Eds: Ľ. Balážová – J. Bosák. Preklad z českého originálu Akademický slovník cizích slov, Academia Praha. Dostupný na <http://slovníky.korpus.sk/>
- Slovník spisovného jazyka českého I (A – G). Praha: Academia 1989. 608 s.
- Slovník spisovného jazyka českého V (R – S). Praha: Academia 1989. 672 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red.: K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka II. H – L. Hl. red.: A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2011. 1088 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 530 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: Slovník koreňových morféme slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos slovníka koreňových morféme k charakteristike kompozít. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.
- ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: Veľký slovník cudzích slov: Bratislava – Veľký Šariš: SAMO 2000. 1328 s.
- ŠTEKAUER, Pavel: Word-Formation. In: Rudiments of English Linguistics. Ed.: P. Štekauer. Prešov: Slovacontact 2000. s. 93 – 131.
- TRUP, Ladislav: Španielska lexikológia. Banská Bystrica: Filologická fakulta UMB 1999.

NIEKOĽKO POZNÁMOK A ÚVAH O NÁBOŽENSKOM ŠTYLE (ODVÍJAJÚCICH SA NAJMÄ OD MONOGRAFIE WOJTAK, MARIA: WSPÓŁCZESNE MODLITEWNIKI W OCZACH JĘZYKOZNAWCY)

Jozef Mlacek

*Katedra žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok, e-mail: jozef.mlacek@gmail.com*

MLACEK, J: Some Remarks and Reflections on Religious Style (Mainly Derived from the Monograph by Wojtak Maria: Contemporary Prayer-Books from the Linguistic Point of View). In: Slovak Speech, 2013, vol. 78, no. 1-2, p. 58-87.

Abstract: The paper analyses what is referred-to as a Polish monograph and confronts its impulses with the knowledge of the domestic theory (mainly by F. Miko, J. Místrík, J. Findra and F. Ruščák) about related topics. The author suggests understanding religious style as one of the primary styles. This argument is based on the specifics of determination plan of a particular communication field: a communication type (context with concept sacrum), on the field of specific functions (presence of the specific types of locution and illocution) as well as the field of a specific style layer (biblisms and wider motivated facilities). In addition, he determinates two secondary styles (liturgical and homiletic) and consequently some more specific transitional types of the style the mentioned above.

Key words: religious style, religious communicative sphere, liturgical style, paraliturgical style, prayer style, sermon style, homiletic style, catechetical style

Je hneď niekoľko dôvodov, prečo si naznačená poľská lingvistická práca vyžaduje aj zaslúži aj v prostredí slovenskej jazykovedy nielen „klasickú“ recenznú pozornosť, ale aj širšiu odbornú reflexiu. Prvým z nich je fakt, že aj keď v posledných dvadsiatich rokoch pribudlo aj u nás viacero prác o komunikácii z náboženskej sféry, predsa len tu ešte chýbajú ucelenejšie teoretické, ale aj aplikačné práce o týchto otázkach. V Poľsku, kde bola situácia tejto sféry v minulom režime dosť odlišná od tej našej, vyšlo už dávnejšie aj v súčasnosti vychádza množstvo knižných prác, monografií i zborníkov a najmä rozličných štúdií o tejto problematike, a tak je tu naozaj veľmi mnoho podnetov pre ich výskum aj u nás.¹ Druhým dôvodom je sama autorka tejto knižnej práce Maria Wojtková. Ako vidieť z bibliografie na konci knihy, ide o bádatelku, ktorá okrem veľkého počtu prác o náboženskom štýle (práve ona to bola, ktorá ako prvá v Poľsku nadväzovala – súhlasne aj polemicky – na jedny z prvých štúdií o danej sfére u nás, totiž na Místríkove štúdie z oblasti náboženského štýlu) uverejnila

¹ Z viacerých dôvodov sa v tejto štúdií neodrážajú riešenia danej problematiky v knihe Jozefa Pavloviča PREDNÁŠKY ZO ŠTYLISTIKY SLOVENČINY (Trnava: Trnavská univerzita 2011) ani autorove vlastné prístupy, ktoré obsahuje jeho monografia ŠTYLISTICKÉ OTÁZKY NÁBOŽENSKEJ KOMUNIKÁCIE (Ružomberok: Verbum 2012).

pozoruhodné štúdie aj knihy o všeobecnej problematike žánrov a špeciálne najmä žánrov z náboženskej a žurnalistickej oblasti, ďalej viaceré práce o štylistike tzv. úžitkových textov, ako aj o mnohých aktuálnych otázkach intertextovosti, o zložitej a zároveň aj aktuálnej problematike novinárskeho či žurnalistického štýlu atď. Významným podnetom je aj fakt, že v naznačenej najnovšej monografii autorka pristupuje k výskumu a interpretácii sledovaného žánru, teda súčasných modlitebníkov, najmä z pozícií genologických (hneď v podtitule jej monografie je označenie STUDIUM GENOLOGICZNE) a že celá problematika sa chce vidieť *očami jazykovedca*, ako hovorí zasa druhá časť samého názvu knihy. Sama práca ponúka aj mnohé ďalšie podnety, k tým sa však dostaneme až pri pohľade na niektoré vybrané základné okruhy danej problematiky, a tak ich netreba nejako osobitne vymenúvať už v tomto úvode.

So zreteľom na stav doterajšej (ne)rozpracovanosti štylistických otázok spätých s celou náboženskou komunikačnou sférou u nás sa v nasledujúcich poznámkach sústredíme postupne predovšetkým na dva tematické okruhy danej problematiky. Prvým z nich budú otázky samého náboženského alebo religiózneho štýlu, problémy s jeho konceptualizáciou aj členením, s hľadaním jeho znakov aj jeho miesta v rámci celej sústavy funkčných štýlov, a to všetko, pravdaže, najmä na podloží autorkinej interpretácie týchto otázok. Druhým budú zasa problémy spojené so žánrovou problematikou, s jej všeobecnými aj parciálnymi (najmä na širokú oblasť žánrov náboženských komunikátov orientovanými) parametrami, s typológiou týchto žánrov, s ich súčasnými premenami tiež predovšetkým v sledovanej sfére atď. Práve mnohé pozoruhodné všeobecnejšie orientované autorkine myšlienky z tohto okruhu azda preukážu aj aktuálnosť uvažovania o takom jedinečnom útvere, akým je v tejto špecifickej komunikačnej sfére modlitebník.

Z vytýčených zámerov tohto nášho textu je evidentné, že obidva naznačené tematické okruhy sledovanej práce, resp. výkladu v nej chceme tu nielen zaznamenať, ale na viacerých miestach aj porovnávať, prípadne aj konfrontovať so smerovaním domácich výskumov danej problematiky (vrátane postojov autora tohto textu), a že teda tento text nebude/nechce byť – ako sa už naznačilo – iba bežnou recenziou alebo nejakým rozhládovým príspevkom, ale chce byť aspoň smerom k vytýčeným dvom tematickým okruhom aj trochu širšou úvahou o mnohých (často ešte aj celkom otvorených) otázkach, na ktoré sledované dielo upozorňuje, k ďalšiemu bádaniu ktorých podnecuje. Ešte predtým však zaiste treba aspoň niekoľkými poznámkami trochu predstaviť celé toto Wojtakovej dielo, uviesť aspoň základné údaje o jej naznačenej najnovšej monografii.

Kniha WSPÓLCZESNE MODLITEWNIKI W OCZACH JĘZYKOZNAWCY vyšla ako 9. zväzok v sérii TEOLINGWISTYKA, ktorej garantom je Rada poľského jazyka pri Prezídiu Poľskej akadémie vied (vydalo ju nakladateľstvo Biblos v Tarnove v r. 2011; kniha má 286 s.). Jej text sa okrem úvodného Wstępu a záverečného Zakończenia, ktoré nie sú nijako len rámcovými časťami práce, ale majú celkom špecifické miesto vo výstavbe celého au-

torkinho výkladu, teda okrem týchto častí sa text člení na päť kapitol. V centre našej pozornosti – v súlade so spomenutými dvoma okruhmi, ktoré tu chceme sledovať predovšetkým – budú najmä prvé dve kapitoly a všeličo aj z uvedených rámcových častí, ale všeličo sa aspoň na zaznamenanie ponúka aj z ostatných troch kapitol. Prejdime teda najskôr k autorkiným pohľadom na základné témy z tejto oblasti, predovšetkým teda na naznačenú problematiku náboženského (religiózneho) štýlu, k pohľadom aj podnetom zo sféry jeho vymedzovania, rozvrstvenia atď. a sledujme ako vyznievajú autorkine chápania daných otázok v porovnaní s inými (aj našimi domácimi) interpretáciami príslušných otázok. Ešte predtým pripomeňme, že autorka so zreteľom na spoločenské pozadie samého náboženstva v Poľsku (absolútna prevaha katolíkov) hovorí explicitne aj implicitne práve o náboženskom štýle v komunikácii takejto orientácie. Je však evidentné, že mnohé jej výklady o tejto podobe náboženského štýlu majú všeobecnejšiu či až celkom všeobecnú platnosť. Na to, teda práve na prepojenie kvalít náboženského štýlu v istej konfesii a všeobecných kvalít tohto štýlu, aj u nás už dávnejšie upozornil J. Mistrík, ktorý zdôrazňuje myšlienku, že aj „*napriek tomu, že každé náboženstvo má špecifický repertoár výrazových prostriedkov, existuje bohatý aj univerzálny repertoár výrazových prostriedkov, ktorý predstavuje základnú vrstvu náboženského štýlu*“ (Mistrík, 1991, s. 163), pričom on sám tu nijako nemyslí iba na bežné jazykové výrazové prostriedky, ale v zreteľnom súlade so svojím vyjadrením, že práve tento štýl je „*semioticky najzložitejší*“ (tamže, s. 173), evidentne má na mysli prostriedky zo všetkých relevantných semiotických sústav. Pristúpme teda k problematike prvého okruhu.

Autorka so zreteľom na domáce (poľské) pomery o existencii osobitného náboženského štýlu vôbec nepochybuje, počíta s ním ako s niečím celkom samozrejým, vlastne až axiomatickým, nespochybniteľným. Ak predsa argumentuje v prospech jeho vydelenia ako samostatného funkčného jazykového štýlu, opiera sa o dávnu a bohatú históriu tohto druhu komunikácie v Poľsku (keď istú špecifikáciu v tomto smere zisťuje už od 15. storočia), teda o historické činitele, a na druhej strane zasa o špecifické funkčné jazykové dôvody. So zreteľom na ciele aj celkovú orientáciu nášho textu si, pochopiteľne, pozornejšie všimneme predovšetkým tie jazykové a špecificky funkčné dôvody.

Silnú výpovednú hodnotu majú v tomto smere najmä jej zistenia o povahe rečových aktov z tejto komunikačnej sféry. Autorka už dávnejšie patrila k tým bádateľom, ktorí zdôrazňovali existenciu niektorých celkom osobitných, nikde inde sa nevyskytujúcich rečových aktov v takto orientovanej komunikácii (Wojtak, 1998). Vo svojej najnovšej práci ide v takýchto výkladoch ešte oveľa ďalej a podrobnejšie, systematicky skúma, aké osobitosti možno z tohto hľadiska zistiť na rovine lokučných aktov, aké zasa v oblasti ilokúcie a aké napokon aj pri perlokučných aktoch. Najväčšiu váhu sama, celkom logicky, pripisuje osobitostiam v oblasti ilokúcie, zámeru, a potom jej konštatovania o existencii takých jedinečných aktov, ako sú požehnania, konsekrácie

a pod., ako sú ďalej špecifické modifikácie aktov známych aj z iných oblastí (tu teda napr. vyznanie viery, vyznanie hriechov a pod.), práve toto všetko ukazuje na celkom výraznú funkčnú odlišnosť tejto sféry od iných komunikačných sfér a je zároveň aj výrazným argumentom v prospech vyčlenenia náboženského (u nej vlastne religiózneho či ešte presnejšie religijného) štýlu. Ako sa už naznačilo, tento precizujúci prístup autorka ešte ďalej prehľbuje sledovaním výrazných lokučných aj perlokučných špecifik tejto komunikácie, keď napr. v oblasti lokúcie sama nevydeľuje nejaké celkom osobitné prostriedky, ale skôr zdôrazňuje hodnotu istých zoskupení, istých konfigurácií prostriedkov určitého typu, v oblasti perlokučných aktov pokladá zasa za najvýraznejší signál osobitosti tejto sféry predovšetkým prítomnosť odkazov takýchto textov na transcendentno, akési to prijímateľovo „počítanie“ s transcendentnom. Takúto jej zreteľne viacrozmernú konkretizáciu všeobecných funkčných prístupov pri vydeľovaní daného štýlu možno azda celkom oprávnenne pokladať za výrazný krok na ceste k prehĺbenej explanácii problematiky doteraz trochu deklaratívneho uznávania, u nás dosť často aj neuznávania, vydeľovania, u nás zasa aj nevydeľovania náboženského štýlu. Reč faktov získaných o danej problematike z tejto koncepcie či práve na pozadí tejto koncepcie je veľmi zreteľná a pritom zároveň nie je iba vyjadrením o pozícii aj samom vyčleňovaní tohto štýlu v jednej konkrétnej, poľskej komunikačnej situácii, ale má celkom evidentne aj všeobecnejšiu platnosť a dáva teda viacej podnetov aj pre naše domáce uvažovania o tejto otázke, teda konkrétne o vyčleňovaní náboženského štýlu aj v našej komunikačnej situácii.

Ku konceptualizácii pojmu náboženský štýl patrí nielen jeho rámcové vymedzenie (vo Wojtakovej prístupe prehľbené o uvedené podnety z teórie rečových aktov), ale celkom zreteľne aj jeho rámcová špecifikácia, sledovanie jeho ďalších určujúcich znakov. Ak teda autorka na jednej strane ponúka množstvo zistení o jeho osobitosti, o jeho odlišnosti od iných štýlov, na druhej strane podčiarkuje aj fakt, že v mnohých útvaroch tohto štýlu (platí to predovšetkým o tzv. zložených žánroch – jej interpretácií tohto pojmu sa budeme dotýkať v súvislosti so spomenutým druhým tematickým okruhom, ktorý tu chceme sledovať) vystupuje do popredia jeho otvorenosť voči iným štýlom či aspoň niektorým ich znakom, jeho polymorfnosť a teda niekedy až štýlový synkretizmus textov z tejto sféry. Tieto pasáže autorkinho textu dávajú viaceré inšpirácie nielen pre naše domáce úvahy o vyčleňovaní tohto štýlu (aj u nás sa práve otázka príbuznosti niektorých náboženských textov s istými textami z iných štýlov, teda otázka, ktorú M. Wojtková rieši v súvislosti s pojmami otvorenosť, synkretizmus, pokladala za dosť výraznú alebo aj celkom zásadnú prekážku uznania tohto štýlu ako samostatného štýlu – porov. napr. Miko, 1973; Findra, 2009), ale všeličo sa v nich napovedá aj smerom k tým z našich prístupov, ktoré tu hovoria práve o onej otvorenosti, o medzištýlových pohyboch, o synergii štýlov vo viacerých textoch aj žánroch z tohto štýlu (porov. napr. Patráš, 1998; novšie aj Rončáková, 2009).

V súvislosti so spomínanými medzištýlovými pohybmi či prienikmi sa v sledovanej práci ponúka aj niekoľko špecifickejších myšlienok. Dost' všeobecne sa prijíma poznatok, že asi najviac z týchto prienikov do náboženských textov je zo strany hovorového a podľa autorky aj náučného štýlu. Sama autorka však ide v tomto smere ešte ďalej a v nadväznosti na viaceré tézy známeho J. Bartmiňského o registroch hovorového štýlu sleduje, ktoré konkrétne podoby či registre tohto štýlu sa najzreteľnejšie prejavujú v náboženskom štýle (najmä v súčasnosti). Po širších analýzach konštatuje, že to v nijakom prípade nemôžu byť ani pri zistenej tendencii dnešných náboženských textov k zvýšenej individualizácii a personalizácii (to sú jej vlastné zistenia aj označenia) výrazu nejakej až príliš expresívne pomenovania, a to najmä také, ktoré patria zreteľne do nižších registrov hovorového štýlu, že sú to skôr slová z akéhosi civilného a prípadne aj familiárneho registra tohto štýlu. Podobné špecifikácie určuje aj pri prienikoch z náučného štýlu (tu zisťuje najmä prítomnosť prostriedkov aj postupov zo sféry súčasného popularizačného štýlu) a trochu okrajovejšie aj z iných štýlov. Takýto prístup k aplikácii pojmu register v širších štylistických reláciách prináša isté pozoruhodné zistenia aj námety jednak smerom k hlbšej charakteristike tohto konkrétneho štýlu a jednak dáva aj viaceré metodologické podnety na produktívnejšie a zároveň aj fundovanejšie a pritom neeklektické prepájanie koncepcie rečových registrov s bežnými prístupmi k štýlu ako takému (viaceré podnety v podobnom duchu sa u nás ponúkajú najmä v početných prácach D. Slančovej).

Keďže v poľskej lingvistike sa už nazhromaždilo veľmi veľa poznatkov o jednotlivých etapách uplatňovania a vývinu náboženského štýlu, autorka sledovanej práce upriamuje svoju pozornosť na povahu a kvality súčasnej podoby tohto štýlu. Opierajúc sa o vlastné bádania v tomto smere a odkazujúc na výsledky predchádzajúcich paralelne orientovaných výskumov, vyzdvihuje popri všeobecne prijímaných vlastnostiach, ako sú istá sakralizácia a ritualizácia, symbolickosť a metaforickosť, dialogickosť a istá nadnesenosť (J. Mistrík tu naznačoval až istú pompéznosť pri niektorých konkrétnych typoch textov z tejto sféry, to sa však zdá trochu preexponované), aj také jeho znaky (či aspoň také tendencie v ňom), ako sú najmä oslabená oficiálnosť, ako je znížená direktívnosť alebo príkazovosť (autorka sama hovorí v týchto súvislostiach aj o zjemnenej persuzívnosti), ako je až istý stupeň familiárnosti priamo aj v textoch niektorých modlitieb (modliaci sa podľa autorky dnes častejšie obracia na Boha ako na blízkeho priateľa a pomocníka). Prejavy týchto novších vlastností sama chápe jednak ako dôsledok spomínaných presahov, ale aj – ako autorka hovorí na viacerých miestach – ako dôsledok novších posunov v samej konceptualizácii Boha: Ak sa v minulosti tento vzťah, teda vzťah medzi autorom textu a Bohom, chápal podľa nej ako vzťah predovšetkým na osi sluha – pán, hriešnik – sudca, novšie sa skôr zdôrazňuje vzťah na osi pacient – lekár a Boh sa často prijíma ako priateľ, ako pomocník, ako učiteľ (sama kdesi v úvode knihy píše, že sa veľmi

neopiera o nové teologické výskumy, ale takéto formulácie signalizujú jej veľmi dobrú rozhl'adenosť a hádam aj osobnú akceptáciu takýchto prístupov k celej oblasti sakrálneho).

Jedným spomedzi najinšpirujúcejších okruhov v autorkinom prístupe k vymedzovaniu sledovaného štýlu sú jej interpretácie otázok jeho vnútornej členitosti. Keďže pri tejto téme existujú zreteľné pohyby aj v našich domácich prácach o náboženskom štýle, bude užitočné pristaviť sa pri tejto problematike trochu pozornejšie. Z porovnania naznačených prístupov sa totiž ponúka viacero podnetov aj k samej konceptualizácii príslušného štýlu. Pripomeňme teda, čo v týchto súvislostiach hovorí poľská autorka a ako sa k danej otázke stavajú aspoň niektorí naši bádatelia.

M. Wojtaková vydeľuje v rámci svojho religijného štýlu dva špecifickejšie druhy, a to kultový a biblický štýl. Okrem nich vyčleňuje nasledujúcich sedem špecifickejších druhov (odmien) tohto štýlu: a) homiletický (o ktorom konštatuje, že je tesne spätý s uvedeným kultovým štýlom, ale zároveň o ňom pripája dodatok, že sa zreteľne emancipuje); b) štýl oficiálnych dokumentov Cirkvi (ona má na mysli konkrétne katolícku cirkev, preto to veľké C); c) vedecký (kam radí nielen štýl teologických textov, ale aj texty „*z zakresu innych nauk związanych z religią*“ – 2011, s. 33); d) katechetický; e) štýl (náboženskej) publicistiky a spravodajstva; f) štýl „*wypowiedzi związanych z pobożnością ludową*“ a napokon g) štýl umeleckých textov „spätých s religijnym rozmiarem człowieka“. Už na prvý pohľad je evidentné, že toto triedenie popri doteraz nie bežnom rozšírení pohľadu na náplň svojho skúmania vyvoláva viacero otázok, a to aj z hľadiska pojmoslovného a rovnako aj z hľadiska terminologického či všeobecne názvoslovného. Skôr ako tomu budeme venovať pozornosť, spomenieme niečo z naznačených slovenských prístupov k otázke vnútornej členitosti tohto štýlu, predovšetkým isté postupy z Mikovho a Mistríkovho chápania týchto otázok. Ak sa pritom chceme držať chronologickej postupnosti, treba začať niekoľkými poznámkami na okraj Mikovho prístupu k tejto problematike.

Bez zabiehania do podrobností okolo istej rozpoltenosti Mikovej interpretácie daného štýlu, keď v tej istej štúdii najskôr ešte hovorí o „takrečeno náboženskom štýle“ a o niečo ďalej autor s ním už pevne ráta (za podstatný argument v prospech jeho vyčlenenia pokladá tzv. heteronómiu, teda istú nerovnosť komunikantov v tejto sfére), treba v súvislostiach nášho výkladu zdôrazniť, že on už rámcovo s istou jeho členitosťou explicitne počíta, keď za jeho jadro pokladá najmä liturgické texty a modlitby, kým všetko ostatné z jeho sféry (vrátane kazateľského štýlu; ten však na nižšej úrovni svojho triedenia vyčleňuje, keď ho vehementne bráni pred bežným stotožňovaním s rečníckym štýlom, pričom aj tu je pre neho hlavným argumentom spomínaná heteronómnosť) chápe skôr ako isté doplnenie, ako prechodné oblasti k iným štýlom (Miko, 1973). Ako vidieť, črtajú sa tu isté analógie medzi Wojtakovej a Mikovým prístupom (napr. vyčlenenie istých, hoci nie celkom rovnakých či tých

istých jadrových typov v rámci tohto štýlu), ale evidentné sú aj rozdiely (novšia poľská práca – ako sme už naznačili – viacej počíta s novými akcentmi v komunikácii s Bohom, nepodčiarkuje teda natoľko tú kvalitu, ktorú F. Miko chápe ako heteronómnosť, dynamickejšie vidí aj vzťah homiletiky alebo kazateľstva k týmto jadrovým podobám daného štýlu atď.).

Rovnako zaujímavé sú aj porovnania Wojtakovej prístupov s naznačenou Mistríkovou koncepciou vymedzovania daného štýlu aj jeho triedenia. J. Mistrík, ako je známe, uverejnil na začiatku 90. rokov (už) minulého storočia dve verzie svojej štúdie o náboženskom štýle, a to najskôr (1991) v zborníku *Studia Academica Slovaca* pod názvom *NÁBOŽENSKÝ ŠTÝL* a o rok nato v prestížnom poľskom projekte s názvom *Stylistyka* trochu modifikovanú podobu pod titulom *RELIGIÓZNY ŠTÝL* (1992). Rovnako je známe, že neskôr, v poslednom vydaní svojej komplexnej *ŠTYLISTIKY* (1997), J. Mistrík na rozdiel od uvedených štúdií už nevyčleňuje ako osobitný štýl náboženský štýl, ale medzi početnými sekundárnymi štýlmi vymenúva a dosť podrobne charakterizuje až tri štýly z príslušnej komunikačnej sféry, a to konkrétne liturgický štýl, homiletický štýl a biblický štýl, pričom aspoň okrajovo sem patrí aj jeho ceremoniálny štýl (pravda, pri tomto poslednom je situácia zložitejšia z viacerých hľadísk: on pojmovo zahrnuje aj komunikáty z nenáboženskej sféry či sfér, ceremoniálnosť môže byť prítomná aj v textoch „svetských“, resp. profánnych a z druhej strany nie celkom zodpovedá bežnému chápaniu sekundárnych štýlov, pretože tu máme do činenia s tým, o čom F. Miko konštatoval vo svojej knihe *TEXT A ŠTÝL*, že v takýchto prípadoch „*ide len o istý tón, zafarbenie v celkovom ustrojení reči*“ – 1970, s. 105). Je až trochu paradoxné, že Mistríkov pohľad, ktorému práve M. Wojtková (1998) jemne vyčítala istú formálnosť v prístupe k danej problematike, je pomerne blízky jej vlastnému triediacemu stanovisku. Obidvaja tu vydeľujú, pravda, každý na trochu inej úrovni, biblický štýl a evidentná vecná blízkosť je aj medzi Wojtakovej kultovým štýlom a homiletickým štýlom (zaznamenali sme, že tento posledný chápe ako štýl patriaci vlastne do kultovej sféry, ale zároveň ako štýl postupne sa emancipujúci) na jednej strane a Mistríkovým štýlom liturgickým a homiletickým na druhej strane. Domnievame sa, že uvedené zistenie nielen spomenutých analógií, ale aj rozdielov medzi prístupmi poľskej autorky a obidvoch uvedených slovenských bádateľov dáva – najmä ak si uvedomíme fakt, že každý z nich pristupuje k danej problematike z evidentne odlišných pozícií – viaceré podnety pre ďalšie uvažovanie o týchto otázkach.

Pri charakteristike Wojtakovej vnútorného triedenia tohto štýlu sa uviedlo, že podľa nej sa tu okrem jeho dvoch spomínaných základných podôb (ktoré možno azda bez skreslenia chápať podľa našich domácich koncepcií ako dva sekundárne štýly) vydeľuje ďalších sedem podtypov, pričom sa zároveň naznačila istá otvorenosť, možno až diskutabilnosť niektorých spomedzi tam zaradených konkrétnych prípadov. Keďže v daných súvislostiach nejde iba o formálne triedenie, ale do istej

miery aj o samo chápanie celého náboženského štýlu, teda o jeho konceptualizáciu, treba sa k tejto podotázke, konkrétne aspoň k problematike vydelenia niektorých spomedzi tam uvedených podtypov, ešte vrátiť niekoľkými poznámkami. Už sám fakt, že niektoré z nich sa viac-menej všeobecne akceptujú (chápu sa totiž ako podoby blízke k autorkiným dvom základným druhom či k Mikovmu jadru tohto štýlu), kým iné sa doteraz zreteľnejšie nikde nevyčleňovali (práve pri nich ide o tiež už spomínané presahy medzi sledovaným náboženským štýlom a inými štýlmi), teda tento fakt, na takéto poznámky priamo vyzýva. Ale buďme celkom konkrétni.

Je zjavné, že najbližšie k onomu jadru tohto štýlu majú Wojtakovej dve kategórie, a to konkrétne jej homiletický a katechetický štýl. S nimi sa vždy do istej miery počítalo a počíta, pretože každý z nich má v celej sfére náboženskej komunikácie celkom špecifické miesto. Otázky tu môžu vznikať (najmä v prvom prípade) skôr okolo jeho či ich názvu/názvov. V širšej, internacionálnej komunikácii ich (teda konkrétne názvy homiletický a kazateľský štýl) treba chápať ako synonymné názvy, hoci v konkrétnom slovenskom kontexte sa ony niekedy dosť zreteľne diferencujú: Teológ J. Vrablec chápe homíliu ako „najplnšiu formu kázne“ (1990), zároveň ako jednu z 19 foriem kázne. Vecnú rozdielnosť obidvoch názvov potvrdzujú aj historické výskumy danej problematiky v prácach E. Brtáňovej (najmä 2000 – pri jej analýze stredovekej scholastickej kázne sa vydeľujú popri homílii také druhy, ako je napr. postila, sermo, tractatus, collatio a pod. a aj v rámci samej homílie sa spomína viacero jej druhov). Iný náš teológ, A. Fabian – zreteľnejšie už nadväzujúci na pravidlá prijaté Druhým vatikánskym koncilom – chápe špecificky práve homíliu ako „liturgický čin“ (2004, s. 153; na úzku spätosť homílie s liturgiou poukazuje dosť zreteľne aj M. Wojtková, keď zdôrazňuje – ako sme už naznačili – súvislosť svojho homiletického štýlu s kultovým štýlom, pričom spomína až jeho novšiu emancipáciu), ale zároveň ju vidí ako jeden článok reťazca *kerygma – katechéza – homília* (tamže, s. 127 a i.). Pridajme aj stanovisko štylistiky: J. Mistrík (1997, s. 551) hodnotí homiletický štýl ako pokojnejší, ako štýl založený na vysvetľovaní, výklade, kým pri kázni zdôrazňuje istú naliehavosť, direktívnosť a pod. Aj pri uvedenej rozdielnosti v chápaní názvov homiletický a kazateľský štýl možno konštatovať, že tu ide o osobitný štýl, pravda, vyčlenený skôr na druhotnej úrovni diferenciácie tejto oblasti, teda ako jeden zo sekundárnych štýlov. Ak pritom prihliadneme na pôsobenie viacerých celkom osobitných štýlotvorných činiteľov (citovaný A. Fabian spomína pri homílii také skutočnosti, ako je jej pevné miesto v štruktúre istého liturgického obradu, ako je určenie, kto vôbec môže predniesť homíliu – podľa nových pravidiel to v katolíckych obradoch môže byť len vysvätená osoba, teda nie napríklad ani bohoslovec, ako je jej záväzná tematická spätosť s obsahom čítania z liturgických textov), podčiarkuje sa toto jeho vyčlenenie a teda napríklad aj jeho odlišenie od rečníckeho štýlu ešte zreteľnejšie.

Osobitné pristavenie si žiada aj autorkino vyčlenenie tzv. katechetického štýlu. Ten sa bežne v rozhladoch po tejto sfére neuvádza, hoci je pritom zreteľné, že aj sama katechéza a pri nej aj katechetika majú veľmi špecifické miesto aj v oblasti praktických realizácií náboženskej komunikácie aj v rámci teologických náuk, a tak aj o štýle takýchto komunikátov možno predpokladať, že sa vyznačuje istými špecifikami a že tu oprávnenne možno hovoriť o istom osobitnom štýle. Už sa poukázalo na jeho spätosť s homiletickým či kazateľským štýlom a pri tomto štýle sa zasa pripomenula jeho súvislosť s liturgickým či Wojtakovej kultovým štýlom. Ak sa na druhej strane chce vidieť aj jeho osobitosť, treba si povšimnúť aj jeho funkčné špecifiká. Pri katechetike sa niekedy pripomína (Kuzyšin, 2009), že je to praktická teologická disciplína, ktorá sa niekedy označovala aj ako didaktika náboženskej výchovy (Alberich – Dřímal, 2008, s. 8). Novšie teologické pohľady vidia jej úlohy širšie, teda predovšetkým tak, že jej cieľom je „formácia kresťanskej mentality“, pričom sa akcentuje intelektuálna stránka viery (Fabian, 2004, s. 128). Nejde teda o nejaký bežný školský či vyučovací register náučných alebo popularizačných textov. Základnou pomôckou pre katechetické pôsobenie býva najmä katechizmus. Rozborom jazyka a štýlu KATECHIZMU KATOLÍCKEJ CIRKVI J. Kačala ukázal, že jeho text „*nemožno pokladať za celkom zvyčajný výkladový text: nemožno ho totiž stotožniť ani s učebnicovým, ani s encyklopedickým, ani s monografickým či podobným náučným textom*“ (2006, s. 147). Keď sa spomenuté špecifické funkcie spoja s konštatovaním výrazových odlišností od príbuzných štýlov, dosť zreteľne vychodí, že aj tu je oprávnenie uvádzať tento štýl ako osobitnú podkategóriu náboženského štýlu celkom evidentné.

Rovnako aktuálne aj podnecujúce je autorkino vyčlenenie štýlu prejavov viazaných s tzv. ľudovou zbožnosťou. V spomínanom KATECHIZME KATOLÍCKEJ CIRKVI sa táto zbožnosť charakterizuje ako „predĺženie liturgického života Cirkvi“ (1999, s. 423). Ak teda počítame so súvislosťami onej ľudovej zbožnosti s liturgickou sférou, potom možno či treba aj štýl tejto špecifickej oblasti sledovať najmä na pozadí už spomínaného liturgického či kultového štýlu. Do náplne tohto pojmu patria komunikáty označované z jednej strany ako *pia exercitia* a z druhej strany zasa ako *paraliturgické texty* (aj *spevy*), teda také textové žánre, ako sú u katolíkov napr. pobožnosti ruženca, krížovej cesty, litánií rozličných typov atď. Ako je to teda so stylistickou povahou takýchto komunikátov? Je celkom evidentné, že takéto texty majú najbližšie naozaj práve k onomu liturgickému či Wojtakovej kultovému štýlu: rovnako ako v ňom tu ide nie o „hovorenie o Bohu, o svätých, o posvätnom, o transcendentne“, ale o „hovorenie s Bohom, so svätými“, spája ich teda najmä rovnakosť či podobnosť vo funkcii. Ak budeme spomenuté vzťahy vidieť uvedeným spôsobom, potom sa ako odôvodnené ukáže autorkino používanie nie názvu liturgický štýl, ale názvu kultový štýl (ním ako-by sa dávali na spoločného menovateľa komunikáty „oficiálneho“ liturgického charakteru a komunikáty, ktoré plnia rovnakú či podobnú funkciu v nie vlastných liturgic-

kých súvislostiach, ale v im blízkych prejavoch), na druhej strane to však predsa len robí problematickým vydeľovanie popri kultovom štýle aj štýlu ľudovej zbožnosti. Skôr by tu azda išlo o dve podoby onoho kultového štýlu, teda o nejaký vyšší či oficiálny kultový štýl (korešpondujúci v iných prístupoch s vlastným liturgickým štýlom) a nižší kultový štýl. Náš vlastný prístup k týmto otázkam (Mlacek, 2004) obidvoje zahŕňa pod pojem sakrálny štýl, pravda, hranice aj medzi uvedenými podobami jej kultového štýlu aj hranice s inými blízkymi sekundárnymi štýlmi (napr. s kazateľským) tu treba vidieť ako zreteľne a mnohostranne otvorené.

Otvorená je aj problematika štýlu, ktorý M. Wojtková vydeľuje ako „štýl oficiálnych dokumentov Cirkvi“. Jeho interpretáciu komplikuje autorkin dodatok, že do neho patria jednak „didakticko-parenetické“ útvary či texty a jednak úradné texty. Ukazuje sa, že ide o javy pomerne rozdielne a teda dosť ťažko patriace do jedného štýlu. Prvý uvedený typ (didakticko-parenetické texty; parenetický = povzbudzujúci) so zreteľom na svoju funkciu evidentne korešponduje so spomínaným katechetickým, možno aj homiletickým štýlom a zaiste aj s autorkiným kultovým štýlom. Bude záležať na tom, čo budeme konkrétne rozumieť pod pojmom „oficiálny dokument Cirkvi“. Nimi sú zaiste aj T. Rončákovou v týchto súvislostiach spomínané posvätné spisy (2009, s. 46), ale pečať „oficiálnosti“ má vlastne celý rad funkčne značne rozdielných diel. F. Kočiš v tejto súvislosti vyzdvihuje prvoradosť Svätého písma pre všetky kresťanské denominácie, ale ďalej uvádza aj také druhy úradných textov, ako sú dogmatické kompendiá, texty rozvíjajúce morálne princípy, texty spojené s liturgiou, ako aj viaceré texty (najmä základných) modlitieb (1998). Sem z novších textov zaiste patrí aj už v inej spojitosti spomínaný KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI. Funkčná rozdielnosť týchto textov, ako ju najplastickejšie u nás vystihol citovaný F. Kočiš, vedie teda aj napriek istej ich príbuznosti (register oficiálnosti) skôr k tomu, že na rozdiel od riešenia M. Wojtkovej nepokladáme všetko uvedené za nejaký osobitný sekundárny štýl, že to všetko bude skôr patriť do oblasti presahov medzi jednotlivými podtypmi náboženského štýlu, teda vyššie spomínanými sekundárnymi štýlmi, pričom tu môže byť veľká variabilita so zreteľom na to, ktorá dimenzia je v istom konkrétnom prípade dominantná.

Ešte živšiu diskusiu bude asi vyvolávať autorkino explicitné vyčleňovanie ďalších troch „odmien“ náboženského štýlu, ktoré už svojimi názvami signalizujú, že tu ide o niečo dosť odlišné od všetkých doteraz sledovaných a vo väčšine prípadov akceptovaných podtypov z tejto sféry. Pripomeňme si, ako ich uvádza poľská autorka: vedecký štýl (s dodatkom, že nejde len o štýl teologických prác, ale aj o štýl prác z ďalších vedných oblastí spojených s religiou), štýl náboženskej publicistiky aj spravodajstva a napokon štýl umeleckých textov spätých s náboženským rozmerom človeka. Ako vidieť, máme tu do činenia s fenoménom rozličných vzájomných presahov medzi sledovaným náboženským štýlom a niektorými ďalšími funkčnými štýlmi, a to

presahov v rozličnej miere a s rozličným zameraním, takže tu naozaj sotva možno hovoriť o ďalších osobitných odrodách, jej „odmianách“ náboženského štýlu. Aj napriek väčšej či menšej prepojenosti textov takejto povahy s náboženským štýlom a s celou náboženskou komunikačnou sférou tu evidentne nejde o konkrétne špecifikácie náboženského štýlu, ale len o štýlovú hybridizáciu na úrovni textov. Doložiť to možno pri každom z tu spomínaných troch prípadov. Je príznačné, že napríklad pri navrhovanom štýle náboženskej publicistiky a spravodajstva musí autorka špecifikovať, že má na mysli práve iba náboženskú publicistiku či spravodajstvo. V našich reláciách prichádza s rovnakou tézou T. Rončáková, ktorá pri ostatnej publicistike konštatuje až jej nezlučiteľnosť s prenášaním náboženských posolstiev a len pri nábožensky orientovanej publicistike hovorí o istých prienikoch medzi náboženským a bežným publicistickým či žurnalistickým štýlom (2009). Ak si všimneme zasa Wojtakovej „štýl umeleckých textov spätých s religióznym rozmerom človeka“, opäť zisťujeme onen presah či presahy, lebo veľa bude záležať okrem iného na tom, či ide napríklad o duchovnú poéziu (tá má podľa viacerých autorov veľmi blízko k modlitbe, teda k vlastným náboženským, a to najmä liturgickým či kultovým textom) alebo len o malý, okrajový výskyt takýchto motívov v hocijakom umeleckom texte.

Pred záverom týchto analýz aj úvah vychádzajúcich z Wojtakovej prístupu k určeniu samého náboženského štýlu aj z jej predstavy o jeho vnútornom členení treba sa ešte niekoľkými poznámkami vrátiť k niektorým podstatným pojmom z tejto oblasti (to sme si v úvode tohto textu vymedzili ako prvý a základný okruh, ktorému tu chceme venovať pozornosť), ako aj k niektorým nadväzujúcim tematickým okruhom. Konkrétne ide najmä o tieto skutočnosti:

a) Ako pri prvom sa pristavíme pri jej pojme aj názve kultový štýl. Ide o jadrovú sféru celého náboženského štýlu, ku ktorej sa bližia aj niektoré z ostatných ňou vyčlenených podôb tohto štýlu: ona sama pripomína túto blízkosť pri homiletickom štýle, v našich poznámkach sa upozornilo, že k nemu majú blízko aj texty z jej okruhu tzv. ľudovej zbožnosti. Zároveň sme zaznamenali, že z hľadiska porovnávacieho najzreteľnejšie s jej pojmom korešponduje u nás pojem liturgický štýl (práve ten napr. F. Miko pokladá za súčasť jadra celého náboženského štýlu), hoci isté odlišnosti možno zistiť aj z jednej aj z druhej strany. Jej uprednostnenie spomenutého pojmu kultový štýl zaiste súvisí najmä so skutočnosťou, že práve sám kult sa realizuje nielen v liturgii, ale napríklad aj vo forme súkromných modlitieb: preto ona ani pri svojej uvedenej bohatej členitosti náboženského štýlu aj mnohých poznámkach o špecifike modlitby, jej výstavby, jej ilokučných osobitostí aj štruktúrnych zvláštností nespomína osobitný modlitbový štýl, hoci aj tu by bolo možné nájsť isté rozlišovacie znaky (napr. väčšia subjektívnosť a nižšia modelovosť pri súkromnej modlitbe, ustálené žánrové podoby pri liturgickej modlitbe atď. týchto odlišností a ich interpretácie vo východiskovej monografii sa dotkneme pri sledovaní druhého tema-

tického okruhu, ktorý si tu chceme pozornejšie všimnúť). Predovšetkým toto, teda spojenie jej kultového štýlu so štýlom ľudovej zbožnosti, resp. v našej domácej tradícii zasa spojenie vlastného liturgického štýlu so štýlom ostatných modlitieb (videli sme, že tu máme na mysli najmä štýl sukromných modlitieb), stálo v pozadí nášho predchádzajúceho vydelenia pojmu sakrálny štýl (Mlacek, 2004). Pravdaže, aj pri takejto jadrovej podobe či časti náboženského štýlu platí autorkino všeobecné konštatovanie o náboženskom štýle, totiž konštatovanie o jeho polymorfnosti (ako hovorí ona) alebo tzv. disparátnosti (ako hovorí zasa J. Mistrík).

b) Viaceré otázky sa vynárajú aj pri druhom spomedzi Wojtakovou vyčlenených dvoch základných podôb náboženského štýlu, totiž pri biblickom štýle. Už sa uviedlo, že ho aj v našej stylistike vydelať J. Mistrík. Keď si však pozornejšie všimneme, ako k nemu pristupuje poľská autorka, predovšetkým priam udrie do očí fakt, že ho nevykladá alebo neinterpretuje nijako podrobnejšie, že sa na rozdiel od iných druhov nepristavuje pri jeho funkčných osobitostiach, že pri ňom skôr odkazuje na jeho starobylosť v náboženskej komunikácii v Poľsku, že spomína existenciu biblických frazeologizmov aj biblických lexém, okrajovo aj istých špecifických konštrukčných prostriedkov a to je vlastne všetko. To je však podľa našej mienky trochu málo na vydelenie takéhoto štýlu ako osobitného druhu, hoci aj len na úrovni sekundárnych štýlov. Z nášho domáceho kontextu sa v tejto súvislosti priam žiada pripomenúť isté tézy F. Ruščáka, ktorý v nadväznosti na J. Mistríka tiež hovorí o biblickom štýle, ale sám ide pri jeho charakteristike ďalej ako obidvaja uvedení autori. Na jednej strane totiž v ňom vidí archetyp celej židovsko-kresťanský orientovanej náboženskej komunikácie (2001) a na druhej strane zasa zaznamenáva jeho viaceré žánrové špecifiká, konkrétne napr. existenciu takých útvarov, ako sú žalmy, podobenstvá a pod., ba miestami v tomto výklade pokračuje ešte ďalej, keď napr. konštatuje žánrovú stabilitu žalmov (Ruščák, 1993). Aj po prihliadnutí na tieto asi najdôležitejšie argumenty v prospech vydelenia takéhoto štýlu sa nám predsa zdá, že v súčasnosti nejde o osobitný (ani sekundárny) štýl, že daná problematika je skôr iba záležitosťou príslušnej štýlovej vrstvy.

Uvedeným konštatovaním sa končia naše poznámky o problematike vnútorného členenia náboženského štýlu. Sumarizujúc tu teda zaznamenávame skutočnosť, že sledovaná poľská autorka posunula celý diskurz o daných otázkach veľmi výrazne dopredu, a to aj napriek tomu, že niektoré jej návrhy vyvolávajú skôr diskusiu ako súhlas. Jej interpretácie kultového (u nás bežnejšie liturgického, z inej strany aj sakrálneho), homiletického (u nás hádam bežnejšie kazateľského) a katechetického štýlu explanačne rozvili túto stránku prístupu k hlbšej a zaiste aj argumentovanejšej konceptualizácii celého náboženského štýlu aj jeho základných častí. Zároveň je evidentné, že aj autorkine výklady ostatných navrhovaných štýlov z danej sféry dávajú viacero podnetov pre ďalšie skúmanie prechodných oblastí stylistiky a štýlov,

oblastí, kde sa v rozličnom smere aj v rozličnej miere prelína náboženský štýl, resp. iste jeho znaky so štýlmi z iných komunikačných sfér.

c) Aj po náplni predchádzajúceho odseku treba ešte zavŕšiť zhrňujúce poznámky o samom náboženskom štýle, a to už nie pohľadom na jeho členitosť, ale rekapituláciou toho, v akom pojmoslovnom kontexte ho autorka vymedzuje, aké ďalšie pojmy uplatňuje pri vonkajšom rámcovaní daného štýlu. A tu treba zaznamenať, že jej pojmoslovie je v tomto okruhu dosť široké. Uved'me si teda aspoň tie najfrekvencovanejšie z týchto pojmov: *religiózný diskurz*, *religiózna sféra*, *religiózný akt* (v jeho rámci špecifickejšie vydeľuje ešte *religiózný vzťah*, *religiózný podmet*, *religiózný predmet*) a, pravdaže, sám *religiózný štýl* (už sa naznačilo, že autorka tu má zakaždým pomenovanie *religijny*). Pri tomto výpočte prekvapuje, že autorka sama prakticky nikde nevyužíva pojem *religiózný jazyk*. Ale to je len zdanie, ona s ním do istej miery počíta a aspoň implicitne ho vo svojom texte má. Podľa jej interpretácie totiž súčasný poľský *religiózný štýl* je „*odmiana współczesnej polszczyzny*” (2011, s. 42), teda za príslušným štýlom sa vidí aj príslušný jazyk. Ako sa uvádza v literatúre na konci sledovanej knihy, názov *religijny język* je v poľskom kontexte celkom bežný, až natoľko, že tu majú aj samostatnú BIBLIOGRAFIU RELIGIÓZNEHO JAZYKA (za roky 1945 – 2005 ju spracovala a v roku 2007 vydala iná veľmi známa a veľmi produktívna poľská bádatel'ka v oblasti náboženskej komunikácie M. Makuchowska). V sledovanej práci sa z uvedeného radu pojmov okrem samého pojmu náboženský (religiózný) štýl azda najvýraznejšie uplatňuje prvý spomenutý pojem, totiž pojem *religiózný diskurz*. Autorka ho chápe dosť široko, a tak jej na mnohých miestach substituie aj pojem náboženská sféra (komunikačnú sféru, tu, pochopiteľne, náboženskú, vníma autorka odlišne od nášho prístupu k nej; hovorí napr. o poľskej *religióznej sfére* a automaticky ňou rozumie katolícku, teda u nej akoby sa za pojmom *sféra* videlo to, čo v našich interpretáciách vyjadrujú pojmy *komunikačná sféra* aj *komunikačný typ*). V tomto jej prístupe možno *diskurz* chápať na pozadí viacerých rozličných parametrov, napríklad zo stanoviska tematického (to by korešpondovalo s naším domácim chápaním *komunikačnej sféry*), ďalej z hľadiska ontologického, funkčného, axiologického, žánrového aj z hľadiska konkrétnej komunikačnej situácie (2011, s. 30). Ešte možno dodať, že práve takéto chápanie náboženského diskurzu sa stalo produktívnym východiskom pri jej interpretáciách samého náboženského štýlu (naše prístupy sa v tomto smere opierajú výraznejšie práve o spomenuté tematické a axiologické parametre, priamym východiskom pri vymedzovaní daného štýlu je pojem náboženská komunikačná sféra so svojou tematickou či vecnou väzbou na *sacrum* a nadstavbovo práve aj hodnotiaci, axiologický aspekt, pozitívny postoj k pojmu *sacrum*; do náboženského štýlu teda nebudú patriť texty či útvary s negatívnym, resp. ironizujúcim postojom k uvedenému pojmu) a ešte viacej a vo väčšej časti textu sledovanej knihy aj pri vymedzovaní a členení žánru, ktorý je priamo v názve Wojtakovej knihy, žánru modlitebníka.

Práve túto problematiku, otázky žánrovej špecifikácie daného typu náboženských textov, sme v úvode vytýčili ako druhý tematický okruh, ktorému budeme venovať pozornosť v týchto poznámkach aj úvahách. Ide totiž v pravom zmysle slova o kľúčové slovo sledovanej práce M. Wojtakovej. V našom prostredí je to názov, ktorý je aj v reči veriacich trochu menej frekvencovaný, lebo bežnejšie je dvojslovné pomenovanie *modlitebná knižka* alebo označenie *spevník*, čo je v našej konkrétnej podmienenej jednak názvom takejto knižky v najpočetnejšej náboženskej komunite (ide o Trnavského JEDNOTNÝ KATOLÍCKY SPEVNÍK) a jednak skutočnosťou, ktorú podrobne skúma aj M. Wojtková, totiž faktom, že podstatnú časť knížiek tohto typu aj vo všeobecnosti tvoria náboženské piesne. Podnetom na úvahy aj o tomto okruhu je pre nás – ako sa naznačilo už v úvode – celkom zreteľne aj fakt, že autorka chce skúmať daný žáner primárne zo špecifického genologického hľadiska, pričom ešte ďalej zdôrazňuje, že na všetko sa bude pozerat' *očami lingvistu*. K motivácii takéhoto nášho zámeru patrí aj skutočnosť, že výskum žánrov z tejto komunikačnej sféry je eo ipso príspevkom do komplexného výskumu daného, teda náboženského štýlu.

Na začiatku sledovania naznačených žánrových otázok sa ešte žiada pristaviť pri pojme, ktorý je motivačným východiskom pre sám modlitebník, totiž pri pojme modlitba. Vyššie sa už pripomenulo, že v sledovanej knihe sa jej problematike venuje pozornosť na viacerých miestach, ale zároveň sa zdôraznilo, že aj pri autorkinom pohľade na modlitbu cez rozmanité dimenzie (štruktúra, ilokučná povaha, výrazové prostriedky) sa o osobitnom modlitbovom či modlitebnom štýle nehovorí, že táto problematika sa najčastejšie spomína v súvislosti s jej kultovým štýlom. V našej domácej tvorbe F. Miko začleňuje túto problematiku medzi zložky jadra tohto štýlu, avšak tiež bez nejakej špecifikácie (Miko, 1973). U J. Horeckého sa ako o osobitnom druhu modlitby hovorí o liturgickej modlitbe, čo samo dáva tušiť, že autor eviduje aj nejaké ďalšie druhy modlitby, ale aj on tu zostáva na rovine textu (analyzuje kontexty a kotexty spomenutých liturgických modlitieb) a o nejakom osobitnom štýle tiež nehovorí (1993). Odmietavý postoj k vydeľovaniu takéhoto štýlu zaujal aj J. Findra, podľa ktorého najmä heterogénnosť textov modlitieb je priam zásadnou prekážkou jeho vyčleňovania (2009). Aj on spája túto problematiku len s rovinou textu, iba niečo z nej sa mu spája s jednotlivými konkrétnymi žánrami, nie však so štýlom všeobecne. Podrobnejšie a ucelene sa o týchto otázkach vyjadrila aj S. Očenášová-Štrbová (2004), a tak práve porovnanie jej prístupu s prístupmi sledovanej poľskej autorky môže všeličo napovedať k riešeniu tejto otvorenej problematiky. Bude to teda istý návrat k vyššie uzavretej pasáži o vnútornej členitosti náboženského štýlu, avšak otázka modlitby a špecificky práve aj žánru modlitebníka a jej dosah pre charakteristiku celého tohto štýlu je natoľko závažná, že si tento návrat dosť naliehavo žiada.

Aby sme v takomto citlivom a zároveň závažnom bode nepostupovali azda nejako iba príležitostne či subjektívne, oprieme sa pri posudzovaní riešení obidvoch

autoriek o známe pravidlá vymedzovania štýlu, ako ich uplatnili autori českej štylistiky z roku 1990. Podľa nich treba za rozhodujúce kritériá v danom smere pokladať funkciu komunikátu, štýlovú, resp. komunikačnú oblasť, štýlovú vrstvu a komunikačný či štýlový typ (Chloupek a kol., 1990). Ak budeme postupovať podľa takejto koncepcie, konštatujeme predovšetkým, že u obidvoch autoriek sa uvádza viacero typov modlitby z hľadiska jej ilokúcie: Spomínajú modlitbu vďaky, modlitbu chvály, prosby, kajúcnosti atď. V tomto bode autorky nadväzujú už na dávnejšie zistenia, napr. u nás literárny vedec a teológ J. Kútnik-Šmálov spomína práve takéto typy modlitby už vo svojom nevelkom príspevku z r. 1965 (s. 211). Rovnako obidve autorky uvádzajú viacero bodov v štruktúre textu modlitieb: slovenská autorka tu spomína oslovenie či adoráciu, pokánie, prosbu a vďaku (Očenášová-Štrbová, 2004, s. 261 – tu nemožno nevidieť čiastočné kríženie s predchádzajúcim bodom), poľská autorka hovorí priamo o ustálenej kompozícii invariantu modlitby (anakléza, anamnéza, prvok kajúcnosti, konklúzia, aklamácia), pričom zdôrazňuje, že v súkromných modlitbách sa táto štruktúra zjednodušuje. Predošlou formuláciou sa už naznačil aj komunikačný typ: obidve autorky rozlišujú jednak modlitbu súkromnú a jednak modlitbu spoločensťu, v ktorej prevládajú isté kánonizované realizácie.

Najmä v súvislosti so súkromnou modlitbou M. Wojtková podčiarkuje istý komunikačný paradox, že totiž aj pri zreteľnej dialogickej povahe textu modlitby ona často vyznieva ako solilokvium, akoby tu chýbala druhá strana komunikácie, jej adresát. Na túto skutočnosť či úskalie upozornil u nás citovaný F. Miko (vraší, že aj veriacemu treba „vytvoriť pocit reálnej komunikácie, aby nepodľahol pocitu pseudo-komunikácie, ktorý mu neustále hrozí“ – 1973, s. 188), ale v nejakej podobe s týmto momentom evidentne ráajú aj viacerí súčasní teológovia.

Na to, že je tu zastúpená aj osobitná komunikačná sféra, zreteľne poukazujú predchádzajúce konštatovania o funkcii aj type. Je tu však jeden okruh, ktorý sa môže javiť z daného hľadiska problematický: v rámci štýlovej sféry sa môžu objaviť aj komunikáty s negatívnym alebo ironickým postojom k náboženstvu, k sakrálnym skutočnostiam. A práve takúto možnosť aspoň nepriamo naznačujú aj isté konštatovania sledovanej poľskej autorky. Medzi druhmi modlitby sa spomínajú napr. modlitba opice, modlitba slimáka, modlitba psa aj modlitba motýľa. To by sa mohlo na prvý pohľad interpretovať ako nový prípad staršieho uplatňovania travestií, ale v skutočnosti ide autorke o texty so zreteľne pozitívnym postojom k sakrálnym skutočnostiam: každý z uvedených tvorov formuluje „svoju“ modlitbu so zreteľom na to, akú úlohu asi má podľa úmyslov Stvoriteľa vo vzťahu k človekovi. Evidentná je napokon aj osobitosť štýlovej vrstvy, teda posledného z uvedených štyroch kritérií vymedzovania štýlu podľa citovaných českých autorov (u nás napr. J. Sabol hovorí v daných súvislostiach vo viacerých svojich príspevkoch o tzv. spiritualéme).

Ako vidieť, všetky tieto charakteristiky vyhovujú uvedeným kritériám na to, aby sa tu dalo hovoriť až o osobitnom modlitebnom štýle. Je tu však jeden špecifický ukazovateľ, ktorý žiada istú rezervovanosť v uvedenom smere. Je ním skutočnosť, že podstatná časť modlitieb sa realizuje, resp. „žije“ v priestore liturgie, že sa teda môže zahrnúť medzi zložky vyššie spomínaného liturgického či u Wojtakovej kultového štýlu. Po prihliadnutí na tento moment teda skôr vychodí, že štýl modlitby či modlitebný štýl možno azda pokladať za podtyp tohto liturgického, resp. kultového štýlu, ale ak zasa sám tento (teda liturgický alebo kultový) štýl chápeme ako sekundárny štýl, tu treba ísť ešte o stupeň nižšie a chápať ho až ako terciárny štýl, lebo tu naozaj už nejde iba o onen mikovský „tón či štýlové zafarbenie reči“, ale celkom evidentne o špecifickú odrodu v rámci kultového, resp. liturgického štýlu, teda o jav na nižšej úrovni, ako sú spomínané dva druhy štýlu (možnosti práve takéhoto odstupňovania medzi odvodenými druhmi štýlu zreteľne v našich súvislostiach signalizovala už pred niekoľkými rokmi O. Orgoňová vo svojej známej kritickej poznámke o príliš voľnom chápaní pojmu sekundárny štýl v niektorých z posledných štylistík J. Mistrika; Orgoňová, 1998). Uvedené charakteristiky tohto odvodeného štýlu zároveň signalizujú, že texty modlitieb patria do rozličných žánrov. Týmto konštatovaním sa už dostávame k najvlastnejšej náplni druhého spomenutého tematického okruhu, ktorému sa aspoň stručne chceme venovať v závere tohto príspevku, teda samému pojmu modlitebník a otázkam jeho žánrových vlastností.

Jeho vymedzenie vychádza podľa poľskej autorky z určovania všetkých parametrov, ktoré sme vyššie uviedli v súvislosti so všeobecnými predpokladmi štýlu: Špecifikuje sa najmä jeho funkčné opodstatnenie (je to text, ktorý je v kultovej oblasti pomôckou pre veriaceho pri jeho bežných modlitbách, obsahuje teda najbežnejšie modlitby, ale zároveň má aj isté sprievodné funkcie, napr. katechetickú, obsahuje teda aj poučenia o základných pravdách vyznania, príp. aj iné funkcie), charakterizuje sa fakt, že ide o pomôcku pre laického veriaceho (napríklad kňazi – ak to zúžime na kňazov tej Cirkvi, ktorú má autorka na pamäti, totiž katolíckej – majú inú takúto „pomôcku“, totiž breviár; je však zaujímavé, že medzi modlitebníkmi, teda medzi príručkami pre laikov, zachytáva aj existenciu BREVIÁRIA TURISTU, čo robí toto určenie, a teda aj zaradenie do istého konkrétneho komunikačného typu zreteľne otvoreným), jeho štýl je podľa autorky „tradičný náboženský“, teda, logicky, využíva všetky prostriedky z príslušnej štýlovej vrstvy, a, rovnako logicky, je to text zreteľne štruktúrovaný (o realizáciách aj modifikáciách týchto štruktúr bude niekoľko poznámok v nasledujúcich častiach nášho textu) a napokon je to text uzavretý, ukončený. Autorka teda zdôrazňuje, že tu ide o osobitný žáner, zároveň však pripomína, že ide o tzv. zložený žáner (tento pojem prevzala od známeho ruského teoretika N. Bachtina): sú v ňom rozličné útvary modlitieb (ako elementárnych žánrov), sú v ňom piesne, ale aj katechetické rady a poučenia atď. Pojem zloženého žánra nie je

tu niečím celkom výnimočným či osihoteným, on sa objavuje aj v iných komunikačných prostrediach, existujú napr. kalendáre a rozličné iné útvary vznikajúce zoskupením základných útvarov (ako napr. kolekcie, silvy, novšie aj textové koláže alebo konvolúty). Sama špecifikuje modlitebník ako druh kolekcie (pre kolekciu je príznačná izofunkčnosť elementárnych žánrov, ktoré ju utvárajú). Rozborom množstva konkrétnych modlitebníkov prichádza k zisteniu, že existujú jednak v základnom (alebo kánonizovanom) type, ale aj v rozličných modifikovaných (nielen jednotlivé modlitby, lež aj celé modlitebníky napr. vo forme SMS alebo chatov), prípadne aj hybridných podobách. V jej paradigmaticke modlitebníka ako žánru sa dokladajú a vecne aj formálne interpretujú také pojmy, ako sú žánrový vzorec (modlitebníka), žánrový kánon, ďalej žánrové konvencie, na mnohých miestach svojho výkladu hovorí o žánrovom štýle aj o štýle žánru. Z celého jej výkladu je evidentné, že sledovaný typ textov spĺňa azda všetky podmienky na vyčlenenie ako osobitného žánru v príslušnej komunikačnej sfére (plne zodpovedá napr. aj Findrovmu vymedzovaniu žánrovej modelovej štruktúry ako prieniku povrchovej a hĺbkovej štruktúry textu – Findra, 2004). Keď na pozadí autorkiných rozborov konkrétnych modlitebníkov (tieto rozborov sú hlavnou náplňou už spomenutých ostatných troch kapitol jej monografie) prihliadneme na zistenia, že uvádzané tri druhy žánrových štruktúr modlitebníka (základný, modifikovaný a hybridný) majú mnohoraké variantné podoby – autorka tu osobitne skúma a potvrdzuje kvantitatívne, kvalitatívne aj zmiešané druhy –, potom predchádzajúce rámcové konštatovania vyznievajú ešte presvedčivejšie, a to nielen vo vzťahu k charakteristike sledovaného žánru, ale aj smerom k širším horizontom vymedzovania celého príslušného štýlu.

Celkom na záver tohto textu nebudeme robiť sumarizáciu všetkého, čo nám z diskusie s jednotlivými autorkinými teorémami a z ich porovnávaní s paralelnými slovenskými výskumami vo vytýčených dvoch tematických okruhoch vyšlo. To je azda dosť zreteľne formulované na príslušných miestach našich rozborov aj úvah. Viac sa nám na tomto mieste žiada zdôrazniť fakt, že celým týmto textom sa potvrdil náš vstupný predpoklad, že práca M. Wojtakovej je naozaj dielom, ktoré si žiadalo nielen recenznú pozornosť, ale ktoré priamo vyzýva na ďalší diskurz o otázkach celej náboženskej komunikácie, o otázke vydeľovania príslušného funkčného štýlu, ako aj o otázkach jeho vnútornej (sekundárnej) aj žánrovej členitosti. Domnievame sa, že nielen východiskový text poľskej monografie, ale azda aj tento náš text aspoň v istých bodoch posúvajú tento diskurz ďalej.

Literatúra

ALBERICH, Emilio – DŘÍMAL, Ludvík: Katechetika. Praha: Portál 2008. 215 s.
BRTÁŇOVÁ, Erika: Stredoveká scholastická kázeň. Bratislava: Veda 2000. 199 s.

- FABIAN, Anton: Kto môže kázať? Košice: Seminár sv. Karola Boromejského 2004. 220 s.
- FINDRA, Ján: Jazyk v kontextoch a v textoch. Banská Bystrica: Univerzita M. Bela 2009. 316 s. (Ide najmä o časť: Kázeň v priestore náboženskej komunikačnej sféry, s. 91 – 96.)
- FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004. 232 s.
- HORECKÝ, Ján: Text, kontext a kotext liturgických modlitieb. In: Text a kontext. Red. F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove 1993, s. 135 – 139.
- CHLOUPEK, Jan a kol.: Stylistika češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1990. 294 s.
- KAČALA, Ján: Jazyk a štýl výkladu kresťanskej náuky (v Katechizme Katolíckej cirkvi). In: Slovenčina v literárnej praxi. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2006, s. 142 – 151.
- KOČIŠ, František: Východiská konštituovania náboženského štýlu v súčasnej spisovnej slovenčine. In: Acta Facultatis Pedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Red. P. Híc. Trnava: Trnavská univerzita 1998, s. 19 – 27.
- KÚTNIK-ŠMALOV, Jozef: Sakrálny štýl. In: Duchovný pastier, 1965, roč. 40, č. 9, s. 211 – 212.
- KUZYŠIN, Bohuslav: Vybrané kapitoly z katechetiky. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity 2009. 126 s.
- MAKUCHOVSKA, Marzena: Bibliografia języka religijnego 1945 – 2005. Tamów: Biblos 2007. 157 s.
- MIKO, František: Štylové križenie v barokovej poézii. In: Od epiky k lyrike. Bratislava: Tatran 1973, s. 182 – 212.
- MISTRÍK, Jozef: Náboženský štýl. In: Studia Academica Slovaca. 20. Red. J. Mistrik. Bratislava: Alfa 1991, s. 163 – 175.
- MISTRÍK, Jozef: Religiózny štýl. In: Stylistyka. I. Stylistyka dziś. Red. S. Gajda. Opole: Uniwersytet Opolski 1992, s. 82 – 89.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Tretie, upravené vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 600 s.
- MLACEK, Jozef: Náboženská komunikačná sféra a sakrálny štýl. In: Jazyk v komunikácii. Ed. S. Mislovicová. Bratislava: Veda 2004, s. 45 – 53.
- OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, Slavomíra: Modlitbová literatúra v slovenskom evanjelickom prostredí. In: Disputationes Scientificae Universitatis Catholicae Ružomberok. Roč. 4, č. 2 – 3. Red. E. Gombala, M. Ligoš. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku 2004, s. 259 – 277.
- ORGOŇOVÁ, Oľga: Štylistika Jozefa Mistrika po tretí raz. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 5, s. 301 – 307 (rec.).
- PATRÁŠ, Vladimír: Biblicky profilovaný text v štátnom rozhlasovom vysielaní. In: Literatura a liturgia. Red. J. Okoň a ďalší. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1998, s. 132 – 144.
- RONČÁKOVÁ, Terézia: Keď chce Cirkev hovoriť mediálnym jazykom. Prienik náboženského a publicistického štýlu I. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku 2009. 181 s.
- RUŠČÁK, František: Biblický text ako archetypálna dimenzia náboženskej komunikácie. In: Studia Philologica. 8. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied PU v Prešove 2001, s. 6 – 9.
- RUŠČÁK, František: Zvest' o Kristovom narodení v evanjeliách ako žáner a text. In: Text a kontext. Red. F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika 1993, s. 140 – 144.
- SABOL, Ján – SABOLOVÁ, Oľga – SERSENOVÁ, Juliana: Spiritualéma. In: Verbum, 2010, roč. 21, č. 1, s. 92 – 97.
- SLANČOVÁ, Daniela: V akých podobách existuje súčasná slovenčina? In: Studia Academica Slovaca. 29. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 2000, s. 234 – 249.
- VRABLEC, Jozef: Najplnšia forma kázne. Bratislava: Cyrilo-metodská bohoslovecká fakulta UK v Bratislave 1990. 116 s.
- WOJTAK, Maria: Czy można mówić o stylu człowieka rozmowy z Panem Bogiem. In: Człowiek – dzieło – sacrum. Red. S. Gajda – H. J. Sobeczko. Opole: Uniwersytet Opolski 1998, s. 309 – 319.
- WOJTAK, Maria: Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne. Tamów: Biblos 2011. 286 s.

**KATEDRA SLOVENSKÉHO JAZYKA FILOZOFICKEJ
FAKULTY UNIVERZITY KOMENSKÉHO V DYNAMIKE
SÚČASNEJ VYSOKOŠKOLSKÉJ A VEDECKEJ
SLOVAKISTIKY**
(SPRÁVA O ČINNOSTI KSJ FF UK ZA OBDOBIE 2009 – 2012)

Gabriela Múcsková¹

*Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského,
Gondova 2, 814 99 Bratislava, e-mail: mucskova@phil.uniba.sk*

Katedra slovenského jazyka na Filozofickej fakulte UK je jednou z 31 katedier FF UK a keďže je aj jednou z jej prvých katedier, oslavovala v minulom školskom roku spolu s fakultou 90. výročie svojho založenia (v roku 1921). V rokoch 2011 a 2012 zažila aj svoje malé „súkromné“ výročia – osobné životné jubileá, ktoré však prekračujú individuálne súkromie, ak ide o ľudí, ktorí svojím pôsobením menili a rozvíjali tvár pracoviska a jeho náplň a ich jubileum sa preto stalo príležitosťou ocenenia ich práce. Tak v roku 2009 rektor univerzity udelil *Pamätnú medailu vydanú pri príležitosti 90. výročia založenia Univerzity Komenského* profesorovi Pavlovi Žigovi. V roku 2011 bola udelená *Zlatá medaila Filozofickej fakulty Univerzity Komenského* za zásluhy o Filozofickú fakultu Univerzity Komenského a *Veľká medaila Sv. Gorazda* za vedeckovýskumnú a lektorskú činnosť v medzinárodnom meradle docentke Jane Pekarovičovej a v roku 2012 *Strieborná medaila Filozofickej fakulty Univerzity Komenského* za zásluhy o Filozofickú fakultu Univerzity Komenského aj docentke Olge Orgoňovej. *Veľkú striebornú medailu Univerzity Komenského* za reprezentáciu univerzity doma a v zahraničí si v roku 2012 z rúk rektora Prof. RNDr. Karola Mičietu, CSc. prevzal aj Prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. Udeľovanie medailí je iste dôstojným ocenením zásluh, prejavom vďaky a úcty, má však aj význam, ktorý nám pri tejto príležitosti pripomenul Juraj Dolník: „Ako vnímam takéto ocenenie? Ako časť univerzitnej kultúry a kultúrnej pamäti, v ktorej sa ešte, aj napriek premenám a súčasným posunom vo vysokoškolskom a akademickom prostredí, zachováva imperatív, že univerzita a vysoké školstvo majú – ako samozrejmosť – pes-

¹ Úprimne ďakujem všetkým kolegom z Katedry slovenského jazyka FF UK za poskytnutie materiálov a podkladov k správe a za záverečné korektúry a doplnenia.

tovat' tradíciu vysokej kvality vedeckého bádania a náročnosti pedagogického výkonu, tradíciu posadnutosti poznáním a šírením vzdelanosti.“

Zachovávať túto tradíciu aj v dnešnej dobe – v ekonomickej a spoločenskej situácii, v ktorej funguje naše vysoké (a nielen vysoké) školstvo a vedecký výskum, od ktorého sa napriek obmedzenej podpore vyžaduje výkon porovnateľný so svetovou kvalitou, v podmienkach hrozivo narastajúcej byrokratickej zložky pracovnej náplne vysokoškolského pedagóga i v konkurencii pôsobenia ďalších 10 slovakistických vysokoškolských pracovísk na Slovensku – nie je vôbec jednoduché a samozrejmé. Vedomie tradičných hodnôt i prítomnosť aktuálnych podmienok podmieniajú výkony a výsledky Katedry slovenského jazyka FF UK v jej pedagogickej a vedeckovýskumnej práci.

1. ZLOŽENIE KATEDRY

Vedúcou katedry je doc. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc., na katedre pôsobia dvaja profesori – Prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. a Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. Po očakávanom menovaní nových profesorov prezidentom Slovenskej republiky k nim pribudne aj vedúca katedry doc. O. Orgoňová. Ďalšou docentkou je doc. PhDr. Jana Pekarovičová, PhD., ktorá vedie aj sekciu slovenčiny ako cudzieho jazyka a zároveň Studia Academica Slovaca – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk, ktoré je samostatným vedecko-pedagogickým pracoviskom FF UK. Odbornými asistentkami katedry sú PhDr. Ľudmila Benčatová, CSc., Mgr. Alena Bohunická, PhD. (ktorá vykonáva aj funkciu študijnej poradkyne katedry), Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Mgr. Katarína Muziková, PhD. (ktorá vykonáva aj funkciu tajomníčky katedry) a PhDr. Ľudmila Žigová. S čiastočným úväzkom na katedre ako odborná asistentka pôsobí aj PhDr. Viera Kováčová, PhD. Pod vedením členov katedry študuje v treťom stupni vysokoškolského štúdia deväť interných doktorandov, ktorí sa okrem štúdia aktívne podieľajú aj na vyučovanom a výskumnom programe katedry: Mgr. Radoslav Ďurajka, Mgr. Alena Faragulová, Mgr. Zuzana Hargašová, Mgr. Liang Chen, Mgr. Marek Mikušiak, Mgr. Zuzana Mikušová, PaedDr. Jana Oriechíková a Mgr. Dana Široká. Doktorandky Mgr. Zuzana Sedláčková a Mgr. Lucia Trubačová obhájili doktorandskú prácu v októbri 2012.

2. Pedagogicko-výchovná činnosť

Primárnou náplňou práce Katedry slovenského jazyka (v spolupráci s Katedrou slovenskej literatúry a literárnej vedy) je zabezpečenie realizácie akreditovaných študijných programov, ktoré zahŕňajú štúdium slovenského jazyka. Ide o študijné programy Slovenský jazyk a literatúra a Slovenský jazyk a kultúra.

Odbor Slovenský jazyk a literatúra sa realizuje v učiteľskom programe v kombinácii s iným odborom alebo v samostatnom jednodoborovom programe a je rozdelený na trojročný bakalársky a dvojročný magisterský stupeň. Učiteľský program

štúdia má za cieľ výchovu moderného učiteľa s chápaním jazyka ako dynamického a meniaceho sa prostriedku komunikácie, ktorého rôznorodosť a variantnosť nie je jednostranne kategorizovaná vymedzením správne – nesprávne, ale je odrazom rôznorodosti reálnych komunikačných a pragmatických potrieb používateľov jazyka.

Odbor Slovenský jazyk a kultúra sa taktiež realizuje v jednodoborovej a kombinovanej forme. V kombinovanej forme sa študuje spolu s ďalším cudzím jazykom a je zameraný na prekladateľstvo a tlmočníctvo. Jeho cieľom je pripraviť kvalifikovaných prekladateľov a tlmočníkov najmä z cudzieho jazyka do cieľového materinského jazyka, čo zodpovedá súčasným trendom vo sfére tlmočnicko-prekladateľských profesií, ktoré popri znalosti cudzieho jazyka zdôrazňujú profesionálne zvládnutie materinského jazyka, jeho literatúry a interkultúrnych reálií. Jeho náplň je podobná náplni štúdia slovenského jazyka a literatúry, pedagogicko-didaktická zložka je v ňom nahradená základnými disciplínami z oblasti translatológie. Jednodoborové štúdium tohto programu je len trojročným bakalárskym programom a neotvára sa každoročne. Svojou náplňou reaguje na aktuálne potreby dnešnej spoločnosti mať dostatok kvalitne pripravených odborníkov v oblasti písanej a ústnej komunikácie vo verejnom styku a reaguje tiež na moderné trendy v oblasti jazykovedy zamerané na pragmaticko-komunikačnú problematiku.

Náplň jazykovej časti menovaných programov tvoria základné systémové lingvistické disciplíny ako: základy jazykovedy, fonetika a fonológia, morfológia, syntax, lexikológia, štylistika, disciplíny z oblasti diachrónej lingvistiky ako slavistika, vývin jazyka a dialektológia a dejiny spisovnej slovenčiny, ktoré tvoria základ spájajúci všetky vysokoškolské slovakistické programy na slovenských vysokých školách. Tento základ je ďalej – najmä v magisterskom stupni štúdia – rozširovaný o teoreticky zamerané kurzy ako všeobecná jazykoveda, metodológia a teoretická gramatika a tiež o kurzy reflektujúce moderné parolovo orientované smerovanie lingvistiky zameranej na oblasť fungovania jazyka, jazykovej komunikácie, dynamiky jazyka a jazykovej politiky (sociolingvistika, lingvistická pragmatika, etnolingvistika, jazyk a kultúra a podobne).

Popri uvedených základných disciplínach je program štúdia doplnený aj súborom väčšinou prakticky a interpretačne zameraných povinne voliteľných a výberových predmetov, ktoré si študenti vyberajú podľa vlastného záujmu. Takáto štruktúra študijných programov vychádza z pravidiel kreditového systému štúdia.

Absolventi uvedených programov sa v praxi uplatňujú ako učelia slovenského jazyka a literatúry na všetkých typoch škôl a iných vzdelávacích organizácií, ako lektori slovenského jazyka pre cudzincov, prekladatelia a tlmočníci so širokým uplatnením v rôznych oblastiach, vedeckovýskumní pracovníci, redaktori vo vydavateľstvách a redakciách novín a časopisov, autori alebo moderátori, pracovníci reklamných agentúr a pod.

Okrem študentov slovenského jazyka študujúcich v jednodborovej alebo dvojodborovej forme štúdia katedra zabezpečuje v rámci všeobecného základu aj základnú jazykovednú prípravu zo slovenského jazyka pre študentov kombinácií prekladateľstva a tlmočníctva.

Katedra je tiež pracoviskom akreditovaným na doktorandské štúdium v odbore Slovenský jazyk a literatúra. Garantom odboru je prof. PhDr. P. Žigo, CSc.

Spolu vo všetkých odboroch zameraných na slovenský jazyk študuje na FF UK v tomto akademickom roku (2012 – 2013) 321 študentov (98 v prvom, 75 v druhom a 59 v treťom ročníku bakalárskeho stupňa, 50 v prvom a 39 v druhom ročníku magisterského stupňa štúdia). V minulom školskom roku ukončilo štúdium 39 študentov bakalárskeho stupňa a 46 študentov magisterského stupňa štúdia.

Spolu s inými odbormi učiteľských kombinácií aj na odbore slovenský jazyk a literatúra sa v posledných rokoch stretávame s nižším záujmom o učiteľské programy (z celkového počtu je v učiteľských odboroch 44 % študentov, pričom len malá časť z nich si po absolvovaní štúdia hľadá uplatnenie v školách). Príčiny tohto nezáujmu možno pravdepodobne hľadať v celkovej nepriaznivej situácii v oblasti školstva a finančnom i spoločenskom nedocenení učiteľa, s čím je spojený aj pokles záujmu o toto povolanie v radoch dnešných mladých ľudí. Napriek týmto vonkajším okolnostiam a tiež napriek interným pravidlám hodnotenia výkonov katedier odvíjajúcich sa od počtov študentov a tzv. „študentohodín“, sa Katedra slovenského jazyka nevzdáva učiteľských odborov a výchovy kvalitných učiteľov slovenčiny – a to aj preto, že si uvedomujeme isté zaostávanie obsahu výučby slovenského jazyka na stredných a základných školách za novými výsledkami vedeckého jazykovedného bádania, ktoré sa do školskej praxe najefektívnejšie dajú preniesť cez vlastných študentov a budúcich učiteľov.

3. VEDECKOVÝSKUMNÁ ČINNOSŤ

Vedeckovýskumná činnosť priamo súvisí s pedagogickým pôsobením pracovníkov katedry, ktorí sa vo svojej odbornej práci špecializujú na oblasť, ktorú sami prednášajú. Výsledky tejto individuálnej vedeckej práce sú prezentované v štúdiách či monografiách alebo v príspevkoch prednesených na domácich i zahraničných vedeckých konferenciách. Okrem toho členovia katedry participujú na rôznych vedeckých grantoch, pôsobia v rámci komisií v grantových agentúrach, v komisiách pre udeľovanie vedeckých hodností a v redakčných radách slovenských jazykovedných časopisov, a tak sa i po tejto stránke podieľajú na formovaní vedeckého života slovenskej jazykovedy.

V kontexte slovenskej lingvistiky rozvíjajúcej sa na výskumných a pedagogických pracoviskách na Slovensku už dlhodobo jazykoveda na FF UK smeruje k otázkam komunikácie, prirodzeného jazyka, explanácie fungovania jazyka a pragmatic-

kého nazerania na jeho dynamiku, a s tým súvisiace hľadanie súvislostí medzi fungovaním jazyka a kultúrou v najširšom zmysle slova a jej premenami. Takémuto zameraniu zodpovedajú aj publikačné výstupy členov KSJ a vedecké grantové projekty riešené na katedre alebo s jej spoluúčasťou. Vedeckovýskumná práca vo vysokoškolských podmienkach je v súčasnosti postavená na možnostiach poskytovaných grantovými agentúrami a systémami a okrem vedeckého záujmu, výskumných cieľov a odbornej kvality predpokladá aj uspieť v hodnotiacom a výberovom procese. V sledovanom období sa realizovali viaceré projekty v rámci katedry i v spolupráci s inými jazykovednými alebo odbornými pracoviskami, ako aj medzinárodné projekty. V nasledujúcom prehľade uvádzame tie najvýznamnejšie výsledky projektov, práve prebiehajúce projekty a publikácie.

3.1 Vedeckovýskumné projekty

K úspešne uzavretým projektom patrili výskumné projekty podporené Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied (VEGA) a Slovenská akademická informačná agentúra (SAIA):

Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov (VEGA 1/0140/09, vedúci riešiteľ Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc., realizácia v rokoch 2009 – 2012),

Racionalita a iracionalita v štýle (VEGA /0658/08, vedúca projektu doc. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc., spoluriešitelia: J. Dolník, A. Bohunická, J. Kišová, realizácia v rokoch 2008 – 2010),

Historický archív nárečových záznamov ako prameň poznávania historickej lexiky a tradičnej ľudovej kultúry. (VEGA 1/0780/10, vedúca projektu Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., realizácia v rokoch 2010 – 2011),

Zusammenarbeit der Einrichtungen für Slowakistik der Universität Wien und Comenius Universität in Bratislava ausgerichtet auf die Weiterentwicklung diachroner linguistischer Disziplinen (*Spolupráca slovackistických pracovísk Viedenskej univerzity a Univerzity Komenského v Bratislave zameraná na rozvoj diachrónnych lingvistických disciplín*) bol projekt, ktorý sa realizoval v roku 2011 a finančne bol podporený agentúrou SAIA – Akcia Rakúsko – Slovensko (2010-10-15-9013). Vedúcou projektu bola Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. a spoluriešiteľkou za KSJ FiF UK Mgr. Katarína Muziková, PhD. Projekt sa realizoval v spolupráci s Inštitútom slavistiky Viedenskej univerzity.

Niektorí členovia katedry participovali aj na výskumných projektoch realizovaných v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. Ide o projekty ***Slovenčina ako kultúrny jav a médium kultúry*** (VEGA 2/0152/09) vedúcim projektu bol Prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc., a realizoval sa v rokoch 2009 – 2011. Riešiteľov tohto projektu oce-

nila Grantová agentúra VEGA návrhom na cenu za vynikajúci výsledok výskumu v rámci riešenia projektu. Jedným z jeho výsledkov je aj publikácia *JAZYK – ČLOVEK – KULTÚRA* (2010; p. nižšie).

Ďalším projektom je *Slovník slovenských nářečí*, v ktorom už dlhodobo pracuje ako spoluriešiteľka Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. a ktorého realizácia v súčasnosti pokračuje v podobe projektu *SLOVNÍK SLOVENSKÝCH NÁŘEČÍ – TRETÍ ZVÁZOK* (2/0028/09).

V spolupráci s Ústavom informatiky SAV sa katedra podieľala na riešení projektu *Robustné rečové technológie pre informačné systémy v slovenčine a ich diagnostiky* (VEGA 2/0138/08), v ktorom bola Gabriela Múcsková zástupkyňou vedúceho projektu (Ing. Milana Ruska), projekt sa realizoval v rokoch 2008 – 2010.

V spolupráci s Pedagogickou fakultou Univerzity Jána Selyeho v Komárne sa KSJ FF UK podieľala na projekte *Plánovanie, realizovanie a hodnotenie procesov vyučovania jazykov vo viacjazyčnom prostredí v Slovenskej republike* (projekt MAV v Budapešti realizovaný v rokoch 2010 – 2011). Spoluriešiteľkou za FF UK bola PhDr. Ľudmila Benčatová, CSc.

V súčasnosti sa na katedre riešia úlohy spojené s aktuálne sa realizujúcimi vedeckými grantmi VEGA:

Slovanský jazykový atlas – je dlhodobým medzinárodným projektom, na ktorom sa podieľajú slavisti zo všetkých slovanských krajín. Slovensko v ňom zastupujú pracovníci JÚLŠ SAV (ktorý je hlavným realizátorom projektu a vedúcou riešiteľkou je prom. fil. A. Ferenčíková, CSc.) a KSJ FF UK – zástupca vedúcej riešiteľky Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. a Mgr. Renáta Kamenárová, PhD. Finančne projekt zabezpečuje VEGA – v sérii nadväzujúcich grantov (za hodnotené obdobie išlo o projekt *Slovanský jazykový atlas* (2/0076/08 – realizácia v rokoch 2008 – 2010) a v súčasnosti je to projekt *Slovanský jazykový atlas – odraz prirodzeného vývinu jazyka* (2/0163/11 – realizácia v rokoch 2011 – 2013).

Diskurzívna analýza: porozumenie (VEGA 1/0332/11), ktorý sa začal v roku 2011 a jeho vedúcou riešiteľkou je doc. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. a spoluriešiteľmi Prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc., Mgr. Alena Bohunická, PhD., Mgr. Zuzana Sedláčková a PaedDr. Janka Oriechčíková.

V roku 2012 sa začalo s riešením ďalšieho projektu *Cudzosť v slovenskom jazyko-kultúrnom prostredí* (VEGA č. 2/0085/12), ktorého vedúcim riešiteľom je Prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. a spoluriešiteľmi doc. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc., Mgr. Alena Bohunická, PhD., Mgr. Dana Široká a Mgr. Zuzana Mikušová.

Mgr. Katarína Muziková, PhD. participuje na projekte realizovanom na Katedre hudobnej vedy FF UK *Viachlasná hudba na území Slovenska a cesty jej šírenia počas 16. a 17. storočia* (vedúca projektu Prof. PhDr. Marta Hulková, CSc.).

Už niekoľko rokov podporuje Univerzita Komenského vedecký výskum doktorandov a mladých pracovníkov univerzity do 35 rokov udeľovaním tzv. „grantov

mladých“ na jednoročné projekty. Z radov mladých pracovníkov katedry tak mohli realizovať vlastné vedecké projekty: Alena Bohunická (2010 – *Podobnosť a interpretácia metafor*), Zuzana Hargašová (2010 – *Stabilizácia jazykovej normy v predspisovnom období slovenčiny*; 2011 – *Stabilizácia jazykovej normy v predspisovnom období slovenčiny 2*), Katarína Muziková (2009 – *Vývin spisovnej slovenčiny od A. Bernoláka po S. Czambela*), Jana Oriješčíková (2011 – *Variabilita realizácie implicitnosti v jazyku*) a Zuzana Sedláčková (2009 – *Slang tínedžerov*; 2011 – *Mládežnícky diskurz so zacielením na slang*).

3.2 Publikačná činnosť

Výsledky výskumnej činnosti a riešenia vyššie spomínaných grantových výstupov sú publikované práce – monografie, zborníky, učebnice a vedecké štúdie. Za sledované obdobie má KSJ 198 publikačných výstupov (podľa evidencie publikačnej činnosti Ústrednej knižnice FF UK k 1. 9. 2012), z ktorých na tomto mieste spomenieme len autorské monografie členov katedry a zborníky vydané na pôde KSJ.

Juraj Dolník: VŠEOBECNÁ JAZYKOVEDA. OPIS A VYSVETEOVANIE JAZYKA. Bratislava: Veda 2009. – Ide o doteraz najkomplexnejšie spracovanie základných problémov modernej synchronnej všeobecnej jazykovedy v slovenskej lingvistike, ktoré sa zameriava na aktuálne oblasti skúmania jazyka a jeho používania od klasickej systémovo zameranej lingvistiky cez oblasť explanačnej a kognitívnej lingvistiky a sociolingvistiky až po najnovšie trendy v rozvíjajúcej sa pragmalingvistike a analýze diskurzu.

Pavol Žigo (spoluautor): SLOVANSKÝ JAZYKOVÝ ATLAS. Séria lexikálno-slovo- tvorná. Zv. 9. Človek. Krakov: Wydawnictwo Akademia 2009. – Syntetická monografia dialektológov jedenástich slovanských krajín, v ktorej je spracovaná areálová distribúcia pomenovaní častí ľudského tela, ich stabilita a vplyvy jazykových kontaktov v nárečiach slovanských jazykov od Jadranského mora po Ural.

Juraj Dolník: TEÓRIA SPISOVNÉHO JAZYKA SO ZRETELOM NA SPISOVNÚ SLOVENČINU. Bratislava: Veda 2010. – Nadväzuje na staršie práce autora v oblasti teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry, a to najmä vysvetľovaním prirodzeného fungovania reálneho jazyka a jeho dynamiky. Otázky normy, kodifikácie, regulácie, jazykovej politiky a fungovania spisovného jazyka autor rieši z hľadiska jeho používateľov a ich komunikačných potrieb a dynamické procesy a spontánne zmeny – v tradičnej preskriptívnej lingvistike často hodnotené ako chyby – dáva do súvisu s prirodzeným orientačným správaním a inferenčným usudzovaním nositeľov jazyka. Publikácia bola ocenená Prémiou Literárneho fondu za vedeckú a odbornú literatúru za rok 2010.

Juraj Dolník: JAZYK – ČLOVEK – KULTÚRA. Bratislava: Kalligram 2010. – Kniha prináša nový pohľad na fungovanie jazyka poukazovaním na vzájomnú prepoje-

nosť jazyka s kultúrou (kde je jazyk tvorcom kultúry a zároveň jej produktom) a človekom – jeho myslením, vnímaním a konaním. Poznanie kultúry a jej úlohy v ľudskom vnímaní tak umožňuje lepšie pochopiť reálne fungovanie a vývin jazyka.

MORFOLOGICKÉ ASPEKTY SÚČASNEJ SLOVENČINY. Editor J. Dolník. Bratislava: Veda 2010. – Kolektívna monografia spracúvajúca vybrané aspekty morfológie spisovného jazyka z hľadiska explanačno-deskriptívneho prístupu, čo znamená, že sa morfologické javy opisujú vo vzťahu k princípom, ktoré sú v ich základe. Hlavným autorom koncepcie celého diela i autorom samostatnej kapitoly je Juraj Dolník. Zo súčasných i bývalých členov katedry je v kolektíve autorov aj Pavol Žigo, Michaela Mošaťová a Júlia Hansmanová.

Olga Orgoňová – Juraj Dolník: POUŽÍVANIE JAZYKA. Bratislava: Univerzita Komenského 2010. – Vysokoškolská učebnica nadväzuje na aktuálne zameranie lingvistiky, ktorá sa od opisu systému jazyka posunula k skúmaniu jeho fungovania, čím sa vytvára široký okruh nových poznatkov, prístupov a disciplín. Otázky vzťahu jazyka a ľudského poznania skutočnosti, fungovania jazyka v rôznych typoch diskurzov, či podmienenosť jazyka v komunikácii princípom racionality a iracionality tu autori podávajú s cieľom podnietiť záujem o nové uvažovanie o jazyku ako aj viesť čitateľa k vlastnému uvažovaniu.

JAZYK A KOMUNIKÁCIA V SÚVISLOSTIACH III. Editorka O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2011. – Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala 8. – 9. 9. 2010 na KSJ FF UK je už tradičným a profilovým odrazom dlhodobého smerovania vedeckého zamerania katedry na problematiku fungovania jazyka v rozmanitých sférach reálnej komunikácie.

Pavol Žigo: HISTORICKÁ A AREÁLOVÁ LINGVISTIKA. STUDIA SELECTA. Bratislava: Univerzita Komenského 2011. – Súborné vydanie starších štúdií autora z oblasti lingvistickej diachronie zameraných na otázky všeobecnej jazykovedy a metodológie, porovnávacej typológie, dejín spisovného jazyka, dialektológie a onomastiky.

Pavol Žigo (spoluautor): SLOVANSKÝ JAZYKOVÝ ATLAS. Série hláskoslovno-gramatická. Zv. 6. Reflexy *e. Moskva: Nauka 2011. Prehľadné spracovanie stabilizácie pôvodných praslovanských striedníc v jednotlivých pozíciách slova a slabík v závislosti od vývinu a prehodnocovania slabičnej štruktúry, prízvuku a kvantity v nárečiach slovanských jazykov od Jadranského mora po Ural.

SLOVENČINA (NIELEN) AKO CUDZÍ JAZYK V SÚVISLOSTIACH. Editori Ľ. Žigová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2011. – Zborník publikovaných príspevkov, ktorý vznikol pri príležitosti životného jubilea doc. PhDr. Jany Pekarovičovej, PhD. a obsahuje príspevky zamerané na oblasti slovenčiny ako cudzieho jazyka, aplikovanej lingvistiky, odbornej a interkultúrnej komunikácie, interlingválnej konfrontácie, jazykovej politiky a jazykovej kultúry – ktorým sa jubilančka vo svojej pedagogickej a vedeckej činnosti dlhodobo venuje.

Ol'ga Orgoňová – Alena Bohunická: LEXIKOLÓGIA SLOVENČINY. 2. vydanie. Praha: Columbus 2012. – Moderná vysokoškolská učebnica lexikológie, ktorá vychádza z najnovších prístupov k skúmaniu jazyka ako produktu i ako tvorcu kultúry a ľudského poznania. Nadväzuje na základy lexikológie a lexikálnej sémantiky J. Dolníka a posúva túto disciplínu do transdisciplinárnych súvislostí a k etnolinguvistickému skúmaniu jazyka. Prvé vydanie učebnice vyšlo v roku 2011 v elektronickej podobe v on-line katalógu Univerzity Komenského v Bratislave.

Pavol Žigo: ANALÓGIE A ANOMÁLIE V SUBSTANTÍVNEJ DEKLINÁCIÍ SLOVANSKÝCH JAZYKOV. Bratislava: Veda 2012. – Komentár k vývinu vybraných tvarov substantívnej deklinácie v nárečiach slovanských jazykov a k ich areálovej distribúcii na materiáli SLOVANSKÉHO JAZYKOVÉHO ATLASU. Práca obsahuje kapitoly, ktoré sú vyústením do teoretickej identifikácie analógie vo vývine jazyka a jej vzťahu k anomálii.

Gabriela Múcsková – Katarína Muziková – Viera Wambach: **PRAKTICKÁ DIALEKTOLÓGIA** (VYSOKOŠKOLSKÁ PRÍRUČKA NA NÁREČOVÚ INTERPRETÁCIU). Viedeň: Facultas Verlags & Buchhandels AG Wien 2012. – Príručka prináša autentické nárečové ukážky (v zvukovej podobe na CD a prepise) z rôznych nárečových areálov Slovenska doplnené diachrónnou charakteristikou a cvičeniami, na ktorých majú študenti historických jazykovedných disciplín možnosť identifikovať a interpretovať javy a výsledky historických zmien slovenského jazyka. Príručka vznikla v spolupráci s Inštitútom slavistiky Viedenskej univerzity.

JAZYKOVEDA V POHYBE. Editorka A. Bohunická. Bratislava: Univerzita Komenského 2012. – Ide o zatiaľ posledný edičný a publikačný výstup z dielne Katedry slovenského jazyka FF UK venovaný životným jubileám popredných členov katedry – Prof. PhDr. Juraja Dolníka, DrSc. a doc. PhDr. Ol'gy Orgoňovej, CSc. Publikácia obsahuje príspevky slovenských i zahraničných lingvistov, ktoré podľa slov editorky Aleny Bohunickej „synekdochicky demonštrujú prudkú dynamiku v súčasnom lingvistickom dianí, tematickú expanziu aktuálnej jazykovedy a tým aj bohatú rozvetvenosť jej prístupov, metód a techník skúmania.“ Autori sa v nich venujú teoretickým otázkam skúmania stavby a fungovania jazyka, sociolingvistickým, kontakto- vým a vývinovým témam i spoločným otázkam jazykovedy a literárnej vedy.

Pavol Žigo (člen redakčnej rady): **SLOVANSKÝ JAZYKOVÝ ATLAS.** Sériá lexikálno-slovotvorná. Zv. 4. Poľnohospodárstvo. Bratislava: Veda 2012. – Komplexne mapuje lexikálnu, slovotvornú a sémantickú územnú diferencovanosť lexiky slovanských dialektov spojenej s poľnohospodárstvom. Spracúva nárečový materiál z celého slovanského jazykového teritória.

NA PÍSME ZOSTALO. DOKUMENTY VEEKEJ MORAVY. Bratislava: Perfekt 2012. Publikácia je aktualizáciou pôvodného vydania monografie SLOVESNOSŤ A KULTÚRNY JAZYK VEEKEJ MORAVY autora Eugena Paulinyho, ktorú redakčne a editorsky do tlače pripravil Pavol Žigo. Kniha vychádza k 1150. výročiu príchodu Konštantína a Me-

toda na Veľkú Moravu a pri príležitosti 100. výročia narodenia profesora Eugena Paulinyho a je hodnotným zdrojom poznatkov o jazyku staroslovienskych jazykových pamiatok.

4. SLOVENČINA AKO CUDZÍ JAZYK

Súčasťou Katedry slovenského jazyka je aj *Sekcia slovenčiny ako cudzieho jazyka*, ktorá je úzko prepojená s centrom *Studia Academica Slovaca – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk*, ktoré je administratívne samostatným pracoviskom fakulty. Obidve špecializované pracoviská poskytujú kurzy slovenského jazyka jednak zahraničným slovakistom, ktorí študujú slovenčinu ako odbor na svojich univerzitách, jednak zahraničným študentom, ktorí absolvujú študijný pobyt na jednotlivých fakultách Univerzity Komenského predovšetkým v rámci programu Erasmus, ale aj iným záujemcom o osvojenie si slovenčiny. Okrem kurzov slovenčiny ako cudzieho jazyka počas akademického roka sa v rámci centra SAS každoročne koná ***Letná škola slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca***. V roku 2012 od 5. do 25. augusta sa konal už 48. ročník, na ktorom sa zúčastnilo 155 študentov z 38 krajín. Organizátori pripravili bohatý vzdelávací, kultúrny a vlastivedný program. Frekventanti okrem praktickej výučby v skupinách pre začiatočníkov, mierne a stredne pokročilých a pokročilých mohli absolvovať cyklus odborných prednášok z oblasti jazykovedy, literárnej vedy, histórie, etnológie a umenovedy, ktoré sú publikované v ***zborníku prednášok letnej školy slovenského jazyka s kultúry STUDIA ACADEMICA SLOVACA 41***. (Univerzita Komenského 2012). Tradičnou súčasťou letnej školy je trojdňová vlastivedná exkurzia po regiónoch Slovenska, ako aj program tvorivých dielní, kde si účastníci v skupinách zameraných na spev, tanec, divadlo, tvorivé písanie, fotografia, film, výtvarné umenie zážitkovou formou osvojujú umelecké zručnosti a zároveň precvičujú a prehľbujú svoje rečové návyky. K hlavným organizátorom a realizátorom letnej školy patria práve členovia Katedry slovenského jazyka FF UK – v súčasnosti je riaditeľkou doc. Jana Pekarovičová, ďalší kolegovia pôsobili ako lektori slovenského jazyka (Z. Hargašová, G. Múcsková, K. Muziková, J. Oriechiková, L. Trubačová) alebo ako prednášatelia (J. Dolník, G. Múcsková, K. Muziková, J. Pekarovičová, L. Trubačová, P. Žigo), ktorí vystúpili v prednáškovom programe.

Centrum SAS počas celého roka realizuje dištančné vzdelávanie prostredníctvom e-learningového kurzu slovenčiny prístupného na www.e-slovak.sk. V spolupráci s katedrou slovenského jazyka organizuje vedecké podujatia, semináre a sympóziá a zabezpečuje vzdelávanie učiteľov a lektorov slovenčiny ako cudzieho jazyka, jednak formou pravidelných odborno-metodických seminárov pre lektorov pôsobiacich na univerzitách v zahraničí, ako aj pre učiteľov slovenčiny na základných a stredných školách. V tomto akademickom roku sa v rámci ďalšieho

vzdelávania otvoril akreditovaný dvojsemestrálny kurz *Didaktika slovenčiny ako cudzieho jazyka*, na ktorý sa prihlásili učitelia a doktorandi z viacerých slovakistických pracovísk.

Aplikovaný výskum v oblasti slovenčiny ako cudzieho jazyka i vzdelávacie aktivity sú výsledkom riešenia domácich a medzinárodných projektov. Na základe grantovej úlohy Ministerstva školstva, vedy výskumu a športu SR centrum SAS od roku 2004 realizuje projekt ***Vzdelávací program Slovenčina ako cudzí jazyk***, ktorého cieľom je tvorba obsahu a foriem jazykového vzdelávania cudzincov pre jednotlivé stupne podľa Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky, ako aj špecifikácia jednotných kritérií hodnotenia a certifikácie jazykovej kompetencie. Hlavnou náplňou je príprava štandardných a špecializovaných učebných materiálov pre študentov a metodických príručiek pre učiteľa. Špecifikom projektu je vytvorenie dištančnej formy jazykového vzdelávania cudzincov prostredníctvom internetu (e-learningový kurz je inštalovaný na www.e-slovak.sk). Za realizáciu tohto projektu získala Filozofická fakulta UK ocenenie iniciatívy Európskej komisie v oblasti jazykového vzdelávania – certifikát Európska značka 2007 pre inovačné iniciatívy v jazykovom vzdelávaní (www.saaic.sk/eu-label/). Projekt vedie doc. PhDr. Jana Pekarovičová, PhD., jeho riešiteľmi sú interní a externí pracovníci, ktorí pôsobia aj ako lektori a sú autormi učebných materiálov a odborných príručiek.

Projekt ***Slovakistika v zahraničí*** mapuje aktuálny stav lektorátov slovenského jazyka a kultúry pôsobiacich na univerzitách v zahraničí. Realizuje sa v spolupráci s lektormi a so zahraničnými slovakistami. Databáza údajov o štúdiu slovenčiny v zahraničí, postavení slovakistiky v rámci slavistiky na zahraničných univerzitách, ako aj personálne obsadenie pracovísk a účinkovanie slovenských lektorov sa spracúva na základe dotazníka a databáza údajov je prístupná na stránke <http://e-slovak.sk/dls>. Vedúcou projektu je doc. PhDr. Jana Pekarovičová, PhD.

Projekt ***Z kroniky Studia Academica Slovaca*** je súčasťou propagácie letnej školy SAS a reflektuje účinkovanie významných osobností, ktoré zásadne prispeli k pedagogickému a vedeckému rozvoju letnej školy i domácej slovakistiky.

V spolupráci s Inštitútom slavistiky Univerzity v Regensburgu členovia katedry doc. PhDr. Jana Pekarovičová, PhD. a prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. od roku 2002 participujú na príprave a realizácii spoločného projektu ***Slovakicum – Úvod do slovenskej kultúry*** zameraného na obsah a vedenie intenzívneho kurzu pre nemec-
kých študentov.

Pracovníci katedry i centra SAS zúročili svoje skúsenosti z priamej výučby cudzincov pri príprave, edičnom spracovaní a vydávaní učebníc pre cudzincov, ako aj príručiek venovaných slovenským reáliám a metodike slovenčiny ako cudzieho jazyka v printovej i elektronickej podobe. Priaznivý ohlas si získala najmä séria nových moderných učebníc priebežne vytváraná pre rôzne stupne jazykovej spôsobi-

losti. Pre začiatočníkov sú určené učebnice KRÍŽOM-KRÁŽOM. SLOVENČINA A1 (R. Kamenárová, H. Tichá, E. Španová, H. Ivoríková, Z. Kleschtová, M. Mošaťová; Univerzita Komenského 2007) a KRÍŽOM-KRÁŽOM. SLOVENČINA A2 (R. Kamenárová, E. Španová, H. Ivoríková, D. Balšíňková, Z. Kleštová, M. Mošaťová, H. Tichá; Bratislava: Univerzita Komenského 2009) doplnené o cvičebnicu KRÍŽOM-KRÁŽOM. SLOVENČINA. CVIČEBNICA A1+A2 (H. Ivoríková, E. Španová, R. Kamenárová, M. Mošaťová, Z. Kleschtová, H. Tichá; Univerzita Komenského 2009). V roku 2011 k nim pribudol ďalší diel určený mierne pokročilým študentom KRÍŽOM-KRÁŽOM. SLOVENČINA B1 (R. Kamenárová, A. Gabríková, H. Ivoríková, E. Španová, M. Mošaťová, D. Balšíňková, Z. Kleschtová; Bratislava: Univerzita Komenského 2011).

V oddelení sa na základe praktických skúseností z výučby slovenčiny ako cudzieho jazyka venuje pozornosť aj výskumu v oblasti didaktiky cudzieho jazyka a interkultúrnej komunikácie. Najnovším odborným výstupom v tejto oblasti je už spomínaný zborník SLOVENČINA (NIELEN) AKO CUDZÍ JAZYK V SÚVISLOSTIACH.

5. ZÁVER

Na začiatku tohto príspevku sme sa zamýšľali nad významom čestných ocenení akademickým osobnostiam. Na tomto mieste sa môžeme zamyslieť nad prozaickejšou otázkou zmyslu prezentácie informácií o pedagogickom pôsobení a výsledkoch vedeckých výskumov Katedry slovenského jazyka FF UK v Bratislave, keďže ide už o štvrtú správu, ktorej predchádzali príspevky G. Múcskovej (2003), R. Kamenárovej (2005) a K. Muzikovej (2009) publikované v Slovenskej reči. Ich cieľom nie je deklaratívne zviditeľnenie práce jedného pracoviska, ale snaha zvýšiť a zlepšiť vzájomnú informovanosť medzi jazykovednými a vzdelávacími slovakistickými pracoviskami na Slovensku. Sme presvedčení, že iné katedry slovenského jazyka majú nielen podobné existenčné, ekonomické a organizačné problémy, ale realizujú tiež zaujímavé projekty a majú vlastné výsledky vedeckých výskumov, vedecké monografie, zborníky a učebnice a inšpiratívne študijné programy. Preto by sme boli radi, keby na túto tradíciu nadviazali ďalšie sesterské pracoviská na slovenských vysokých školách, a tak prispeli k všeobecnej vzájomnej informovanosti, otvorenosti možným kontaktom či budúcej spolupráci.

SILOČIARY SÚČASNÉHO LINGVISTICKÉHO MYSLENIA V BANSKEJ BYSTRICI

Lucia Satinská – Júlia Vrábľová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: lucias@juls.savba.sk, juliav@juls.savba.sk*

Tretí októbrový deň roku 2012 sa v priestoroch Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici od skorého rána intenzívne diskutovalo o, ale aj v siločiarach súčasnej jazykovedy – Katedra germanistiky s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela usporiadala obsahom nasýtenú jednoduchú konferenciu Siločiahy súčasného lingvistického myslenia. Konferenciu otvorili za organizátorov Zdenko Dobrík, Vladimír Biloveský, dekan Fakulty humanitných vied UMB, a za prítetivých hostiteľov Oľga Lauková, riaditeľka Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici. Vo svojich príhovoroch všetci zdôraznili dôležitost' stretnutia a očakávania s ním spojené.

Juraj Dolník predniesol príspevok JAZYK V KULTÚRE A KULTÚRA V JAZYKU, v ktorom sa venoval problému štandardizovanej normality ako kľúčovému aspektu prekladu – nastolil otázku, ako sa vyrovnat' s tým, že čo sa jednej kultúre javí ako normálne, je pre inú exotické. „Jazyk hovorí, ako prežívame svet,“ tento jav J. Dolník vysvetľuje pojmom kolektívnej normy. Kolektívne normy, v ktorých žijeme, sa stávajú perцепčnými formami, teda východiskom interpretácie. Preklad konfrontuje tie perцепčné formy, ktoré prešli aktom verbalizácie, teda podľa J. Dolníka vytvárajú kultúru. Slavomír Ondrejovič sa vo svojich rapsodických poznámkach (ako svoj príspevok PREKLAD A JAZYKOVÁ KULTÚRA sám označil) zaoberá vzťahom spisovnej normy a prekladu. O tom, či preklady majú v slovenských kultúrnych podmienkach vplyv na normy jazyka (ako to tvrdí P. Eisner), uvažuje kriticky: podľa S. Ondrejoviča nebývajú súčasťou materiálov na prípravu slovníkov, hoci by v ňom mali byť zahrnuté. Ján Findra vo svojom príspevku JAZYK V EXISTENČNOM PRIESTORE ČLOVEKA vyjadril presvedčenie, že tradícia v jazyku je silnejšia než kodifikačná či iná aktivita ovplyvňujúca aktuálnu normu, čo ilustruje na príklade zachovania *ä* a *l* aj napriek Štúrovej a Hattalovej kodifikácii, ktoré s týmito grafémami nepočítali. Príspevok vyvolal diskusiu problematizujúcu vzťah moci a štandardizácie, usporiadanosti v jazyku a povahy jazyka, hovorilo sa aj o metodológii kodifikácii.

Po krátkej prestávke pokračoval svojím príspevkom LEXIKOLÓGIA PRE LEXIKOGRAFIU ALEBO O POTEŠENÍ ČITAŤ VO VÝKLADOVOM SLOVNÍKU (LEXIKOLOGIE FÜR LEXIKOGRAPHIE ODER VOM VERGNÜGEN IM EINSPRACHIGEN DEUTSCHEN WÖRTERBUCH ZU LESEN) Ladislav Sisák. Porovnal v ňom výkladové a študijné nemecké slovníky. Peter Ďurčo v referáte s názvom METÓDY KORPUSOVEJ LINGVISTIKY – ICH POTENCIÁL A LIMITY rozdelil

korpusových teoretikov na fundamentalistov (často sú to informatici a veria, že korpus predstavuje jazykovú skutočnosť) a reakcionárov, teda jazykovedcov, pre ktorých je korpus javom, bez ktorého sa dá zaobiť. Podľa P. Ďurča však racionálna diskusia prebieha mimo týchto dvoch spektier.

V rámci upevnenia diskusného, spoločenského charakteru konferencie a kvôli možnosti polemických komentárov sa účastníci konferencie dohodli spojiť príspevky sekcií do jednej, a tak si vypočúť skrátené príspevky všetkých zúčastnených. Profil germanisticky, všeobecnojazykovedne i kulturológicky orientovanej konferencie ostal vďaka tomu celistvý. Eva Bajerová prezentovala germanisticky orientovaný problém konektorov vo vete a v texte z hľadiska predmetu (ZUR PROBLEMATIK DER KONNEKTOREN IM SATZ UND IM TEXT AUS DER PERSPEKTIVE DER VERSTÄNDLICHKEIT) Zdenko Dobřík vo svojom príspevku REFLEXÍVNA A FUNKČNÁ JAZYKOVÁ KULTÚRA rozbíral otázku mentálnej manipulácie a fiktívneho typu ekvivalencie, ktorý môže zapríčiniť rozdiely v percepcii prekladaných textov. Ilustroval to na príklade kultúrno-jazykovej jednotky *morka*, ktorá má v rôznych jazykoch a kultúrach rôzne konotácie (zatiaľ čo v Nemecku je konotáciou morky hlúpa žena, v Ekvádore morka predstavuje rituálne zviera). Jaromír Krško svoj onomastický príspevok venoval VPLYVU NEMECKEJ KOLONIZÁCIE NA HYDRONYMIU POVODIA HRONA, Jana Lauková VYBRANÝMI SYNTAKTICKÝM JAVOM V NEMČINE A SLOVENČINE. ANALÝZA VYJADRENIA RODU A RODOVOSTI V ANGLICKOM JAZYKU a možnosti jeho prekladu do slovenčiny sa stali predmetom záujmu Petry Jesenskej (napríklad problém prekladu duálneho podstatného mena – tak ho vo svojom príspevku charakterizovala autorka – *teachers: učitelia, učitelia a učitelky, učitelky a učitelia, učitelky, učitel'ský stav*). WELCHES „SLAWISCH“ SPRECHEN DIE FIGUREN IN DEN WERKEN DEUTSCHER AUTOREN BÖHMISCHER UND MÄHRISCHER PROVENIENZ? interdisciplinárne ladený príspevok Marie Krappmann(ovej), znovuobjavil polozabudnuté texty z obdobia 1. Československej republiky a ukázal na ne z novej perspektívy: autorka analyzovala moravskú nemeckú písanú literatúru a jej jazyk, ako aj stereotypné zobrazovanie národností. Rovnako nemčina, avšak v inom prostredí, konkrétne v súčasnej Bratislave, bola v centre záujmu ďalšieho príspevku. V ňom sa Lucia Satinská sústredila na skupinu Slovákov žijúcich v Bratislave a dochádzajúcich do Rakúska za prácou alebo štúdiom. Metódou naratívneho interview získavala dáta o jazykových biografiách respondentov a ich jazykových postojoch, čím ilustrovala možnosti aj limity aktuálne prebiehajúceho sociolingvistického výskumu. PRÍSTUPY K ODHAĽOVANIU SLOVENSKEJ JAZYKOVEJ IDEOLÓGIE priblížili tri čiastkové výskumy Júlie Vrábl'ovej, ktorých výsledky autorka považuje za komplementárne, vzájomne referenčné. V rámci odborného lingvistického, politického i laického diskurzu sa nastoľuje otázka, aká predstava jazyka sa aktualizuje v konkrétnom diskurze, s akými inými spoločenskými témami sa táto predstava prelína a aké spoločenské kategórie vymedzuje tento konsenzuálny koncept jazyka? Na záver podujatia

Viera Krešáková opísala priebeh a výsledky dotazníkového výskumu v rámci stavebnej firmy, ktorého cieľom bolo opísať LEXIKÁLNE GERMANIZMY V PROFESIJNEJ SLOVENSKO-NEMECKEJ KOMUNIKÁCIÍ.

Rozhodnutie spoločne si vypočúť všetky príspevky kolegov prinieslo časovo veľkorysé diskusie naplnené podnetnými otázkami a kľúčovými pripomienkami. Potvrdilo sa, že cieľom vedeckej konferencie nemá byť autistická prezentácia vedeckých výsledkov, ale rozvíjanie diskusie o problémoch, ktoré trápia či rozrušujú nás všetkých. Nemožno preto konštatovať iné ako uspokojivé presvedčenie, že lingvistické myslenie nežije zo slávy minulej, ale kriticky sa posúva vpred.

TRNAVSKÁ PRÍRUČKA O JAZYKOVEJ KULTÚRE V AKADEMICKÉJ KOMUNIKÁCII

(KUMOROVÁ, Zdenka – PÍŠOVÁ, Janka – PALECSKOVÁ, Dana: Jazyková kultúra v akademickej komunikácii. 1. diel. Trnava: Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda 2011. 170 s. ISBN 978-80-8105-280-4)

Slavomír Ondrejovič

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: slavoo@juls.savba.sk*

Na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave sa prednedávnom objavila publikácia s názvom JAZYKOVÁ KULTÚRA V AKADEMICKÉJ KOMUNIKÁCII od trojice mladých autoriek Zdenky Kumorovej, Janky Píšovej a Dany Palecskovej. Máme teda príležitosť dozvedieť sa, ako si nová generácia jazykovedcov (v tomto prípade jazykovedkýň, a ešte presnejšie trnavských jazykovedkýň) predstavuje zvyšovanie jazykovej kultúry, resp. aké možnosti vidia tieto trnavské slovakistky na „zvyšovanie kultúrnosti a odbornosti študentov vo vyjadrovaní“. Čo považujú za potrebné pretlmočiť a odovzdať svojim študentom o jazykovej kultúre. Uspokojujú sa s úvahami a odporúčaniami, ktoré sa opakujú „v odbore“ už niekoľko desaťročí, alebo prichádzajú do tejto sféry aj s niečím novším a objavnejším, do čoho sa premietli nielen novšie posuny v našom jazyku, ale aj novšie posuny v poznávaní tohto jazyka?

Pri otázkach jazykovej kultúry sme, ako je známe, oddávna svedkami istého paradoxu. V minulosti sa tvrdilo, že aktuálny stav kultúry nášho spisovného jazyka je v havarijnom, neuveriteľne katastrofálnom či dokonca chorobnom stave a časť jazykovednej obce je doteraz toho názoru, že aktuálny stav jazykovej kultúry na Slovensku je mimoriadne nízky a dokonca, že sa neustále zhoršuje (porov. najnovšie SPRÁVU O STAVE POUŽÍVANIA ŠTÁTNEHO JAZYKA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA, 2012). No na zlepšenie tohto stavu sa predpisujú stále tie isté recepty, o ktorých je jasné, že už ani v minulosti – ak by sme verili spomínaným diagnózam – veľmi nezaberali. Dúfali sme preto, že autorky vyjdú za hranice tohto starého diskurzu a že neostanú ani pri výlučnom reprodukovaní a precvičovaní toho, čo možno nájsť v aktuálnych PRAVIDLÁCH SLOVENSKEHO PRAVOPISU. Už aj preto, že v Trnave nedávno vyšla – i keď na inej univerzite – vo viacerých vydaniach publikácia s názvom PRAVOPISNO-GRAMATICKÁ PRÍRUČKA S CVIČEBNICOU (2006, 2007, 2007, 2010), ktorá plní práve takúto úlohu.

Čo teda vlastne prináša či neprináša 1. diel príručky JAZYKOVÁ KULTÚRA V AKADEMICKÉJ KOMUNIKÁCII? Najreliéfnejšie sa to ukazuje na prvých štyridsiatich stránkach publikácie.

Z prvého odseku predhovoru publikácie sa dozvedáme, že slovenčina je živý jazyk, ktorý sa vyvíja, modeluje (?) a prispôsobuje. Keďže nemožno predpokladať, že by sa slovenčina modelovala sama od seba, ponúka sa tu interpretácia, že ju modeluje niekto iný. Ale kto to je? Z nastavenia a vyznenia celej publikácie je od začiatku do konca zrejmé, že to majú byť jazykovedci. Na nikoho iného totiž čitateľ v texte ako na nasledovaniachodný vzor a autoritu ani nenatrafí. Uvedená téza sa však spochybňuje aj v slovenskej jazykovede už dávno, prinajmenšom od začiatku 60. rokov 20. storočia a hlavná úloha sa v tomto procese prisudzuje používateľom jazyka, najmä vzdelancom (explicitne napr. u Eugena Paulinyho, 1979, 2000).

Z tézy, že slovenčina je „živý jazyk, ktorý sa vyvíja“, sa v predhovore vyvodzuje aj to, že „je potrebné sledovať tento pohyb, usmerňovať jej vývin“. Záujmom každého z nás by malo byť, tvrdia ďalej autorky, zlepšovanie svojho vlastného jazykového prejavu, jeho zdokonaľovanie, s čím treba, pravdaže, súhlasiť. Autorky však zjavne nadsadzujú, keď tvrdia, že každý by mal mať ambíciu „byť vzorom pre ostatných používateľov slovenského jazyka, ktorým nie sú zákonitosti v jazyku jasné a vlastné“, či dokonca, že vzorom by mal byť každý z nás najmä „tým používateľom slovenského jazyka, ktorí používajú spisovný jazyk vo verejnej komunikácii, je ich pracovným nástrojom, ich vizitkou“ (nepaginované). Tieto formulácie sú až znepokojujúce, lebo nevieme, kto sme v tomto prípade my, kto je každý z nás? Sme to my používatelia spisovnej slovenčiny? Sme to my účastníci akademickej komunikácie? Sme to my jazykovedci? Nie je to vôbec jasné a preto nie je jasný ani zmysel týchto tvrdení.

V ďalšom odseku sa pridáva zistenie, že jazyková prax verejných písomných a ústnych prejavov nekorešponduje vždy s kodifikovanou (normovanou) podobou slovenčiny. To je iste pravda, ale čo z toho vyplýva a čo sa s tým dá urobiť? Autorky sú presvedčené, že takýto nesúlad „sa posudzuje ako jazyková nekultúrnosť ich autorov“. Ale ktorých autorov? Autorov oných verejných písomných a ústnych prejavov, ktoré nie vždy korešpondujú s kodifikovanou (normovanou) podobou slovenčiny, alebo autorov kodifikačných príručiek? Niet pochyb, že autorky majú na mysli tých prvých, ale v zahraničnej literatúre (i v Čechách) sa stretávame aj s názorom, že ak bežné prejavy nekorešpondujú s kodifikovanou normou v masívnom meradle, ak dochádza k veľkému počtu „chýb“ u používateľov, môžu byť za to zodpovední aj autori kodifikačných príručiek, ktorí nevystihli („neuhádli“) spisovnú normu. V jazyku navyše existuje aj niečo, čo nazývame prekračovaním (kodifikovaných) noriem z funkčných dôvodov. Vieme, že norma sa vyvíja stále a nepretržite a kodifikácia ju nemôže zachytávať ináč ako staticky a po etapách. Túto svoju statickosť

a konzervatívnosť môže kodifikácia prekonávať však tým, že rešpektuje a zachytáva pohyb v norme, a to aj uvádzaním dubliet a variantov. O ničom takom sa však v príručke okrem floskúl typu, že „slovenčina je živý jazyk“, nedozvieme.

Ako autorky chápu ďalší kľúčový pojem svojej publikácie – akademickú komunikáciu, je zrejme najmä z tejto vety: „V ideálnom stave by na akademickej pôde mala rezonovať z úst a z pier študentov v odbornej komunikácii spisovná slovenčina, bez akýchkoľvek neželaných vplyvov. Súčasný, reálny stav však taký optimistický nie je“ (ibid.). Ide teda v tomto prípade o odbornú komunikáciu na akademickej pôde. Ale je naozaj pravda, že ak použijeme v univerzitnom alebo akademickom prostredí (na akademickej pôde) v odbornej komunikácii (tá môže byť oficiálna i neoficiálna) jazykový prostriedok, ktorý nie je kodifikovaný, ktorý nenájde v oficiálnych kodifikačných príručkách, ktorý je typický skôr pre hovorenú komunikáciu či dokonca pre študentský či profesionálny slang, alebo jednoducho: na ktorý sa v kodifikačných príručkách zabudlo, lebo aj to sa stáva, príp. ktorý sa začal používať neskôr, musí ísť hneď o nekultúrnosť?

Z predhovoru sa ešte dozvedáme, že táto vysokoškolská učebnica vznikla „pre potreby študentov naučiť sa ľahšie orientovať v jazykovom systéme slovenského jazyka, a tak bola nápomocná pri premietnutí tohto jazykového poznania do jazykovej praxe“ (ibid.), na čo nadväzuje zrejme ústredná téza úvodu: „Jazykové poznanie, ak má byť efektívne, musí byť intenzívne opakované, aby si ich (zrejme ho! – S. O.) každý používateľ jazyka prirodzene a spontánne, ale uvedomele zautomatizoval“ (nepaginovaný predhovor). Ale ako prirodzene a ako spontánne, keď sa tu na dosiahnutie cieľa chce použiť intenzívne opakovanie, čiže dril? Ide zrejme o to, aby sa takýmto memorovaním dosiahol stav, že pre používateľov bude prirodzené a spontánne niečo iné než ponúka živý jazyk nateraz. Nebolo by však namieste aspoň naznačiť, že problém možno vidieť aj z inej strany? Napríklad položením otázky, či „aktuálne platná kodifikácia“ vyhovuje súčasným podmienkam, či je výstižná a presná z pohľadu živých noriem a či si teda naozaj zaslúži to „upevňovanie“ vedomia študentov za každú cenu, alebo či nie je práve čas na uvoľnenie niektorých príliš rigorózných pravidiel v prospech prirodzenosti jazyka. Ak sa takáto otázka nekladie, ak ostáva také niečo naďalej tabu, vzniká nebezpečenstvo, že budú pribúdať aj bezmyšlienkovité redaktorské a korektorské zásahy do autorských textov v mene oficiálnych pravidiel aj v prípade, že prax samých redaktorov je zhodná s príslušnými autormi. A potom sa môžu kodifikátori pohodlne oprieť o „živý“ jazyk, ktorý prešiel takýmto rasterom.

„Scholastickosť“ príručky potvrdzujú aj cvičné otázky pripojené na konci každej kapitoly, ale najmä odpovede na ne, ktoré možno nájsť na konci knihy. Takéto otázkovo-odpovedové repliky by sme mohli oceniť v učebných textoch pre základné, príp. aj stredné školy, no už aj M. Ološtiak a L. Gianitzová-Ološtiaková v jazy-

kovej príručke pre maturantov (2007) dávajú vo výklade o jazyku väčší priestor tvorivosti – dokonca aj vtedy, keď výklady ilustrujú tými istými príkladmi, ako sa to robí v trnavskej príručke. Nemali by mať vysoké školy a univerzity vyššie nároky a klásť pred študentov aj diskusie o rôznych iných možných interpretáciách príslušných otázok? Nezaslúžili by si aj študenti UCM v Trnave priestor i na diskusiu, ktorá sa v tejto jazykovej príručke blokuje, ako sa zdá, hneď v náznaku?

Vlastný výklad sa v 1. kapitole začína definíciou trojice pojmov norma, úzus a kodifikácia s opretím o pojem národný jazyk. Ten sa podľa autoriek delí na útvary: spisovný jazyk, štandardnú formu, subštandardnú formu (tá sa ďalej člení na všeobecný subštandard (*ciga*), slang a argot) a na nárečia. Pripomína sa tu síce, že spisovná a štandardná (bežná) forma sa prelínajú, ak sa však štandardné vyjadrovanie dostáva podľa autoriek do oficiálnej sféry, ide o porušenie pravidiel jazykovej kultúry. Táto téza sa však zdá dosť sporná, miestami pôsobí až kasárensky. Prenikanie hovorových slov zo štandardnej formy, ale aj z iných sfér do spisovnej slovenčiny je úplne evidentné a striktné separovanie spisovnej lexiky od štandardnej je už aj z tohto dôvodu pochybné.

Vyberme na ilustráciu niektoré otázky, na ktoré nájdú študenti odpoveď na konci knihy:

Otázka a): Ktoré činnosti smerujú k odstráneniu a predchádzaniu chýb vo verejnej jazykovej komunikácii? Správna odpoveď: sledovanie práce jazykovedcov, ktorí ju (asi tú prácu, alebo verejnú jazykovú komunikáciu? – S. O.) zverejňujú, sprístupňujú a aktualizujú v rôznych jazykovedných rubrikách. Náš komentár: hodné pozornosti sú nielen spomínané jazykové rubriky, ale na univerzitnej úrovni by sa bolo treba venovať aj diskusiám o jazykovej kultúre a spisovnom jazyku, odlišným riešeniam v rôznych lexikografických dielach. Zásadné však je, že naučiť sa kultivovanej slovenčine možno nielen sledovaním jazykovednej práce, ale aj, a možno ešte vo väčšej miere, sledovaním kultivovanej praxe.

Otázka b): Komu slúžia (by mali slúžiť) „lexikografické slovníky“ (!)? Odpoveď: mali by slúžiť všetkým, ktorí majú záujem zvyšovať jazykovú kultúru vlastných prejavov. Predovšetkým však tým, ktorí chcú poznať svoj jazyk v jeho rozmanitosti a bohatosti. Náš komentár: Táto odpoveď sa dá vhodne rozvinúť do ďalších úvah a diskusií. Spomínanú rozmanitosť a bohatosť však iba ťažko možno spoznať v príručkách, ktorých hlavným cieľom je striktná kodifikácia, a teda skôr zužovanie onej bohatosti. Táto naša poznámka mieri najmä na to, že v príručke (ani v súpise literatúry) sa nikde neodkazuje na SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA, ani na SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA, ktorých riešenia by mohli motivovať diskusiu, ktorá v príručke chýba.

Úloha c): Vymenujte typické príznaky štandardnej formy jazyka typickej pre bežnú komunikáciu. Sú to podľa autoriek tieto: a) nedodržiavanie pravidiel spisov-

nej výslovnosti, napr. *d, t, n, l* namiesto *d', t', ň, l'* – pred *e/i*), b) používanie hovorových slov (*autiak* namiesto *auto*), používanie nesprávnych slovesných väzieb (*napadlo ma, mám na teba jednu otázku*), c) nedodržiavanie rytmického zákona (*mliekár* namiesto *mliekar*; *viažúci* namiesto *viažuci*), d) používanie chybných tvarov slovíes pri vykaní (*bol by ste taký láskavý?*). Náš komentár: protiklady *d, t, n, l/d', t', ň, l'* podľa mäkkosti a tvrdosti nemajú rovnaký status, *l/l'* je v spisovnej slovenčine oslabené v pozícii pred *e, i* a *i*-ovými dvojhláskami. Nebolo by vhodné položiť skôr otázku, prečo sa v týchto prípadoch v bežnej reči nedodržiavajú kodifikačné nariadenia? Rytmický zákon, tak ako je kodifikovaný v PRAVIDLÁCH SLOVENSKEHO JAZYKA od r. 1991 a najmä 1998, je podľa fonológov jedným z najspornejších miest súčasnej kodifikácie. Prečo by sa študenti nemali dozvedieť niečo aj o tom? Charakteristické je v tejto súvislosti i to, že spomínaná PRAVOPIŠNO-GRAMATICKÁ PRÍRUČKA S CVIČEBNICOU (5. vyd. 2010) začína výpočet kodifikovaných javov, ktoré sa v praxi nedodržiavajú, práve pravidlom o rytmickom krátení *-ar/-areň* po dlhom nositeli slabičnosti. Kým sa nezaviedla poučka o tomto „skracovaní“, problém nejestvoval.

K otázke o štandardnej forme národného jazyka sa autorky vracajú aj na inom mieste, kde ju definujú ako bežnú, hovorovú formu jazyka, ktorá sa vyskytuje hlavne v hovorenej podobe. Tvrdí sa tu, že štandardná forma rešpektuje gramatiku spisovnej slovenčiny, ale a) porušuje zásady spisovnej výslovnosti (najčastejšie výslovnosť hlásky *l'* pred *e, i*), b) vyskytujú sa v nej nespisovné väzby (napr. *ísť pre lekára, zahájiť činnosť*), c) vyskytujú sa skratkové a príležitostné slová, ktoré vznikajú spontánne (napr. *povi, dopo*), d) využíva sa v nej veľa cudzích slov, najmä z angličtiny (napr. *okey, fajšmeker*). No, fajšmeker bude asi sotva anglicizmus, ale aj ak niekto použije spontánne skratky *povi, dopo*, výrazy *okey, fajšmeker*, ak niekto vysloví [*halier*], namiesto [*hal'ier*], je to naozaj nekultúrnosť?

Aj na iných miestach sa opakuje tvrdenie, že štandardnej a subštandardnej forme sa v odbornej komunikácii treba vyvarovať, prípustná je v tejto sfére len spisovná forma, ktorú autorky zjavne stotožňujú s kodifikovanou spisovnou normou. Prípomína sa, že ide pritom o tzv. funkčné prepínanie jazykového kódu, ale nie je vôbec jasné, čo sa tým myslí. Naznačuje sa, že bežne komunikujeme štandardnou a subštandardnou normou, ale v odbornej komunikácii ich nemáme miešať? Znamená to, že neprípustné ostáva aj samo *funkčné* prepínanie v jazyku?

Povedané sa akcentuje i v ďalšej vete: „Nedôsledné dodržiavanie záväznej jazykovej normy vo verejných prejavoch svedčí o jazykovej nesprávnosti, čoho opakom je jazyková správnosť ako dôležitý znak jazykovej kultúry“. Jazykovedci pritom, ako sa tu píše, odporúčajú používateľom oficiálnej a verejnej komunikačnej sféry tieto odborné rady: a) dodržiavať pravidlá kodifikácie prostredníctvom kodifikačných príručiek, b) sledovať výsledky zverejňované v jazykových rubrikách. Ako by autorky boli pripútané k jednému bodu, z ktorého vnímajú jazyk a jeho problémy

a iné možnosti nepoznajú či možno nepovažujú za adekvátne. Napríklad to, že istá časť jazykovedcov kodifikáciu spisovnej slovenčiny nevníma ako záväznú, ale skôr ako odporúčanie, ktoré výrazy používať v spisovných textoch a prejavoch. Univerzitný študent by mal, opakujeme to znovu, mať možnosť sledovať aj diskusné články, a mal by byť vedený k tomu, aby sám „objavil“ správne riešenie či správne riešenia. Nielen aby driloval kodifikačné príručky a sledoval výsledky zverejňované v jazykových rubrikách. Mal by ich, samozrejme, poznať, ale mal by poznať aj tie texty, v ktorých sa spochybňujú niektoré oficiálne kodifikačné riešenia. Mal by poznať nové pohľady na poučky, ktoré už v súčasnom jazyku neplatia, ale sa ešte zotrvačnosťou z rôznych dôvodov v kodifikačných príručkách držia, alebo ktoré od začiatku predstavovali len „suché lístie“, umelé riešenia. Veď asi by malo byť našim cieľom ako pedagógov, aby študenti vedeli samostatne uvažovať vlastnými hlavami? Či nie?

V ďalšom pokračovaní sa podáva výklad stavby slovníkových hesiel, kde sa okrem iného informuje aj o gramatických kvalifikátoroch v slovníkoch. Hovorí sa pritom o pádovej synonymii a o pádovej homonymii, k čomu sa dodáva: „Preto v slovenčine dochádza ku kolíziám v tvarosloví, resp. v gramatickom rode podstatných mien, a to sa v texte prejavuje ako štylisticky chybná konštrukcia, napr. *od piatku* (Dsg) *nepracujem* namiesto *od piatka* (Gsg) *nepracujem*. A to napriek tomu, že o dve vety ďalej sa tučným typom písma konštatuje: „Presné pravidlo o používaní koncoviek *-a/-u* v genitíve singuláru neexistuje“ (s. 21). To by mohlo znamenať, že také pravidlo neexistuje, ale v danom prípade predsa len existuje, lebo tvar *piatku* sa môže uplatniť iba ako tvar datívu singuláru.

V kapitole s názvom OSOBITOSŤ V JAZYKOVEJ KULTÚRE sa píše najmä o cudzích slovách: „Kontaktovanie jazykov môže byť obohacujúce, ale môže mať aj nepriaznivé dosahy na domáci jazyk“, s čím sa dá súhlasiť. Ale kedy sú kontakty obohacujúce a kedy sú nepriaznivé, to sa, žiaľ, v texte príručky nikde nenaznačuje, pričom by uvedená otázka mohla byť predmetom živej diskusie na príslušných seminároch. Dozvedáme sa, že preberanie je prirodzený spôsob rozširovania slovnej zásoby, ale na druhej strane sa upozorňuje aj na to, že „pri neuváženom preberaní cudzích výrazov bez zachovania identity národného jazyka (čo to v tomto kontexte znamená? – S. O.) môže dôjsť k osvojeniu aj takých výrazov, ktoré budú v slovenskom jazyku nadbytočné, rušivé“ (s. 28). Ako vidieť, autorky neveria ani trochu na samočistiacu schopnosť nášho jazyka cez stratégie jeho používateľov a neberú veľmi do úvahy, že náš spisovný jazyk prijme iba niektoré výrazy cudzieho pôvodu, iné zamietne či ponechá na periférii. A ako vôbec vysvetliť dôvod, že si používatelia slovenského jazyka osvojujú výrazy, ktoré sú nadbytočné a rušivé?

Ďalej v príručke nájdeme tvrdenie, že na slovenčinu mal v minulosti najsilnejší vplyv český jazyk, pričom však mnoho výrazov, tzv. bohemizmov sa z neho preberá

aj v súčasnosti. Vysvetľuje sa pritom, že dlhotrvajúce a intenzívne kontakty spôsobili, že aj napriek jazykovým činnostiam „podporujúcim odstraňovanie čechizmov zo slovenčiny“ sa nepodarilo chronicky zakorenené javy odstrániť z jazykového vedomia slovenského jazyka. „Slová, ktoré sa zafixovali do jazykového povedomia, sa len ťažko odbúravajú z ústnych a písomných slovenských prejavov. Hovorová slovenčina ich príliš dlho pestovala v povedomí Slovákov a tieto nespisovné javy sa prenášali z generácie a generáciu, a tak súčasná generácia často nepozná správny spisovný tvar niektorých slov“ (s. 33). Ale ako môže byť správne niečo, čo „súčasná generácia“ nepozná? To sú otázky, o ktorých možno a treba diskutovať, ale škoda, že nie je jasné, o ktoré slová a tvary v tomto prípade ide.

Na ďalších stránkach sa autorky venujú najmä anglicizmom: „Do slovenčiny prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov prenikajú v poslednom období anglické výrazy rýchlejšie ako kedykoľvek predtým. Tento prudký nárast sa pozitívne (! – S. O.) aj negatívne odráža na vývine slovenského jazyka s jeho tradíciami a vlastným jazykovým systémom. V praxi tento jav môžeme sledovať ako rušivý element v komunikačnom procese. Negatívne javy spontánne prenikajú do prejavov používateľov slovenského jazyka a stávajú sa tak nespisovnými, čoho výsledkom je nekultúrny prejav ako znak nedostatočného poznania svojho vlastného národného jazyka“ (s. 34). Najprv sa vo všeobecnosti hovorí o pozitívnosti i negatívnosti vplyvu anglicizmov, ale pri konkretizácii sa spomínajú samé negatíva. Z výkladu o cudzích slovách ostáva dojem, že cudzie slová slovenskému jazyku škodia a majú dokonca na svedomí nekultúrnosť jazykových prejavov jeho nositeľov.

Na s. 34 sa upozorňuje na dve písané formy cudzích slov, napr. *bigbeat* a *camping* vedľa *bigbít*, *kemping*, ktoré by sme mohli rozšíriť o ďalšie, ako napr. *jazz* a *džez*. Podľa autoriek používatelia preferujú novšie skôr neadaptované, „novú, ale nesprávnu“ formu. Nevieme, či tejto „novej“ forme dávajú používatelia vo všeobecnosti naozaj prednosť, ale v každom prípade by na tomto mieste bolo vhodné diskutovať aj o tom, prečo sa v niektorých prípadoch používatelia vracajú k pôvodným formám s vyústením do otázky, či by sa v takýchto prípadoch nemohlo hovoriť o pravopisných variantoch.

Ďalšie kapitoly (s. 42 – 126) už nevyvolávajú otázky tohto druhu, k výkladom o ortografii a interpunkcii, morfológii a syntaxi nemáme nijaké zásadnejšie pripomienky. Azda len tú, že autorky sa aj na tomto mieste vracajú k pravidlu o rytmickom zákone (s. 62). Preberajú sa tu prípony *-ar*, *-areň*, ktoré by sa mali skracovať po dlhej slabike, napr. *mľiekar*, *bábkar*, *pamiatkar*, *mľiekareň*, *prevádzkareň*, *prezliekareň*, na čo sú pripravené cvičenia 12 – 16. Nimi by sa malo dosiahnuť, aby sa medzi študentmi zafixovalo pravidlo, ktoré vyžadujú súčasne platné pravidlá slovenského pravopisu – bez ohľadu napr. na to, že SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA ako varianty pripúšťa aj „dlhé“ tvary. Autorky príručky sa takmer vôbec neodklá-

ňajú od litery Pravidiel slovenského pravopisu, príp. KRÁTKÉHO SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA, ale aspoň jednu-dve výnimky tu predsa len nájdeme. Pri Samovi Czamblovi sa ponecháva zápis Czambel (s. 73), hoci podľa najnovších PRAVIDIEL SLOVENSKEHO PRAVOPISU z r. 2000 by mal byť Cambel. Hovorí sa aj o prechýľovaní a výnimkách z nich, kde meno cudzích umelkyní a herečiek možno nechať bez neprechýlenej podobe, napr. Garce Kelly, Sofia Loren, Claudia Cardinale, Sharon Stone (s. 77). Najnovšie táto problematika získala, ako je známe, nové dimenzie.

Z toho, čo sme doteraz uviedli, je zrejmé, že nepovažujeme za postačujúce, ak sa výklady o jazykovej kultúre, obmedzia len na požiadavku „dodržiavať“ pravidlá kodifikácie prostredníctvom kodifikovaných príručiek“. Hoci koncepty s touto modalitou nie sú výnimočné v poloprofesionálnej, ale ani v profesionálnej sfére. Ozajstná kultúra (kultivovanosť) spisovného jazyka sa nezakladá len na striktnom dodržiavaní kodifikovanej normy, ale aj na primeranom uplatňovaní jazykových prostriedkov vzhľadom na účel, čo sa môže týkať aj akademickej komunikácie. Ináč povedané, úspešnosť snáh o vyššiu jazykovú kultúru a kultivovanosť prejavu je podmienená nielen dobrým poznaním kodifikácie, ale aj dobrým poznaním súčasnej normy a súčasného úzu a pohybov v nich, teda poznaním a rešpektovaním živých noriem, a rovnako i poznaním postojov používateľov k spisovnému jazyku a k jeho reálnym vývojovým premenám. A naučiť študentov porozumieť celému tomuto komplexu jazykovedných („jazykovokultúrnych“) problémov, vidieť a postrehnúť odlišnosti medzi konzervatívnejším a progresívnejším pohľadom na jazyk, ako aj pochopiť dôsledky týchto odlišných pohľadov a vedieť reflektovať i rôzny stupeň tolerancie k odklonom od kodifikovanej normy – to všetko by malo byť úlohou tejto príručky. Nie je isté, či sa to autorkám takto podarilo. Zaujímavosťou publikácie je napokon aj jej cena (12,41 Eur), ktorá ju robí pre študentov takmer nedostupnou. Ale potom pre koho tá príručka vlastne je, keď nie pre študentov?

Literatúra

- HLADKÝ, Juraj – MACULÁK, Jozef – RENDÁR, Ľubomír – VESELSKÁ, Eva: Pravopisno-gramatická príručka s cvičebnicou. 5. vyd. Žilina – Trnava: Dugaprint 2010. 176 s. (predchádzajúce vydania vyšli v r. 2006, 2007, 2008, 2010).
- KUMOROVÁ, Zdenka – PÍŠOVÁ, Janka – PELECSKOVÁ, Dana: Jazyková kultúra v akademickej komunikácii. 1. diel. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty 2011.
- OLOŠTIAK, Martin – GIANITZOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Slovenský jazyk (Krok za krokom k maturite). Bratislava: Fragment 2007. 194 s.
- PAULINY, Eugen: Niekoľko poznámok o spisovnom jazyku súčasnosti. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1979, s. 43 – 51.
- PAULINY, Eugen: Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania. Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti, 2000, č. 2. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava 2000. 40 s.

TROCHU JEDNOSTRANNÝ POHĽAD NA VEDÚCE OSOBNOSTI SLOVENSKEJ JAZYKOVEDY 20. STOROČIA

(Kačala, Ján: Profily slovenských jazykovedcov 20. storočia. Trnava:
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave – Filozofická fakulta 2011. 1. vydanie.
ISBN 978-80-8105-227-9)

Ján Bosák

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 813 64 Bratislava e-mail: janob@juls.savba.sk

Recenzovaná publikácia je súborom príspevkov, ktoré predtým Ján Kačala publikoval v časopise Kultúra slova (2005 – 2006), resp. v niektorých jeho, prípadne v spoluautorských knižných publikáciách. Tým možno vysvetliť istú nesúrodosť v hodnotení niektorých jazykovedcov (napríklad pokiaľ ide o rozsah alebo hlbšiu analýzu), nemožno však rešpektovať príliš subjektívne hodnotenie niektorých jazykovedcov, lebo publikácia je určená najmä študentom, ktorí by nemali mať k dispozícii len jeden zunifikovaný názor či postoj (často neobjektívny) a práve na tieto disproporcie by som chcel poukázať.

Okrem Samuela Czambela (1856 – 1909), ktorého autor, pochopiteľne kladie na prvé miesto ako zakladateľa jazykovednej slovakistiky, chronologicky sa venuje významnej zakladateľskej generácii slovenských profesionálnych jazykovedcov: Ján Stanislav (1904 – 1979), zakladateľ slovenskej slavistiky; exulant Henrich Bartek (1907 – 1986), významný znalec a kodifikátor spisovnej slovenčiny; Ľudovít Novák (1908 – 1992), jedna z najväčších osobností slovenskej vedy 20. storočia, slovakista, slavista, semiológ; ďalej Jozef Štolc (1908 – 1981), Eugen Jóna (1909 – 2004), Eugen Pauliny (1912 – 1983), Štefan Peciar (1912 – 1989), Jozef Ružička (1916 – 1989), Gejza Horák (1919 – 2003), Ján Horecký (1920 – 2006), František Miko (1920 – 2010), Vincent Blanár (1920 – 2012), Jozef Mistrík (1921 – 2000), Ján Oravec (1922 – 1986), Anton Habovštiak (1924 – 2004), Ladislav Dvonč (1926 – 2003). Azda by v tejto galérii nemal chýbať Šimon Ondruš (1924 – 2011) a vari ani Pavol Ondrus (1919 – 1980), dlhoročný vysokoškolský pedagóg na filozofickej fakulte v Bratislave, autor niekoľkých monografií, viacerých vysokoškolských učebníc a skrípt.

Všeobecne sa mi však z hľadiska adresátov (vysokoškolských poslucháčov) nepozdáva predkladaný spôsob spracovania, keď sa uvádzajú také biografické detaily, ako sú dátumy získania vedeckých či pedagogických hodností, predchádzajúce zamestnania mimo vysokej školy, funkcie v rozličných redakciách, orgánoch, členstvo v medzinárodných komisiách a pod., to vari skôr patrí do encyklopedickej literatúry, nie do príručky takéhoto typu. Neorientovaný mladý poslucháč sa v záplave informácií nedozvie, aký je hlavný či rozhodujúci prínos toho-ktorého jazykovedca pre rozvoj slovenskej jazykovedy, aké je jeho *chef-d'oeuvre*.

Texty nie sú rovnako analytické: pri všetkej úcte k dielu Gejzu Horáka, ktoré vykonal svojou popularizačnou činnosťou pre rozvoj slovenčiny, predsa len aj k študentom je bližšie Ján Horecký, ktorý novými metodologickými prístupmi výrazne ovplyvňoval smerovanie jazykovedy na Slovensku, vydal viacero vysokoškolských učebníc a príručiek, desaťročia pôsobil na viacerých univerzitách..

V príručke takéhoto typu by sa nemali vyskytovať emocionálne (nedoložené) výroky. Napríklad hneď pri S. Czambelovi (s. 13) J. Kačala píše „o neprestajne prichádzajúcich nových bojovníkoch, ktorí spochybňujú Czambelovo vlastenectvo...“ Na konferencii, ktorá sa konala v Trnave r. 1969 z príležitosti 60. výročia úmrtia S. Czambela (SLOVENČINA NA ROZHRAŇ 19. A 20. STOROČIA. SPOLOČENSKÉ VEDY – PHILOGIA 3. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973) E. Pauliny vo vedeckom závere z konferencie konštatoval (s. 229): *Na konferencii sa zdôrazňoval slovenský vlastenecký postoj Czambela. To bolo správne. O tom máme jasné a jednoznačné svedectvá súčasníkov. Ale z druhej strany je vari z Czambelových prác celkom jasné, že jeho orientácia slovenskej prítomnosti a budúcnosti bážirovala na uhorskej štátnosti...Ale len z uhorského východiska Czambeloho pochopíme jeho koncepciu vývinu a dejín slovenčiny a jeho koncepciu kodifikácie súčasného jazyka.* (Toto svoje stanovisko zopakoval aj vo vysokoškolskej učebnici DEJINY SPISOVNEJ SLOVENČINY OD ZAČIATKOV PO SÚČASNOSŤ. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 221 – 222.)

Meno Henricha Barteka sa v dôsledku minulorežimových negatívnych politických a ideologických hodnotení spájalo s jeho označovaním ako puristu. Sám sa napokon za puristu pokladal a aj Slovenskú reč viedol v tomto duchu, no ako odôvodnene konštatuje J. Kačala, prekračoval hranice puristického videnia. O purizme sa toho dosť popisalo zo všetkých aspektov, podľa mňa najobjektívnejšia je minuciózna analýza kanadského slavistu Georgea Thomasa LINGUISTIC PURISM (London & New York: Longman 1991. 250 s.). Podľa G. Thomasa purizmus je prítomný v každom kultivovaní jazyka, nemá negatívny príznak a je legitímny. Dodávam však, že negatívne konotácie vznikajú vtedy, keď sa niektoré puristické postupy (napr. čistota jazyka, jazykový cit, historizujúci princíp, priamočiara pravidelnosť a i.) prenášajú do inej, odlišnej jazykovej situácie. Keď J. Kačala tvrdí, že sa purizmus aj dnes chápe prevažne pejoratívne (s. 45), bolo by to treba doložiť, nestavať bez vysvetlenia proti sebe dva odchodné postoje.

Nehynúcou zásluhou H. Barteka bolo zostavenie pravidiel slovenského pravopisu, ktoré však r. 1939 z rozličných príčin neschválila Matica slovenská a ktoré sa stali základom vydania PRAVIDIEL SLOVENSKEHO PRAVOPISU r. 1953 pod redakciou Štefana Peciara. (Chcel by som vidieť toho odvážlivca, ktorý by si bol v 50. rokoch trúfal povedať, že je to vlastne dielo odsudzovaného emigranta – teraz je podaktorým všetko jasné.) Iste sa H. Bartek musel cítiť ukrivdený, keď jeho dielo nenieslo aj jeho meno, ale pre slovenčinu mali jeho pravidlá mimoriadne dôležitú funkciu – bola tu zachovaná vývinová kontinuita a azda aj pragmatika.

Iste by sa nenašla výstižnejšia charakteristika diela Eugena Paulinyho ako ono furdíkovské „oporný pilier slovenskej jazykovedy“. Tematicky je Paulinyho dielo neobyčajne široké: výskum nárečí, rozbor umeleckého jazyka a štýlu prózy, dejiny slovenčiny, no predovšetkým jeho systémový prístup k jazyku vo všetkých týchto oblastiach. Najlepšie to vystihol nejazykovedec Ján Števček (1983): *Paulinymu sa celok, viac či menej nerozlišený, mení na systém, na paradigmaticku rozboru, do ktorej sa dosadzuje syntagmatika detailného postrehu. Pauliny je predovšetkým syntetik, schopný vidieť detaily v priemetni zvoleného a nájdeného systému. Čiže nielen „systematik“!*

Svedčia o tom aspoň dva významné počiny E. Paulinyho. Roku 1965 zorganizoval konferenciu o výskume hovorenej podoby slovenčiny (materiály z nej vyšli až v roku 2007 pričinením Slavomíra Ondrejoviča ako 6. zväzok ním založenej série SOCIOLINGUISTICA SLOVACA). Ako „neodľahčujúcu“ perličku dodajme, že sociolingvistika bola oficiálne etablovaná v USA v 60. rokoch 20. storočia; žiaľ na Slovensku nebola v tých rokoch vôľa (či skôr obavy?) pokračovať v začatom výskume. J. Kačala uvádza v samostatnej podkapitole aj obširnu interpretáciu Paulinyho rozpravy NORMA SPISOVNEJ SLOVENČINY A ZÁSADY JEJ KODIFIKOVANIA (vyšla v rámci SPISOV SLOVENSKEJ JAZYKOVEDNEJ SPOLOČNOSTI PRI SAV r. 2000). Predpokladá sa, že tieto úvahy vznikli r. 1952 v súvislosti s prípravou nových PRAVIDIEL SLOVENSKEHO PRAVOPISU, no odvtedy E. Pauliny niektoré svoje dávnejšie postoje aktualizoval.

Autor sa pokladá za pokračovateľa diela Jozefa Ružičku a E. Paulinyho a isté nezhody v ich postojoch chápe ako „neurovnané pracovné a osobné vzťahy“ (s. 112), čo nie je celkom tak. Kým r. 1965 na konferencii o Slovníku slovenského jazyka sa svorne zhodli na jeho kritike, v ďalších rokoch (najmä pri Paulinyho kritike TĚŽ O SLOVENČINE, aj neskôr napríklad na konferencii Z teórie spisovného jazyka konanej r. 1976 a mnohých ďalších kritik) stáli na opačnej strane barikády, nemožno to idyllicky zjednodušovať.

Jazykovedné dielo Jána Horeckého a jeho „nezastupiteľný“ metodologický prínos do rozvoja slovenskej jazykovedy by si nesporne zaslúžil hlbší a syntetickejší pohľad napríklad na úkor priestoru, ktorý J. Kačala venuje Horeckého rozprave o kultivovaní slovenčiny (s. 150 – 155). J. Horecký bol vedúci slovenský lexikológ – venoval sa tvoreniu slov a lexikálnej sémantike, položil teoretické základy slovenskej terminológie a rozvíjal ju v rámci nespočetných odborných komisií. Svojimi originálnymi štúdiami či monografiami udržiaval kontakt s najnovšími trendmi vo svetovej lingvistike, či už išlo o matematickú lingvistiku, teóriu modelovania, aplikáciu teórie grafov a množín pri morfematickej analýze slovenčiny a mnohé ďalšie oblasti.

Pokladám za vrcholne nekorektné, ako sa J. Kačala vyjadruje o stratifikácii slovenčiny, ktorú J. Horecký prezentoval na už spomínanej konferencii o teórii spi-

sovného jazyka r. 1976 (Z TEÓRIE SPISOVNÉHO JAZYKA. Bratislava: Veda 1979, s. 13 – 22). J. Kačala o tejto stratifikácii píše (s. 147): „Táto predstava v podstate zostala nerozpracovaná, neslúžila ako základňa na nadväzovanie a ďalšie rozvíjanie“ atď. Nuž v záujme pravdy dodávam, že J. Kačala nemusí poznať 14-zväzkový medzinárodný projekt „Zmeny v súčasných slovanských jazykoch (1945 – 1995)“, prezentovaný na viacerých medzinárodných vedeckých konferenciách a dvoch slavistických zjazdoch. K dispozícii je však od r. 1995 aj 6 zväzkov edície SOCIOLINGUISTICA SLOVACA (založených a redigovaných Slavomírom Ondrejovičom), originálne sociolinguvistické výskumy viacerých kolegov najmä na univerzitách v Prešove a v Banskej Bystrici. Od roku 1960 sa prakticky vo všetkých slovanských jazykoch skúmal odraz sociálnej diferenciacie spoločnosti v synchronnom stave jazyka a na tejto metodologickej orientácii je založený aj Horeckého sociálno-komunikačný prístup k skúmaniu jazyka, postavený na teórii komunikačných aktov (udalostí) – reálny odraz fungovania slovenčiny v 70. rokoch 20. storočia. Chcel by som zdôrazniť (ako to dobre poznám), že tu nešlo o nijakú politickú objednávku, ako to naznačuje J. Kačala. Pôsobí však aj jeho ďalšia mantra – nemôžem to inak nazvať „Najmä v období po roku 1989 sa Horeckého koncepcia stala predmetom dosť ostrej kritiky“ (s. 147). V skutočnosti išlo iba o kritiku Františka Kočiša v Slovenskej reči a na konferencii Spisovná slovenčina a jazyková kultúra r. 1994 (rovnomený zborník vyšiel r. 1995).

V recenzii som sa sústredil iba na tie problémové javy, ktoré by sa nemali vyskytovať v publikáciách pre vysokoškolských poslucháčov, tí by mali mať k dispozícii objektívne hodnotenia, nie subjektívne postoje zostavovateľa.

1. Literatúra sa v tomto diele cituje podľa toho, ako to vyhovuje J. Kačalovi, neuvádzajú sa aj iné zdroje, ktoré sa „priečia“ jeho názorom a postojom. 2. V takýchto príručkách by sa autor mal vzdať antipatií k iným vedeckým názorom, rovnocenne ich predstaviť (nemusí ich znevažovať); iný názor nemusí znamenať polarizáciu, ale ďalšie posúvanie nášho poznania. 3. Nemali by sa uvádzať subjektívno-emocionálne narážky bez uvádzania zdroja (napríklad kto pokladal J. Ružičku za puristu a E. Paulinyho za „antipuristu“; priradovať Š. Peciarovi epiteton „vedomý skresľovateľ obrazu súčasnej spisovnej slovenčiny“ (s. 132) nie je namieste). 4. Žánrovo je text publikácie nevyrovnaný – nie je to ani vedecký, ani odborný štýl, tobôž nie „učebnicový“ (kto asi boli „závistlivci, nežičlivci, priami nepriatelia, prenasledovatelia“ Ľ. Nováka (s. 61)? Komický je aj pokus o poetizáciu – ako sa môže „blýskať“ koncepcia bilaterálnosti morfológických jednotiek? (s. 129). Pre úplnosť treba dodať, že každý z profilových jazykovedcov, ktorých tu nespomínam, priniesol významný vklad do rozvoja slovenskej jazykovedy, táto generácia položila jej vedecké fundamenty, na ktorých sa mohlo ďalej stavať.

ZAVRŠENÉ DIELO – ČESKÝ JAZYKOVÝ ATLAS

(Český jazykový atlas. Dodatky. Vydavatel'stvo Academia. Praha 2011, 580 s.
ISBN:978-80-200-1967-7)

Pavol Žigo

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 813 64 Bratislava, e-mail: paloz@juls.savba.sk

Vydaním posledného zväzku s názvom DODATKY zavŕšila pracovná skupina brnianskych dialektológov fundovaný a vyčerpávajúci opis českých a moravských nárečí rozsiahleho projektu ČESKÝ JAZYKOVÝ ATLAS (ČESKÝ JAZYKOVÝ ATLAS. DODATKY. Vydavatel'stvo Academia. Praha 2011, 580 s., ďalej ČJA). Po ukončení prác takého rozsiahleho bohemistického, dialektologického, ale najmä slavistického diela, akým je ČJA, a po jeho vydaní sa žiada vyzdvihnúť nielen areálovú komplexnosť spracovania jazykových prirodzených podôb jazyka z územia Čiech, Moravy a Sliezska, ale vyzdvihnúť syntetizujúcu povahu celého projektu, v ktorom je spracovaná hláskoslovná, tvaroslovná, lexikálna a sémantická rovina českých a moravských nárečí. Posudzovaný posledný zväzok ČESKÉHO JAZYKOVÉHO ATLASU obsahuje súhrn východísk, metód spracovania a interpretácie nárečového materiálu, analýzy aj syntéz materiálu zo skúmaného územia. Úvod (s. 9) obsahuje základné informácie o sieti skúmaných lokalít, ktorú tvorí 420 vidieckych obcí z oblasti tradičného osídlenia a 57 lokalít mestského typu. Do tohto počtu je zahrnutých aj 5 lokalít na území Poľska a v rámci širšieho poňatia projektu aj poznatky o staršej českej kolonizácii na území Poľska, bývalej Juhoslávie a Rumunska. Výsledky, ktoré sa z tohto jazykového územia v atlase spracúvajú, získali dialektológovia priamym terénnym výskumom v rokoch 1964 – 1972 vo vidieckych lokalitách a v rokoch 1973 – 1976 v mestách. V posudzovanom poslednom zväzku sa uvádza ich zoznam podľa bodovej siete (s. 11 – 16) a doplnený je podkladovou mapou, pomocnou orientačnou mapou, zoznamom mestských a zahraničných nemapovaných lokalít, ako aj abecedným zoznamom všetkých lokalít (s. 17 – 21). Aj napriek tomu, že posledný zväzok ČESKÉHO JAZYKOVÉHO ATLASU má názov DODATKY, jeho obsah má veľký metodologický zmysel aj v tom, že je návodom na syntetizujúce vnímanie čiastkových javov z jednotlivých – piatich – zväzkov. V DODATKOCH (s. 21 a n.) používateľ atlasu získava obraz o konfigurácii základných areálov českých a moravských nárečí podľa pravidelných regionálnych variantov v oblasti hláskoslovia (s. 22 – 33). V tejto časti sa progresívnym spôsobom využívajú poznatky inojazyčných nárečových atlasov a rozsiahla problematika vývinu hláskoslovia sa synteticky s vysokou mierou informatívnosti spracúva na malom priestore. Niekoľko máp, na ktorých sa interpretujú „pravidelné regionálne varianty“ obsahuje poznatky, ktorým iné národné výskumné tímy pri aplikovaní tradičných metód venovali samostatný zväzok atlasu. Presvedčivosť a hierar-

chia skúmaných javov v ČJA bola podmienená dôsledne premyslenou východiskovou štruktúrou dotazníka. Pri jeho zostavovaní českí dialektológovia tak isto uplatnili skúsenosti z príprav inojazyčných nárečových atlasov príbuzných jazykov (najmä slovenských, poľských a lužických dialektológov) a premyslenou hierarchiou zostavili dotazník výskumu českých nárečí (r. 1965 – 1966 so zameraním na lexiku, tvorenie slov, čiastočne gramatické javy, časť A, a na otázky morfológie a syntaxe, časť B, informácie o postupoch výskumu, využívaní pomocného interpretačného aparátu ako aj lexikálny dotazník výskumu mestskej reči (s. 35). Úplný dotazník tvorí významnú časť posudzovaného titulu (s. 38 a n.).

Samostatnú časť DODATKOV tvorí kapitola CHARAKTERISTIKY OBCÍ (s. 219 – 342), v ktorej sa podľa číslovania bodovej siete z jazykovozemepisného hľadiska uvádzajú základné demografické, etnologické, historické, sociálne a kontaktologické údaje o každej skúmanej lokalite. Táto časť je presvedčivým obrazom prirodzenej podstaty vývinu jazyka, jeho historickej kontinuity, sociálnej situácie a všima si aj prvky jazyka staršej a mladšej mestskej generácie. Informácie o jazykovej situácii v mestách by sa mohli stať významným podnetom na hľadanie paralel so slovenských mestským jazykovým prostredím, o ktoré prejavuje záujem naša sociolingvistika. Poznávaciu hodnotu a argumentačnú silu celého projektu ČJA zvyšuje samostatná časť jeho posledného zväzku – antológia nárečových textov s názvom UKÁZKY NÁŘEČÍ V ČECHÁCH, NA MORAVĚ A VE SLEZSKU (s. 342 – 391) s ukážkami reprezentatívnych nárečových celkov vo fonetickej transkripcii. Texty sú doplnené základnými informáciami o typických znakoch konkrétného nárečia a o jeho diferenciacných a integračných znakoch vo vzťahu k svojmu jazykovému okoliu. Významnou pomôckou používateľov piatich zväzkov ČJA sú registre: register všetkých interpretovaných položiek s odkazom na konkrétny zväzok, mapu v ňom a jej autora (s. 392 – 410), register všetkých jazykových dokladov, t. j. všetkých nárečových podôb všetkých skúmaných javov (s. 411 – 544), register autorov máp v jednotlivých zväzkoch ČJA a súhrnná bibliografia použitej literatúry v celom projekte. Veľký spoločenský dosah posledného zväzku zvyšuje okrem dotazníka, nárečových textov s ich charakteristikou príloha zväzku – dva zvukové nosiče (CD), obsahujúce 72 reprezentatívnych autentických zvukových nahrávok českých a moravských nárečí z celého skúmaného územia. Veľká časť materiálu spracovaného v ČJA sa po kartografickej interpretácii stáva inšpirujúcim východiskom na lexikografické spracovanie slovnej zásoby skúmaného areálu. Precízna práca moravských a českých dialektológov na príprave ČJA je svedectvom, že aj lexikografické spracúvanie slovnej zásoby českých, moravských a slezských nárečí je v spoľahlivých rukách. Aj v tejto práci im držíme palce v presvedčení, že sa stane spoľahlivým príspevkom do vienka slovanskej dialektológie.

Pri recenzovaní jednotlivých zväzkov ČJA (Slovenská reč, 59, 1994, č. 6, s. 367 – 370, Slovenská reč, 68, č. 3, 2003, s. 154 – 156, Slovenská reč, 72, č. 1, 2007, s. 36

– 40) sme v súvislosti s týmto projektom v rozličných modifikáciách rozvíjali myšlienku o tom, že pravú hodnotu nárečového atlasu a jeho kvalitu môže v plnom rozsahu doceniť ten, kto dobre pozná problematiku dialektológie, vývinu jazyka, sociolinguistiky a lingvistickej geografie. Šesť zväzkov ČJA dokazuje, že je to dielo, ktoré má vyhranenú metodológiu a renomé vďaka dlhoročným skúsenostiam jeho autorov. Ide o stelesnenie práce s vysokou poznávacou hodnotou, o prameň cenných poznatkov a o mnohodimenziálny podnet na ich ďalšie rozvíjanie v oblasti bohemistiky, dialektológie, porovnávacej jazykovedy a slavistiky. ČESKÝ JAZYKOVÝ ATLAS si zasluhuje slová najvyššieho vedeckého uznania a úcty. Na ceste k širokému spektru používateľov slovanského sveta prajeme tomuto veľkému bohemistickému projektu šťastnú púť.

HOVORENÉ KORPUSY A KORPUSOVÉ VÝSKUMY REČI

(Čeština v mluveném korpusu. Studie z korpusové lingvistiky. Sv. 7. Ed.: M. Kopřivová – M. Waclawicová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2008. 273 s. ISBN 978-80-7106-9)

Agáta Karčová

*Slovenský národný korpus Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26
813 64 Bratislava, e-mail: agatak@korpus.sk*

V 7. zväzku edície STUDIE Z KORPUSOVÉ LINGVISTIKY sú zhrnuté príspevky z medzinárodnej interdisciplinárnej konferencie Čeština v mluveném korpusu, ktorá sa uskutočnila 12. – 14. septembra 2007 na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Autori sa v súlade s danou témou zamerali na hovorenú češtinu zachytenú v korpusoch a skúmanú korpusovými metódami. V predslove k zborníku hlavný organizátor konferencie František Čermák poukazuje na to, že ide o výsledky výskumu, ktorý stavia do popredia oficiálnou jazykovedou permanentne prehliadaný hovorený, predovšetkým neformálny autentický jazyk. Prezentované analýzy čerpajú z korpusov hovorených prejavov, predovšetkým z Pražského mluveného korpusu (ďalej PMK), Brněnského mluveného korpusu (ďalej BMK) a z korpusu ORAL 2006. Zistenia autorov smerujú k prekonaniu stereotypov vnímania jazyka a poukazujú na mimoriadnu variabilitu potvrdzujúcu, že jazyk je živý organizmus. Historicky (ontogeneticky i fylogeneticky) je pre každý jazyk hovorená forma nesporne primárnou, prirodzený hovorený jazyk je spontánnou a autentickou podobou jazyka, ktorá je rovnoprávna s inými formami. Cieľom konferencie i príspevkov v zborníku je prehĺbiť poznanie hovorenej češtiny a reálneho fungovania jazyka, ako aj inšpirovať nové výskumy v tejto oblasti.

V zborníku sa nachádza 28 príspevkov lingvistov pôsobiacich v Česku, na Slovensku, v Nemecku, v Taliansku a v Maďarsku, ktoré prezentujú výsledky rozsiahlejších i čiastkových výskumov na hovorených korpusoch, ale aj zistenia o možnostiach a obmedzeniach jazykovedných analýz na materiáli hovorených korpusov. Príspevky sú v publikácii zoradené v abecednom poradí podľa priezvisk autorov, v našom prehľade ich usporadúvame podľa tematického zamerania.

Teoreticko-metodologickým východiskám tvorby hovorených korpusov, spôsobom prepisu, definovaním relevantných javov, ktoré treba zachytávať, značkovaniu hovorených korpusov a metadátam sa venovali Dana Hlaváčková a Klára Osol-sobě (MORFOLOGICKÉ ZNAČKOVÁNÍ MLUVENÝCH KORPUSŮ, ZKUŠENOSTI A OTEVŘENÉ OTÁZKY, s. 105 – 114), ktoré stručne zhrnuli skúsenosti získané pri úpravách nástrojov na automatickú morfológickú analýzu a anotáciu textov v češtine s cieľom rozšíriť ich použiteľnosť na anotáciu hovorených korpusov a ďalších subštandardných korpusov. Opísali skúsenosti s automatickou morfológickou analýzou a následnou ručnou dezambiguáciou automaticky označovaných častí týchto korpusov. Jáchym Kolář v príspevku ANOTACE STRUKTURÁLNÍCH METADAT VE SPONTÁNNÍ MLUVENÉ ČEŠTINĚ (s. 141 – 148) predstavil anotačný systém MDE (MetaData Extraction) použiteľný na zápis štruktúrnych metadát v hovorenej češtine. Tieto anotácie zahŕňajú rozdelenie doslovného prepisu reči do syntakticko-sémantických jednotiek a identifikáciu rôznych druhov výplní a neplnulostí. Jednotlivé MDE symboly plnia v rečových transkripciách funkciu podobnú funkcii interpunkcie v písanom texte. Pôvodné anotačné pravidlá, ktoré boli vytvorené pre angličtinu, boli upravené tak, aby zohľadňovali špecifiká češtiny. Konceptu anotácie Olomouckého korpusu mluvené češtiny (OMK) predstavil Petr Pořízka (ANOTACE ORÁLNÍCH KORPUSŮ ČEŠTINY; OLMOUCKÝ MLUVENÝ KORPUS JAKO MODEL, s. 177 – 189). OMK budoval autor tohto príspevku od r. 2002. Spôsob jeho anotácie umožňuje zaznačiť v prepise fonetické aspekty aj komunikačné vlastnosti komunikátov a disponuje bohatou škálou externej lingvistickej anotácie. Vďaka ortografickej štandardizácii hovoreného prejavu je možné realizovať morfológické značkovanie. Táto anotácia rieši vonkajšie a štruktúrne lingvistické značkovanie a predstavuje prepracovaný a komplexne chápaný anotačný systém, ktorý by sa mohol stať spoľahlivou metodologickou bázou českých hovorených korpusov. Mária Šimková, Radovan Garabík, Agáta Karčová a Katarína Gajdošová predstavili projekt Slovenského hovoreného korpusu, ktorý v tom čase vznikol v oddelení Slovenského národného korpusu JÚLŠ SAV (HOVORENÝ KORPUS SLOVENČINY, s. 227 – 233). Autori zhrnuli lingvistické bádania hovorenej reči na Slovensku a venovali sa základným východiskám tvorby Slovenského hovoreného korpusu. V rámci vytvárania koncepcie stanovili ciele projektu, štruktúru korpusu i zásady nahrávania, technického spracovania a uchovávanía nahrávok. Určili tiež zásady prepisu, poukázali na špecifiká slovenskej fonetickej sústavy a na možnosti a potrebnú mieru

zápisu sprievodných zvukových javov. Príspevok je doplnený o ukážku možného prepisu nahrávky z televízneho spravodajstva. Na DISKRÉTNOST ŘEČOVÝCH JEDNOTEK (s. 255 – 261) a na limity zachytávania všetkých fonetických javov pri prepise nahrávok do hovorených korpusov poukázal Miloslav Vondráček. Upozornil na nepresnosti prepisov a konštatoval, že v mnohých prípadoch editori sond zaznačujú to, čo predpokladajú, že počujú, a v istých prípadoch podliehajú tendencii zdôrazňovať nepravidelnosti hovorenej reči oproti javom pravidelným alebo naopak, prehliadajú inovácie a presadzujú ustálené formy písaného jazyka. To v podstatnej miere platí aj pre hranice výpovedí.

Významný krok na poli automatického rozpoznávania reči prezentoval kolektív autorov Tomáš Mikolov, Ilya Oparin, Ondřej Glembek, Lukáš Burget, Martin Karafiát a Jan Černocký (POUŽITÍ MLUVENÝCH KORPUSŮ VE VÝVOJI SYSTÉMU PRO ROZPOZNÁVÁNÍ ČESKÝCH PŘEDNÁŠEK, s. 161 – 166). Na rozpoznávanie súvislej reči použili veľký slovník (LVCSR – LARGE VOCABULARY CONTINUOUS SPEECH RECOGNITION), ktorý prepisuje zvuk na reťazec alebo orientovaný graf so slovami. Autori dokazovali, že automatické rozpoznávače reči môžu byť úspešne použité na podrobnejšiu analýzu zvukového signálu vrátane zarovnania na slová a fonémy. Na definovanie a rozpoznávanie hovoreného prejavu je nevyhnutné predovšetkým zistenie jeho špecifik. Do tejto problematiky vniesol zaujímavý pohľad Václav Cvrček (URČENÍ RYSŮ MLUVENOSTI S POUŽITÍM BAYESOVA TEORÉMU, s. 49 – 62). Na základe Bayesovej teórie uskutočnil porovnanie, ktoré ukázalo, že všetky texty hovoreného jazyka sú výrazne štatisticky odlišiteľné od textov písaného jazyka. Jeho analýzy takisto potvrdili, že najviac sa hovorenému charakteru textov z korpusu ORAL2006 približujú scenáre, piesňové a románové texty, na opačnom póle sú vedecké a učebnicové texty. Populárno-náučné texty, literatúra faktu, verše a publicistika sú z hľadiska hovorenosti nevyhranené. Počítačovými nástrojmi získané zistenia približne zodpovedajú intuitívnemu vnímaniu hovorenosti v textoch.

Špecializované hovorené korpusy vznikajú pre potreby detailného výskumu hovorenej reči v istej špecifickej oblasti. Náročnosť ich spracovania vyvažuje výhoda ich praktického využitia. O korpuse školskej komunikácie referovali Hana Golánová a Karina Matějů v príspevku SOCIOLINGVISTICKÉ ASPEKTY KONCEPCIE KORPUSU ŠKOLNÍ KOMUNIKACE A KORPUSU NEFORMÁLNÍ KOMUNIKACE DĚTÍ A MLÁDEŽE (s. 83 – 88). Predstavili v ňom Korpus školskej komunikácie, ktorý vznikol pri Ústave českého jazyka a teórie komunikácie FF UK od roku 2005 a tvoria ho nahrávky 135 vyučovacích hodín. Ide o korpus, ktorý sa špecializuje výhradne na komunikáciu počas vyučovania na základných a stredných školách (okrem hodín telesnej výchovy a cudzích jazykov). Metodológia prepisu nahrávok je prevzatá z ČNK. Prepisy sú doplnené podrobným sociolingvistickým záznamom (technické údaje, údaje o hovoriacich, didaktické údaje). Korpus neformální komunikace dětí a mládeže bol

v tom čase v prípravnej fáze tvorby koncepcie. Dôležitým parametrom má byť vyváženosť tohto korpusu zo sociálneho hľadiska a z hľadiska teritoriálnej stratifikácie. Pražskému závislostnému korpusu hovorenej češtiny (Prague Dependency Treebank of Spoken Czech; ďalej PDTSC) sa venovali Marie Mikulová a Zdeňka Urešová v príspevku REKONSTRUKCE STANDARDIZOVANÉHO TEXTU Z MLUVENÉ ŘEČI (s. 167 – 176). Opísali spôsob vytvárania PDTSC a jeho štruktúru, ktorá vychádza z postupnosti systému rovín Pražského závislostného korpusu 2.0, zavádza navyše rovinu prepisu hovorenej reči v pôvodnej podobe (z-rovina). Nasledujú w-rovina, t. j. verný prepis hovorenej reči manuálne upravený anotátorom podľa stanovených pravidiel, m-rovina ako transkribovaná hovorená reč, rovina syntaktickej anotácie (a-rovina) a syntakticko-sémantická anotácia (t-rovina). Rekonštrukcia štandardizovaného textu z predlohy sa uskutočňuje na m-rovine s cieľom obmedziť možné omyly aplikácie doslovného prepisu pri spracovávaní textu metódami automatickej analýzy. Prakticky využiteľný korpus reklamy vytvorila Markéta Pravdová, ktorá v štúdií TAK TROCHU JINÝ KORPUS (KVANTITATIVNÍ ANALÝZA AUDIOVIZUÁLNÍ REKLAMY) (s. 190 – 198) poukázala na možnosti využitia kvantitatívnych metód pri skúmaní reklamy. Vytvorila korpus päťdesiatich televíznych spotov Mc'Donalds adaptovaných na český trh a vysielaných od r. 1995 do r. 2002 vo všetkých vtedajších celoplošných českých televíziách. Zisťovala frekvenciu všetkých slov, určila kľúčové slová a frekvenciu slovných druhov v reklamách, venovala sa rozboru viet reklám zo syntaktického hľadiska, ako aj charakteristickým prvkom vytvárajúcim reklamný štýl. Jej analýza potvrdila, že jedným z princípov, na ktorých reklama funguje, je neustále opakovanie značky výrobkov. Stanoviť optimum výskytu určitého pojmu nie je ľahké, pretože pri reklame ide o to, aby objekt natrvalo vstúpil do vedomia človeka, ale aby sa zároveň neprekročila istá hranica, pri ktorej vzniká voči nemu averzia. Jan Volín, Radek Skarnitzl, Pavel Machač, Jana Janoušková a Jitka Veroňková v štúdií RELIABILITA A VALIDITA POPISNÝCH KATEGORIÍ V PRAŽSKÉM FONETICKÉM KORPUSU (s. 249 – 254) prezentovali rečovú databázu Pražského fonetického korpusu (ďalej PFK), ktorý je výsledkom niekoľkoročného zbierania čítaných a semispontánnych prejavov. Korpus je jednotne spracovaný a detailne značkovaný, tvoria ho v podstate dva texty načítané 250 hovoriacimi. Texty sú rozdelené na nádechové úseky podľa dýchania hovoriaceho a každý nádechový úsek je doplnený o detailnejšie informácie: delenie na vypovedané úseky, taktý, slová zachytené v ortografickej podobe, hranice a značky hlások a javy hláskovej variability. Ambíciou autorov je nielen rozšíriť množstvo spracovaného materiálu, ale aj zdokonaľiť poloautomatické značkovanie hraníc hlások.

Jadro zborníka tvoria príspevky prezentujúce analýzu reči na základe hovorených korpusov, a to z oblasti fonetiky, gramatiky, lexikológie, štylistiky, frazeológie a modality.

Fonetické laboratórne skúmanie prezentovala Veronika Homolková v štúdiu K TEMPORÁLNÍM VLASTNOSTEM ČESKÝCH PREALVEOLÁRNÍCH FRIKATÍV (s. 124 – 131), pričom analyzovala 276 realizácií frikatív s a z. Zistila jednoznačnú tendenciu, že neznělá česká hláska s trvá v priemere dlhšie (126 ms) ako jej znělý pár z (69 ms). Hodnoty trvania skúmaných frikatív sú v čítaných prejavoch bez výnimky vyššie ako v semispontánných prejavoch. Neznělá frikatíva s ľahšie podlieha zmenám artikuláčného tempa, znělý z vykazuje väčšiu temporálnu stabilitu.

Praktické výskumy z oblasti gramatiky a lexikológie predstavil Tilman Berger v príspevku SPECIFICKÁ FUNKCE UKAZOVACÍHO ZÁJMENA TENHLETEN (s. 11 – 19). Zámeno *tenhleten* zaradil do systému ukazovacích zámen, predložil svoje zistenia o jeho frekvencii, o rôznorodosti jeho funkcií, o jeho sklonnosti, resp. nesklonnosti a tiež o jeho fonetickej variantnosti. Svoje najnovšie výskumy porovnával s výsledkami štúdie z r. 1994 (DIE KURZE UND BEWEGTE GESCHICHTE DES PRONOMENS TENHLETEN. In: Slavistische Linguistik, München 1994, s. 9 – 40), keď ešte neboli k dispozícii hovorené korpusy češtiny, a svoje pôvodné tvrdenia sčasti potvrdil, ale aj korigoval: vyhľadal viac fonetických variantov tohto zámena, čo dokazuje, že jeho špecifická funkcia je práve v tom, že neodkazuje presne, ale nejasne, v zmysle anglického termínu „fuzzy reference“. Michal Šulc v príspevku MOŽNOSTI A MEZE ZPRACOVÁNÍ SLOVOTVORNÉ PROBLEMATIKY V MLUVENÉM KORPUSU NA PŘÍKLADU FORMANTU -DLO (s. 234 – 242) porovnával efektívnosť práce s písanými značkovými korpusmi a neznačkovými hovorenými korpusmi českého jazyka. Zistil, že skúmanie takéhoto čiastkového javu, akým je formant *-dlo*, na korpuse ORAL2006 v porovnaní s niekoľkonásobne rozsiahlejšími písanými korpusmi neprináša očakávané výsledky a vzhľadom na náročnosť spracovania, malý počet výskytov len s príslušným formantom autor naznačil, že hovorený korpus ORAL2006 je nedostačujúci a nevhodný na výskum slovtvorby. Tamás Tölgyesi, dlhodobo sa zaoberajúci germanizmami v češtine, zostavil zo slovníkov zameraných na česko-nemecké jazykové kontakty a lexiku súpis 2 500 lexikálnych germanizmov v českom jazyku. Ich používanie a doklady vyhľadával v korpuse ORAL2006, ich generačnú stratifikáciu fungovania v dnešnom českom jazykovom prostredí overoval terénnym výskumom vo viacerých českých, moravských a sliezskych mestách. Výsledky predstavil v zborníku v štúdiu LEXIKÁLNÍ GERMANISMY V DNEŠNÍ MLUVENÉ ČEŠTINĚ NA ZÁKLADĚ DAT Z KORPUSU ORAL2006 (s. 243 – 248). Najfrekvencovanejšie germanizmy roztriedil na tie, ktoré používajú príslušníci všetkých generácií, také, ktoré používa len stredná a stará generácia, a na germanizmy používané len starou generáciou. Poslednú skupinu tvoria germanizmy, ktoré miznú aj z reči starej generácie. Zaznamenal zároveň výrazný fenomén, že anglické prevzaté slová výrazne vytláčajú na okraj germánske ekvivalenty.

František Čermák v štúdiu PARTIKULE, JEJICH SYNTAGMATIKA A KUMULACE V MLUVENÉ ČEŠTINĚ (s. 63 – 74) skúmal syntagmatické aspekty fungovania častíc zahŕňajúce

okrem iného súvislosť fyzickej dĺžky partikuly s jej distribúciou. Jednoslabičné partikuly niekedy prejavujú sklon ku kvázienklitickému správaniu sa, zatiaľ čo na druhom konci škály stojace viacslabné partikuly majú možnosti distribúcie vo vete výrazne obmedzené. Nespornú distribučnú súvislosť partikul však má ich funkcia a sémantika, ktorá ani zďaleka nie je len modálna. Autor v prílohe uviedol podrobnú klasifikáciu celej triedy partikul a vybrané binárne kombinácie piatich najčastejších častíc (*jako, tak, tedy, prostě, taky*).

Morfologicky zameraný výskum realizovala Milena Hebal-Jezierska (VARIANTNOST NĚKTERÝCH PODSTATNÝCH JMEN V MLUVENÉM KORPUSU, s. 89 – 96). Na materiáli korpusu ORAL2006 analyzovala plurálové varianty tvrdých vzorov maskulín a neutier. Počty výskytov jednotlivých koncoviek a ich frekvenciu porovnávala s výsledkami z písaného korpusu SYN2000 a za hlavné kritérium porovnávania si zvolila územnú stratifikáciu. Pre jednotlivé územné celky zistila frekvencie používania spisovných koncoviek v lokáli a inštrumentáli plurálu. Martin Svášek v príspevku ČASTICE VŽDYŽ, PŘECE A JEJICH VARIANTY V NAŠICH KORPUSECH (s. 221 – 226) na materiáli písaných i hovorených českých korpusov potvrdil, že slová *vždyž, dyž, přece, přeci*, zaradované medzi častice, sú vlastné predovšetkým hovorenému prejavu. Štúdium najčastejších kolokácií týchto častíc ukázalo, že je vhodné rozlišovať prípady, pri ktorých ide o samostatné častice, od frazém. Toto členenie je zvlášť vhodné z hľadiska kontrastívnej lingvistiky. Hypotéza, že analyzované častice sa vyskytujú predovšetkým v písaných originálnych textoch a že v prekladoch sú menej časté, sa nepotvrdila.

Spôsobom vyjadrenia modality v hovorených prejavoch sa venovali Václav Březina a Dana Gabřasová („JÁ MYSLIM, ŽE URČITĚ“ — VYBRANÉ JISTOTNÍ ZNÁMKY V ROZHOVORECH, s. 40 – 48). Istotný postoj, ktorým hovoriaci vyjadruje istotu alebo neistotu voči obsahu svojej výpovede, môže byť realizovaný rôznymi jazykovými prostriedkami (slovesný spôsob, explicitné použitie častice a pod.). Dáta z výskumu na korpuse ORAL2006 potvrdzujú tendenciu hovoriacich používať v bežných rozhovoroch limitovanú skupinu často sa vyskytujúcich častíc vyjadrujúcich istotu alebo neistotu. Štatistická analýza nepotvrdila významné rozdiely v používaní týchto častíc v závislosti od pohlavia hovoriacich. Zhodne pre mužov i pre ženy však platí, že frekvencia používania vybraných častíc má tendenciu rásť spolu s dosiahnutým vzdelaním hovoriaceho, pričom je táto tendencia výraznejšia v podskupine žien. Vyjadrenia spojené s prejavom istoty alebo neistoty môžu v rôznych kontextoch nabrať na seba tiež sociálne funkcie. V príspevku REPRODUKCE CIZÍ / VLASTNÍ ŘEČI V MLUVENÝCH PROJEVECH (VON PREJ NO CO BUDEME MÍT K VOBĚDU / ŘÍKÁM NO TAK CO CHCEŠ / A VON JÁ NEVIM..., s. 115 – 123) dvojica autoriek Jana Hoffmannová a Ivana Kolářová predstavuje na dátach z hovorených korpusov špecifiká reprodukovania cudzej či vlastnej reči v spontánných hovorených prejavoch. Ukazuje sa, že napriek rozmani-

tosti štruktúracie týchto reprodukcii sa dajú zachytiť aj určité tendencie a náznaky pravidelnosti, týkajúce sa napr. distribúcie foriem podania reči alebo rámcových viet a ďalších signálov, ktoré závisia predovšetkým od typu prejavu a komunikačnej situácie.

Na tému FRAZEOLÓGIE V MLUVENÝCH KORPUSECH NA ZÁKLADĚ PMK (s. 149 – 160) sa zamerala Marie Kopřivová. Skúmala používanie frazém v hovorenom jazyku, ako ho odrážajú hovorené korpuse, predovšetkým PMK. Ten ako prvý český korpus obsahuje označenie frazém, chápaných a vyčleňovaných podľa Slovníka české frazeologie a idiomatiky. Identifikácia frazém umožnila sledovať, aké typy frazém sa používajú v hovorených prejavoch a aký vplyv má na výskyt frazém formálnosť (v podstate odpovede na štandardné otázky) či neformálnosť situácie (neriadené dialógy navzájom známych komunikantov), v ktorej sa daný rozhovor uskutočnil. Príspevok sa venuje aj využitiu PMK pri vyhľadávaní frazém pomocou MIscore, štatistickej miery, ktorú môžeme použiť pri identifikácii frazémy aj v neoznačkovanom hovorenom korpuse ORAL2006.

Kulturologický presah majú štúdie venované otázke spisovnosti a nespisovnosti súčasnej češtiny, používania obecnej češtiny, ako aj výskumu reči v českom pohraničí. Zdeňka Hladká využila na svoj výskum KE SPISOVNOSTI A NESPISOVNOSTI V SOUČASNĚM ÚZÍ (s. 97 – 104) Korpus soukromé korespondence, ktorý pozostáva z 2 000 ručne písaných súkromných listov a ktorý je od r. 2006 verejne prístupnou súčasťou ČNK. Z výskumu vyplýva, že moravské a sliezke nárečové zázemie obmedzuje prenikanie nespisovných prvkov do jazyka súkromnej korespondencie viac než české zázemie. Svedčí to o skutočnosti, že v Čechách si nespisovná „obecná“ čeština získala prestíž, ktorá umožňuje jej použitie v korespondencii bez toho, aby bolo príliš porušené tradičné spojenie písaného prejavu so spisovnosťou. Potvrdzuje sa tak širšia funkčná platnosť spisovnej češtiny na českom, moravskom i sliezskom území. Věru Schmiedtová zaujala téma OBECNÁ ČEŠTINA V KORPUSU ORAL2006 (s. 199 – 220). Autorka informovala, že v neformálnom spontánnom hovorenom jazykovom prejave v rámci Čiech prevláda „obecná“ čeština, aj keď pri väčšine javov hovoriaci neustále prechádzajú k spisovným tvarom. V niektorých prípadoch si hovoriaci nie sú istí, aký je správny spisovný tvar. Sú aj javy, ktoré sú väčšinové, ako je napríklad zakončenie inštrumentálu plurálu podstatných a prídavných mien, niektorých čísloviek a zámen, zakončených v „obecnej“ češtine koncovkou *-(a, e, i)ma*. Ani protetické *v*, ani diftongizácia *é > í* neustupujú, čo dokladuje bohatý materiál hovoreného korpusu ORAL2006. Martina Waclawičová v príspevku REGIONÁLNÍ MLUVA A NIVELIZAČNÍ TENDENCE (SE ZAMĚŘENÍM NA OBLASTI POHRANIČÍ A PRAHU) (s. 262 – 273) poukázala na to, že napriek zameraniu korpusu ORAL2006, ktorého cieľom nebolo mapovať stav českých nárečí, korpus predsa zachytáva niektoré nárečové javy. Vzhľadom na výber hovoriacich však tieto prvky prenikli do korpusu v obme-

dzenom množstve. Po doplnení detailnejších údajov o pôvode hovoriacich korpus ukazuje i málo preskúmaný vývoj a súčasný stav reči v českom pohraničí, ktoré sa podľa dát z korpusu ORAL2006 rozdeľuje na dve odlišné časti: severnú a západnú. Situácia v Prahe je omnoho zložitejšia, dochádza tu k zmiešavaniu prvkov zo všetkých oblastí s uprednostňovaním javov bezpríznačných či regionálnych.

Porovnania dát v hovorených a písaných korpusoch prinášajú tri príspevky, ktoré nezostávajú len na rovine porovnania údajov, ale analyzujú výsledky a interpretujú odlišnosti v hovorenom a písanom prejave. Renata Blatná v príspevku SROVNÁNÍ ADNOMINÁLNÍ FUNKCE NEJFREKVENTOVANĚJŠÍCH PREPOZIC V PSANÉM A MLUVENÉM KORPUSU (s. 30 – 39) poukázala na odlišné využitie adnominálnej funkcie najčastejších českých prepozícií v hovorenom a písanom jazyku. Vo svojom výskume vychádzala z písaného korpusu FSC2000, ktorý slúžil ako referenčný zdroj Frekvenčného slovníka češtiny, a z Pražského mluveného korpusu. Z jej analýz vyplýva, že v hovorenom jazyku sa jednoznačne preferujú kolokácie s predložkami v adnominálnej funkcii pred bezpredložkovými pádmi aj pred kolokáciami adjektíva a substantíva (napr. *vlhkost v ovzduší, střecha na domku* popri výskytoch *vlhkost ovzduší, střecha domku*). Rozdiely vo využití konkurenčných výrazových prostriedkov sa medzi hovoreným a písaným jazykom prejavujú aj v uprednostňovaní odlišných predložiek v adnominálnej funkcii (napr. pri predložke *po* – *honba po penězích* x *honba za peníze*). François Esvan porovnával hovorený a písaný prejav v štúdií JEŠTĚ KE SROVNÁVACÍMU ROZBORU PRAŽSKÝCH A BRNĚNSKÝCH MLUVENÝCH KORPUSŮ (PMK A BMK) (s. 75 – 82) na základe detailného rozboru dvoch nespisovných javov – používanie adjektívnych koncoviek *-ejch* a *-ej* a poukázal na hranice a metódy komparácie. Ukázalo sa, že porovnávací výskum jednotlivých parametrov sa javí ako veľmi cenný zdroj poznania sociolingvistickej situácie v mestách Praha a Brno. Týmto výskumom možno pochopiť zmysel na prvý pohľad protichodných tendencií v používaní rôznych variantov slov, ale je zároveň silne obmedzený presnosťou a spoľahlivosťou štatistických údajov. V prípade PMK a BMK je nerovnováha medzi subkorpusmi zdrojom nepresností, ktoré sa dajú iba neuspokojivo kompenzovať viacstupňovým systémom korekcií. Na skúmanie zriedkavejších javov podľa jemnejších parametrov sú podľa autora potrebné omnoho rozsiahlejšie korpusy. Vilém Kodýtek sa v príspevku VARIACE V MLUVENÉ ČEŠTINĚ V ČECHÁCH: SONDA DO ORAL2006 (s. 132 – 140) zameriaval na hľadanie relevantných možností a nástrojov na porovnanie korpusov a na získanie kvantitatívnych údajov o opakujúcich sa štruktúrach v neformálnej konverzácii. Zistil, že výber variácií je ako celok stabilný (z čiastkových javov to platí o variáciách v koncovkách adjektív a protetickom v pri osobných zámenách 3. osoby) a že spisovné varianty sú do značnej miery komplementárne (to neplatí o protetickom v). Z pozície generatívnej lingvistiky analyzoval prefixy a predložky Petr Biskup v stati PREFIXACE (s. 20 – 29), pričom pracoval s českými písanými i hovore-

nými korpusmi. Zistil, že lexikálne a superlexikálne prefixy a predložky môžu byť chápané ako identické elementy, ako kópie toho istého P-elementu. Prefixy a predložky sú nositeľmi časového rysu, ktorý je zodpovedný za definitívnu nominálnu referenciu a definitívnu temporálnu referenciu.

V zborníku ČEŠTINA V MLUVENÉM KORPUSU sú zhrnuté podnetné výsledky skúmania špecifik hovorenej reči a inšpirácie pre ďalší výskum v tejto oblasti. Vysoká odbornosť, ale zároveň prístupný a zrozumiteľný štýl príspevkov predurčujú tento zväzok edície *STUDIE Z KORPUSOVÉ LINGVISTIKY* na štúdium a inšpiráciu nielen lingvistom, ale aj študentom a všetkým, ktorí sa zaujímajú o výskum hovorenej reči. Štúdie v zborníku prispievajú k poznaniu hovorenej reči, ktorá je primárna v zmysle spontánnosti, frekvencie používania a rozmanitosti jazykových situácií. Viaceré príspevky venované otázke spresnenia transkripcie nahrávok a metadát hovorených korpusov a potrebe zväčšovania objemu hovorených korpusov pre relevantnosť výskumu a možnosť vyhľadávania špecifickejších či zriedkavejších jazykových javov podnietili následné kroky na rozšírenie a skvalitnenie jednotlivých korpusov a prepisov zvukových záznamov. Na Slovensku túto úlohu napĺňa oddelenie Slovenského národného korpusu JÚLEŠ SAV, ktorý v najbližšom čase sprístupní 4. verziu Slovenského hovoreného korpusu s rozsahom približne 2 milióny 700 tisíc tokenov. V Česku najvýznamnejšie projekty týkajúce sa výskumu hovorenej reči a tvorby korpusov zastrešujú viaceré odborné pracoviská Akadémie vied ČR, ako aj vysoké školy. V Ústave pro jazyk český AV ČR tím odborníkov vytvoril multimediálny korpus hovorenej češtiny DIALOG, ktorého najrozsiahlejšia verzia obsahuje vyše 660 tisíc textových slov. V Ústave Českého národného korpusu FF UK v Prahe boli od času vydania zborníka vytvorené nové synchronne korpusy hovoreného jazyka: nová verzia korpusu neformálnej češtiny ORAL2008, ktorý je rozsahom 1 milión slov rovnako veľký ako predchádzajúci korpus ORAL2006, ale výhodou je jeho sociolingvistická vyváženosť; v roku 2010 bol sprístupnený korpus vyučovacích hodín s rozsahom 790 tisíc slov. Výnimočnou a prvou svojho druhu je publikácia FREKVENČNÍ SLOVNÍK MLUVENÉ ČEŠTINY, v ktorom sa na základe Pražského mluveného korpusu mapuje autentická hovorená čeština a jadro jej slovnej zásoby.

STUDIA ACADEMICA SLOVACA 40.

Prednášky XLVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Pekarovičová, M. Vojtech, E. Španová. Bratislava: Univerzita Komenského, 2011. 351 s.

Eva Baková-Győriová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava,
e-mail: evab@juls.savba.sk*

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave zorganizovala roku 2011 už 47. ročník letnej školy slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca* (ďalej SAS). Pri tejto príležitosti vychádza jubilejný 40. zväzok zborníka obsahujúceho sériu prednášok, ktorých ústrednou témou bol jazyk a kultúra. Zborník je zároveň venovaný významnému slovenskému jazykovedcovi Jozefovi Mistríkovi (1921 – 2001), zakladateľovi tejto edičnej série, ktorý by sa v roku 2011 dožil deväťdesiatky. Zborník zahŕňa okrem iných tém aj osem lingvistických prednášok: príspevok Juraja Dolníka *JAZYK – ČLOVEK – KULTÚRA – SPOLOČNOSŤ (Výskumný program v slovenskom výskumnom prostredí)* (s. 87 – 100), Jozefa Mlacka *K NIEKTORÝM ASPEKTOM AKTUALIZOVANIA BIBLICKY MOTIVOVANÝCH FRAZÉM V SÚČASNEJ KOMUNIKÁCI* (s. 201 – 212), Michaely Mošaťovej *O KONCEPTE SUPLETÍVNOSTI V MORFOLOGICKEJ ROVINE SLOVENSKEHO JAZYKA* (s. 213 – 224), Slavomíra Ondrejoviča *LINGVISTICKÁ ENCYKLOPEDISTIKA A PROFESOR JOZEF MISTRÍK* (s. 225 – 232), Oľgy Orgoňovej a Aleny Bohunickej *KULTÚRNY OBRAZ VERBÁLNYCH PREJAVOV SLOVENSKEJ MLÁDEŽE alebo VTÁKA POZNÁŠ PO PERÍ, ČLOVEKA PO REČI* (s. 233 – 246), Jána Sabola a Oľgy Sabolovej *FONOLOGICKÉ PODNETY VÝSKUMU PROTIKLADU A KONTRASTU V UMELECKOM TEXTE* (s. 259 – 266) Marianny Sedlákovej *SOCIOLINGVISTICKÁ SONDA DO POUŽÍVANIA HONORATÍVU V BEŽNEJ KOMUNIKÁCI V SLOVENČINE* (s. 267 – 276) a Juraja Vaňka *AKO SA HÝBU ČI NEHÝBU SLOVESNÉ PÁDY (DYNAMIKA V PÁDOVEJ SÚSTAVE SLOVENČINY)* (s. 305 – 318).

Juraj Dolník už v úvode svojho príspevku vyzdvihuje hlavnú úlohu súčasnej slovenskej jazykovedy skúmanie slovenčiny ako fundamentálnej zložky slovenskej kultúry, pričom pojem kultúry vymedzuje v opozícii k prírode. Do popredia lingvistického bádania sa v tomto ponímaní dostáva snaha porozumieť jazyku, t. j. orientovať sa na význam, zmysel, interpretáciu. Takéto chápanie je v rozpore so zatiaľ prevažujúcim „prírodovedným“ prístupom k jazyku, ktoré je zamerané na zákony, štruktúry a funkcie v súlade so systémovou lingvistikou.

Človek ako sociokultúrna bytosť je determinovaná jazykom, kultúrou i spoločnosťou. Preto autor vidí isté riziko zneužívania jazyka ako prostriedku mocenskej nadvlády. V období konštituovania slovenského národa zohrávala spisovná slovenčina najdôležitejšiu úlohu ako národný symbol. V tejto etape bolo možné predpokladať a rovnako aj akceptovať istú podvedomú potrebu ochrany jazyka ako konštitučného

determinanta Slovákov. Práve túto (podvedomú) skúsenosť mnohí jazykovedci však využívajú či zneužívajú v prospech hesla ochrany jazyka a národa aj dnes, hlásajúc zároveň potrebu poriadku a systému v jazyku. Stavajú sa tak podľa autora do pozície „jazykovej elity“, ktorej sa človek uprednostňuje poriadok pred chaosom a vedomie neustále prízvukovanej potreby ochrany národného dedičstva podriaďuje. Tak sú možné mocenské zásahy do spisovnej slovenčiny, ktoré sú často, ako upozorňuje J. Dolník, nesystémové (spisovné *šou/show* vs. nespisovné *šoubiznis*) či aj v úplnom rozpore s úzom: používanie predložky *kvôli* v príčinnom význame, správna predložka *pre*, zbytok – zvyšok, poloostrov – polostrov, sáčok – vrecúško, kľud – pokoj, zemiakové hranolky – zemiakové hranolčeky a pod. Kodifikátori nespisovnosť takýchto slov odôvodňujú ich nesystémovosťou, nepotrebnosťou či zbytočnosťou vzhľadom na existenciu výrazu zodpovedajúceho spisovnej norme. J. Dolník však tieto „argumenty“ úspešne spochybňuje. Na druhej strane kodifikátori vyzdvihujú potrebu rozvíjania jazyka, jeho „zdokonaľovania“, aby dobre fungoval v meniacich sa podmienkach. J. Dolník sa v tejto súvislosti oprávnené pýta: „ako sa konštituuje ideál, ku ktorému má smerovať „zdokonaľovanie“ spisovného jazyka?“ To v tomto kontexte nie je jasné.

Jozef Mlacek študentom letnej školy SAS sprostredkoval poznatky o niektorých aspektoch aktualizovania biblicky motivovaných frazém v súčasnej komunikácii, keďže približne 85 % Slovákov sa podľa viacerých doterajších sčítaní obyvateľstva hlási k nejakému vierovyznaniu. Autor príspevku považoval za zaujímavé skúmať, do akej miery sa táto pomerne vysoká miera religiozity odráža v bežnej komunikácii používateľov slovenského jazyka. Ukazuje, že po spoločensko-politických zmenách, ktoré nastali v strednej a východnej Európe na prelome 80. a 90. rokov minulého storočia, sa začal proces istej revitalizácie nábožensky či biblicky motivovaných frazém, a to aj v krajinách s nižšou religiozitou ako na Slovensku. J. Mlacek však v tejto súvislosti zároveň konštatuje, že revitalizácia frazém sa mnohokrát niesla aj v duchu obmien pôvodného významu.

Začiatkom 90. rokov boli v textoch výrazne frekventované nábožensky motivované frazémy v rôznych komunikačných sférach, no najvýraznejšie boli zastúpené v mediálnych textoch. Dôvodom môže byť vedomé, politicky žiadané potláčanie týchto útvarov v minulosti. Podobný trend prevláda podľa autora aj v slovenských poprevratových textoch, i keď v nich niekedy dochádza k nepresnému až deformovanému výkladu vzhľadom na pôvodnú motiváciu biblického textu. Autor považuje danú problematiku aj napriek rozsiahlym predošlým výskumom za bádateľsky aktuálnu. Zdôvodňuje to najmä poukazom na „nevyužitý potenciál“ Biblie ako motivačný zdroj pre frazeológiu.

Ústrednou témou príspevku Michaely Mošatovej je koncept supletívnosti v slovenskej morfológii. I keď sa autorka vyrovnáva s viacerými definíciami supletívnosti, sama sa prikláňa k chápaniu I. Melčuka, podľa ktorého je supletívnosť

vzťahom medzi dvomi jazykovými jednotkami s pravidelnou sémantickou, ale formálne nepravidelnou diferenciáciou. V ďalšej časti autorka aplikuje túto teóriu supletívnosti na morfológiu slovenského jazyka. Vhodne poukazuje na slabú a silnú supletívnosť substantív, verb a adjektív.

Slavomír Ondrejovič vo svojom príspevku spomína na prof. Jozefa Mistrika ako na priekopníka lingvistickej enyklopedistiky na Slovensku, ktorý si tento titul vyslúžil najmä vďaka zostaveniu kompendia ENCYKLOPÉDIE JAZYKOVEDY z roku 1993. Na príprave uvedenej publikácie sa aktívne podieľal aj samotný autor príspevku, preto ponúka autentické poznatky a postrehy priamo z „tvorivej dielne“, v ktorej sa toto dielo pripravovalo. Dielo vznikalo v 80. rokoch 20. storočia, ale vyšlo až v roku 1993. S. Ondrejovič poukazuje na nejednotnosť koncepcie diela, na to, že pri tvorbe encyklopédie nebolo jasné či pôjde o národnú, alebo všeobecnú encyklopédiu. Dôkazom sú podľa neho mnohé všeobecnojazykovedné heslá, zahraničné osobnosti, na druhej strane sú tu však výlučne domáce jazykovedné diela a najmä gramatické heslá orientované na slovenčinu. Napriek tomu v čase svojho zrodu bolo možné dielo hodnotiť ako „dobrý zdroj aktuálnych informácií“ nielen pre slovenských jazykovedcov, študentov a širokú kultúrnu verejnosť Slovenska, ale aj pre záujemcov zo zahraničia. S. Ondrejovič pritom poznamenáva, že pre potreby dnešného vedeckého bádania dielo už z viacerých dôvodov nevyhovuje, nemožno ho chápať ako modernú jazykovednú encyklopédiu. Podľa neho nereflektuje dostatočne komunikačno-pragmatický obrat v jazykovede a heslá sú spracované prevažne v duchu tradičnej systematickej jazykovedy. Oprávnené konštatuje, že chýbajú v nej heslá opisujúce textové, pragmatické, kultúrne, ako aj sociálne aspekty fungovania jazyka.

Príspevok O. Orgoňovej a A. Bohunickej KULTÚRNY OBRAZ VERBÁLNYCH PREJAVOV SLOVENSKEJ MLÁDEŽE alebo VTÁKA POZNÁŠ PO PERÍ, ČLOVEKA PO REČI SA zameria na prezentáciu kultúrneho obrazu vysokoškolskej mládeže tretieho tisícročia. Z filozofického hľadiska vnímajú autorky kreatívne aktivity, správanie, myslenie vysokoškolákov ako postmodernizmus. Pre tento filozofický smer, ale v podstate aj životnú filozofiu etablovanú na sklonku 20. storočia, je charakteristický predovšetkým odpor voči akýmkoľvek totalitným koncepciám a pluralita postojov. V tomto chápaní neexistuje univerzálny pohľad na svet, či jednoznačnosť významov. Na druhej strane je však spojený s kultom konzumnej spoločnosti. Autorky sa domnievajú, že súčasný mladý človek bez životných skúseností má sťaženú orientáciu vo svete, pretože nič nie je pevne stanovené. Z výskumu autoriek vyplýva, že mládež postmodernizmu inklinuje k popkultúre, ktorá vznikala podľa autoriek umelo vplyvom komerčného umenia – nenáročnej, masovo dostupnej tvorby, mnohokrát otáznej kvality, ktorá sa zacieľuje najmä na mladých spotrebiteľov.

Pri interpretácii výskumného materiálu sa autorkám opakovane vynáralo niekoľko aspektov obrazu sveta mládeže, ktoré samy označujú za jej dominantné fáze-

ty: multicentrickosť, virtualita a otvorenosť, interaktivita, showkultúra, neformálnosť a kult spontánnosti. Multicentrickosť chápu autorky ako schopnosť osobnosti byť aktívny vo viacerých oblastiach súčasne. Dnešný mladý človek má široké možnosti zábavy, cestovania, bádania, či štúdia viacerých odborov zároveň. Trendom je aj pracovať popri štúdiu, čo vedie k väčšej samostatnosti a finančnej nezávislosti. Formovanie osobnosti už teda nie je založené len na výbere aktivít, ale najmä na maximálnom využití ponúkaných možností. Vďaka tomu mládež paralelne vyvíja veľké množstvo rozličných aktivít. Často to vedie k prerušovaniu aktivít (odkladaniu „na neskôr“), pretože dôraz je na vykonávaní, nie na dokončení, dosiahnutí vytýčeného cieľa. Potláčanie dôležitosti dokončiť začaté posilňuje aj interaktívny prístup k hotovým výtvorom (možnosť grafickej úpravy digitálnych fotografií, zasahovanie do textov). Pomerne kriticky vyznieva chápanie chatu ako bežnej formy komunikácie mládeže. I keď opodstatnene sa mu pripisuje vplyv na nestálosť, neuzavretosť rozhovoru, nakoľko ponúka možnosť byť neustále „online“, a tým sa upúšťa od formálnych prvkov rozhovorov.

Z výskumu autoriek vyplýva, že mladiství uprednostňujú subštandardné formy používania jazyka, ktoré sú nasýtené expresivami, vulgarizmami a anglicizmami. Jednotlivci, ktorí používajú spisovnú formu jazyka a ktorých prejav je formálny a kultivovaný, sa stávajú outsidermi. Dnešnú mládež v závere autorky pomenúvajú ako generáciu „exhibicionistov“, avšak tento jav nechápu len ako prejav revolty, lebo istú mieru „viny“ pripisujú aj súčasnej dobe – pluralite názorov, finančnej samostatnosti a značnej náročnosti.

Prednáška dvojice autorov J. Sabol a O. Sabolová sa zameriava na fonologickú zložku protikladov a kontrastov v umeleckom texte. V prvej časti sa venujú všeobecnému výkladu fonologických protikladov. V druhej sa zaoberajú generovaním textu, najmä umeleckého. Samotná kapitola je viacnásobne horizontálne členená. V jednej z „podkapitol“ sa autorské duo zameriava na sémantický výklad pojmov kontrast a protiklad. Kontrast vymedzujú ako vzťah prvkov vyjadrený ekvipolentne a protiklad ako vzťah prvkov vyjadrený disjunktívne. Tretia časť je krátkou ukážkou využitia načrtnutých teoretických znalostí. V závere príspevku autori vyzdvihujú prínos svojej štúdie, ktorý spočíva v inováčnej možnosti využitia podnetov z fonologického definovania protikladných vzťahov pri definovaní vzťahu kontrastu, protikladu a paradoxu pri analýze umeleckého diela.

M. Sedláková ponúka SOCIOLINGVISTICKÚ SONDU DO POUŽÍVANIA HONORATÍVU V BEŽNEJ KOMUNIKÁCII NA SLOVENSKU. V príspevku spracovala výsledky nového sociolingvistického výskumu týkajúceho sa honoratívu. Vzorku v tomto výskume tvorili náhodne vybraní cestujúci železničnej spoločnosti, doplnení o zámerne vybraných respondentov, ktorí prispeli k vyváženosti vzorky (priemerný vek bol 47 rokov, ide tak o strednú generáciu Slovákov). Podľa autorky vzorka „pomerne dobre odráža

sociologické, lingvistické i geografické realie Slovenska“, čím môže odhaliť zásadné tendencie skúmaných javov. Nedostatkom tohto prieskumu môže byť nízky počet (100) respondentov.

Výskum sa zameriaval na tykanie a vykanie, či onikanie v rodinách, ale aj v kontakte s cudzími ľuďmi. Vyplýva z neho, že vykanie sa na Slovensku považuje za bezpríznakový štandard a tykanie sa považuje za prejav neúcty. Ďalej sa však uvádza, že v istých situáciách v kruhu mládeže sa tykanie považuje za prirodzené a štandardné. Mládež väčšinou prestáva tykať svojim rovesníkom po nástupe do prvého zamestnania. Rozporuplný je však záver, že tykanie je sociálne príznakové pre jednotlivcov s nižším vzdelaním (základné a stredoškolské bez maturity). Toto tvrdenie autorka v príspevku však nepodporila faktami, a aj sama ho trochu spochybnila poznámkou, že dvaja z troch respondentov vyhovujúci stanoveným kritériám vykajú neznámym ľuďom.

V ďalšej časti výskumu sa autorka zameriava na honoratívne uzoálne vzťahy v rodine, pretože práve rodinu považuje za základný sociálny model. Vzhľadom na malú výskumnú vzorku sa opäť natíska otázka, či sú zistené závery relevantné. Autorka v tomto bode tvrdí, že väčšina respondentov, ktorých sama nazvala strednou generáciou Slovákov, svojim blízkym príbuzným vyká. Výnimku tvoria len rodičia, deti, prípadne príbuzní, ktorí sú respondentovi vekovo blízki alebo má s nimi bližší vzťah. Autorka sa zamerala aj na oblasť zamestnania, kde zistila, že väčšina respondentov tyká svojim kolegom, avšak vyká svojim nadriadeným. Na záver autorka konštatuje, že „tykanie je základný a štylisticky neutrálny spôsob kontaktovania sa v hovorovom štýle so známymi a s blízkymi osobami, deťmi a mladými ľuďmi“. Zaznamenáva pritom čoraz vyššiu vekovú hranicu generačného tykania, na druhej strane však registruje výrazný ústup onikania, ktoré sa pravdepodobne z bežnej komunikácie vytratí s generáciou dnešných šesťdesiatnikov.

Cieľom príspevku Juraja Vaňka AKO SA HÝBU ČI NEHÝBU SLOVESNÉ PÁDY (DYNAMIKA V PÁDOVEJ SÚSTAVE SLOVENČINY) je poukázať na zmeny, resp. pohyb a dynamiku v sémanticko-funkčnej oblasti pádového systému dnešnej slovenčiny. Autor poukazuje na to, že spomínanú dynamiku je možné zaznamenať v konfrontácii morfológických javov odlišných časových úsekov. Ako východisko skúmania volí MORFOLÓGIU SLOVENSKÉHO JAZYKA z roku 1966, ktorú konfrontuje so súčasným Slovenským národným korpusom, pričom berie do úvahy aj vlastné pozorovania z oblasti publicistiky, odborných textov, beletrie či záznamov bežnej hovorenej reči.

40. zborník letnej školy SAS je dôkazom toho, že vedecký výskum na Slovensku sa zameriava na aktuálne témy, ktoré sú prínosom nielen pre zahraničných študentov slovenského jazyka, ale aj pre širšiu odbornú i laickú verejnosť.

VZÁCNÉ A ÚCTYHDNÉ ŽIVOTNÉ JUBILEUM VÝZNAMNEJ SLOVENSKEJ JAZYKOVEDKYNE

Ivor Ripka

*Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Katedra slovenského jazyka a literatúry Šoltésovej 4
811 08 Bratislava, e-mail: ripka@fedu.uniba.sk*

V prvom kvartáli r. 2013 sa dožíva nevšedného životného jubilea popredná slovenská jazykovedkyňa PhDr. Mária Ivanová-Šalingová, CSc. Narodila sa 24. februára 1923 v Batizovciach (okres Poprad). Po maturite na kežmarskom gymnáziu začala r. 1942 študovať na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave slovenčinu a nemčinu. Po absolvovaní fakulty r. 1947 sa stala redaktorkou vo Vydavateľstve SAV v Bratislave. V r. 1952 – 1981 pracovala v (terajšom) Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV. Popri výskumnej práci sa venovala aj iným aktivitám: od 1. januára 1961 do 31. marca 1963 zastávala napr. (novoustanovenú) funkciu vedeckej tajomníčky ústavu. V tých rokoch sa akademické pracoviská odborne profilovali a rozširovali sa aj kádrom. Do ústavu počas tajomníctva Dr. Ivanovej-Šalingovej nastúpili okrem iných napr. V. Blanár, K. Buzássyová, A. Ferenčíková, J. Kačala, Š. Lipták, I. Masár, J. Mistrík, I. Ripka. V r. 1964 – 1981 bola jubilančka členkou redakčnej rady SLOVENSKEJ REČI. Od začiatku roku 1982 žije na dôchodku, no táto zmena „statusu“ nijako nenarušila jej sústredenú a cieľavedomú bádateľskú činnosť. Radi pripomíname, že ešte minimálne štvrtstoročie pokračovala vo svojej vedeckovýskumnej práci najmä v oblasti *lexikológie lexikografie*.

Zo súpisu prác, ktoré boli publikované pri „okrúhlych“ životných jubileách Márie Ivanovej-Šalingovej na stránkach SLOVENSKEJ REČI (r. 1973, 1983, 1993, 2003) vychodí, že spočiatku sa výskumné záujmy jubilujúcej jazykovedkyne sústreďovali prvoplánovo na *oblasť štylistiky*. Štylistikou jednoznačne začínala: témou jej doktorskej dizertácie z r. 1949 bol jazyk a štýl ŽIVÉHO BIČA Mila Urbana. A otázkam jazyka a štýlu umeleckej literatúry sa venovala aj naďalej. Publikovala viacero parciálnych štúdií, analyzujúcich jazyk a štýl konkrétnych umeleckých (najmä prozaických) diel. R. 1964 vydala dve knižné práce, a to PRÍSPEVOK K ŠTÝLU ŠTÚROVSKEJ PRÓZY. ŠTÝL PRÓZY JÁNA KALINČIAKA a dielo nazvané HEADANIE VÝRAZU. O ŠTÝLE SÚČASNEJ PRÓZY PRE MLÁDEŽ, v ktorom podala základné charakteristiky jednotlivých skúmaných prozaických diel. Hodnotiaci konfrontačný súbor názorov o štylistickej problematike (vyslovila sa napr. o niektorých otázkach štylistickej terminológie, o problematike

klasifikácie štýlov spisovného jazyka, o vzťahoch medzi jazykom a štýlom diela), opierajúci sa aj o dobrú znalosť českej, ruskej i francúzskej literatúry, systematicky prezentovala v svojej ŠTYLISTIKE, ktorá vyšla vo vydavateľstve Obzor r. 1965. V tom istom roku vyšlo v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve aj 1. vydanie SLOVENSKEJ ŠTYLISTIKY Jozefa Mistrika. Nazdávame sa, že obidve tieto inšpirujúce práce definitívne etablovali náuku o štýle v slovenskej lingvistike.

Personálna bibliografia jubilujúcej Márie Ivanovej-Šalingovej dokazuje, že vo svojej vedeckovýskumnej činnosti venovala veľa tvorivej akribie i času lexikografii. Je spoluautorkou piatich dielov SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA (neparticipovala iba na koncipovaní hesiel jeho IV. dielu); podľa údajov hlavného redaktora slovníka Š. Peciara skoncipovala dovedna takmer 300 strán slovníkových hesiel. Bola aj členkou autorského kolektívu, pripravujúceho ČESKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK (1979). V súlade s poznatkami modernej lexikografie sa pri spracúvaní hesiel ČSS uplatňovala metódu ekvivalentu. Autori hesiel niekedy zabúdali na funkčnú stratifikáciu jazyka, a tak v slovníku ostali aj isté neprimeranosti v štylistickom hodnotení slov. Pri týchto lexikografických prácach získala veľa jazykového materiálu i podnety či stimuly pre svoje lexikografické a lexikologické výskumy. Ich výsledky predstavila najmä na stránkach SLOVENSKEJ REČI (bibliografické údaje p. aj v jej 48. ročníku z r. 1983), no prirodzene aj vo viacerých konferenčných zborníkoch. Medzi výstupy týchto výskumov možno zaradiť napr. štúdie JAZYKOVÉDNÉ TEÓRIE O SYSTÉME V LEXIKE (1973), Z VÝSKUMOV EXPRESIVITY (1974), TEÓRIA LEXIKÁLNEJ HOMONYMIE (1980), ŠTÁTÚT LEXIKÁLNEJ HOMONYMIE (1981) a i.

V sedemdesiatych rokoch minulého storočia zaujali Máriu Ivanovú-Šalingovú otázky kontrastívneho štúdia slovenčiny a češtiny; súvis s jej konkrétnou lexikografickou prácou i praxou na príslušnom prekladovom slovníku je nepochybný. Pri tejto príležitosti len pripomenieme štúdie SLOVENSKE EKVIVALENTY K ČESKÝM VÝRAZOM NEMLUVA, NĚMOTA (1974), PRÍDAVNÉ MENÁ VYJADRUJÚCE MALÚ MIERU V SLOVENČINE A V ČEŠTINE (1975), O PRÍBUZENSKÝCH NÁZVOCH V SLOVENČINE A ČEŠTINE (1977) a i.

Nemožno pochybovať o tom, že medzi používateľsky najžiadanejšie a najpríťažlivejšie diela patria v posledných rokoch slovníky cudzích slov. Mária Ivanová-Šalingová je nesporne už skoro polstoročie v tejto lexikografickej oblasti výraznou a dominantnou autorskou osobnosťou. 1. vydanie jej MALÉHO SLOVNÍKA CUDZÍCH SLOV pripravilo Slovenské pedagogické nakladateľstvo už r. 1959; ďalšie – vždy zrevidované a upravené – vyšli v r. 1960, 1961 a 1964. (Navyše r. 1972 vyšla v SPN pod rovnakým názvom nová verzia slovníka, ktorá mala 622 strán.)

Prvé vydanie SLOVNÍKA CUDZÍCH SLOV, ktorý mal už 1140 strán a vyšiel v SPN potom ešte v dvoch ďalších (vždy zrevidovaných) vydaniach, má vročené 1965; v bibliografických súpisoch figuruje jubilantka ako spoluautorka diela. Pripravila ho totiž so svojím manželom Ing. Samom Šalingom, ktorý však musel byť v niektorých

dobových edíciách či podobách slovníkov „utajovaný“. Výsledky mnohoročnej systematickej zberateľskej, excerpčnej i koncepcnej práce – pričom unikátny je už samotný fakt, že jednotlivci, ktorí nemajú „inštitucionálne istenie“, dokážu pripraviť rozsiahlu a reprezentatívnu materiálovú základňu diela –, prezentovala po dôkladnej príprave v zásadne inovovanej edícii (rovnako nazvaného) SLOVNÍKA CUDZÍCH SLOV. (Ako spoluautorka bola uvedená iba Zuzana Maníková, dcéra manželov Šalingovcov.) 1. vydanie tohto SCS malo 944 strán a vyšlo (opäť) v SPN r. 1979; 2. revidované vydanie má vročenie 1983. Recenzenti mali isté výhrady k výberu slov (slovník zaregistroval aj niektoré prevzaté, no už zdomácnené slová), no široká kultúrna verejnosť ho uvítala ako praktickú a potrebnú príručku. Toto dielo predznamenovalo celú ďalšiu jazykovednú – a to nielen slovenskú – „produkciu“ slovníkov cudzích slov; v dejinách slovenskej lexicografie má pevné miesto.

V ďalších rokoch Šalingovci vydali v SPN ešte SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV PRE ŠKOLU A PRAX (1988) a neskôr i VRECKOVÝ SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (1993). V tých rokoch však už pripravovali vlastné nakladateľstvo: pod názvom SAMO – AAMM „sídlilo“ najprv vo Veľkom Šariši a potom v Prešove. V tomto rodinnom nakladateľstve r. 1997 uzrel svetlo sveta VEĽKÝ SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV, ktorý mal 1312 strán. (Ďalšie vydania tohto slovníka majú vročenie 2000 a 2003.) Slovník vznikol na základe bohatého archívneho materiálu; vo východiskovej kartotéke mali autori vyše štvrt' milióna excerpčných lístkov, pričom patrične zastúpené boli aj najnovšie vedné odbory (ekológia, informatika, kozmonautika, kybernetika, výpočtová technika a pod.). Zhodou okolností sa v tom istom roku objavil na slovenskom knižnom trhu aj z češtiny preložený akademický SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV. Obidve tieto materiálovo bohaté a koncepcne premyslené diela využívali niektorí rýchlokvasení „lexikografi“, ktorí nemali nijaké kartotéky, ako „pramene“ pre svoje zväčša komerčné kompiláty.

Slovníkovú produkciu vydavateľstva SAMO reprezentuje aj HOMONYMICKÝ SLOVNÍK Márie Ivanovej-Šalingovej (1. vyd. 1997, 2. vyd. 2005), v ktorom autorka vychádza zo širšieho chápania lexikálnej homonymie, predstaveného v niektorých starších štúdiách.

Výraznou zložkou publikačnej činnosti jubilantky počas celého jej tvorivého obdobia boli príspevky z oblasti jazykovej kultúry, v ktorých zaujímalá stanovisko k otázkam jazykovej správnosti zo všetkých jazykových rovín. So svojimi tradičnými rodinnými spoluautormi pripravila z tejto problematiky niekoľko knižných vydaní publikácií nazvaných (aj v reedíciách), napr. SLOVENČINA BEZ CHÝB (1998, 2002).

Život a inšpirujúce jazykovedné dielo PhDr. Márie Ivanovej-Šalingovej, Csc. sme si na stránkach Slovenskej reči pripomenuli už aj pri predchádzajúcich okrúhlych jubileách. Pri terajšom naozaj úctyhodnom a v nevelkej societe slovenských jazykovedcov nečastom a skôr výnimočnom životnom výročí chceme jubilantke úprimne

podĎakovať za všetku jej doterajšiu tvorivú výskumnú prácu v oblasti slovenskej jazykovedy; najmä jej lexikografické dielo je skutočne impozantné. Veľký rímsky filozof a rétor Marcus Tullius Cicero napísal tieto slová: *Suavis laborum est praeteritum memoria*. Jubilantke želáme, aby v plynúcom toku čias mala veľa časopriestoru overiť a potvrdiť platnosť tejto sentence.

ODIŠIEL VINCENT BLANÁR

(*1. 12. 1920 – † 27. 9. 2012)

Iveta Valentová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: ivetav@juls.savba.sk*

Len nedávno, pred dvoma rokmi, vedecká obec oslavovala na medzinárodnom vedeckom seminári v Bratislave deväťdesiate narodeniny v tom čase najdlhšie žijúceho jazykovedca Dr. h. c. prof. PhDr. Vincenta Blanára, DrSc. Ako to v živote býva, veselé chvíle striedajú zase tie smutné. Nestor slovenskej jazykovedy v septembri minulého roku zavŕšil svoju životnú púť medzi apelatívami a propriami. Odišiel vo veku nedožitých 92 rokov. Zanechal nám vedecké dielo, ktorého prínos nielen do slovenskej, ale aj európskej jazykovedy je mimoriadny. Profesor Blanár bol priekopník slovenskej onomastiky, lexikológie a lexikografie. Pracoval v oblasti výskumu historickej a porovnávacej jazykovedy, dejín slovenského jazyka, jazykovej kultúry, slavistiky, balkanistiky a bibliografie slovenskej jazykovedy. Pripomeňme si aspoň najdôležitejšie úseky jeho života a práce.

V. Blanár sa narodil 1. decembra 1920 v obci Hul v okrese Nové Zámky. Študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave slovenský a nemecký jazyk. Po štúdiách učil na gymnáziu v Trnave, určitý čas pracoval ako redaktor v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve, ale najdlhšie pôsobil na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (v r. 1943 – 1958) a v r. 1961 – 1990 v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra (predtým Ústave slovenského jazyka) SAV, kde v r. 1969 – 1970 plnil aj funkciu vedúceho oddelenia dejín slovenčiny. Na Viedenskej univerzite prednášal slavistiku. V r. 1995 – 2005 učil na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

Bol členom mnohých domácich a medzinárodných komisií, predsedal Antroponymickej subkomisii Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, inicioval vznik a bol prvým predsedom Slovenskej onomastickej komisie. Bol členom predsedníctva Československej onomastickej

komisie a Medzinárodného komitétu onomastických vied (The Internacional Council of Onomastic Sciences). Pracoval vo výbore Bratislavského lingvistického krúžku. Takmer desať rokov bol hlavným redaktorom slavistického časopisu *Slavica Slovaca*.

Už vo svojej nepublikovanej doktorskej práci *OSOBNÉ MENÁ. K ZÁKLADOM SEMIOTICKEJ ONOMASTIKY* (1945) uplatnil semiotický a funkčno-štruktúrny prístup a ukázal cestu, ktorou sa bude uberať. Jeho základná orientácia na oblasť všeobecnej a porovnávacej onomastiky sa prejavili aj v prvej monografii *PRÍSPEVOK KU ŠTÚDIU SLOVENSKÝCH OSOBNÝCH A POMIESTNYCH MIEN V MAĎARSKU* (1950), v ktorej publikoval výsledky výskumov vlastných mien v slovenských enklávach v Maďarsku. Usiloval sa naznačiť postup, akým sa dá celostne postihnúť miesto vlastných mien v jazykovej štruktúre.

V štúdiách *VZNIK SEKUNDÁRNEJ DVOJMENNEJ SÚSTAVY* (1969), *ŠPECIFIKUM ONOMASTIKY* (1970), *K JAZYKOVEJ VÝSTAVBE SLOVENSKÝCH OSOBNÝCH MIEN* (1973), *VÝSKUM DESIGNATÍVNEJ STRÁNKY ŽIVÝCH OSOBNÝCH MIEN* (1975) a i. sa do centra jeho bádateľských aktivít čoraz viac dostávala antroponomastika a teoretické otázky vlastných mien. Výskum živých osobných mien na strednom Slovensku vyústil do dvoch zväzkov monografie *ŽIVÉ OSOBNÉ MENÁ NA STREDNOM SLOVENSKU*. I.1. *DESIGNÁCIA OSOBNÉHO MENA*; I.2. *DISTRIBÚCIA OBSAHOVÝCH MODELOV* (1978, 1983), ktorú pripravil v spoluautorstve s J. Matejčíkom. Sústavu živých mien chápal ako systém antroponymických modelov, v ktorých sa prejavujú špecifické onomastické črty. Teóriu onymických modelov rozpracoval aj v ďalších štúdiách, napr. *OBSAHOVÝ MODEL V ONOMASTIKE* (1989), *MOTIVAČNÝ MODEL V ONOMASTIKE* (1990), *ONYMICKÁ NOMINÁCIA* (1994) a i. Metodika modelovania, ktorá pomáha pri spracovaní veľkého množstva materiálu a pochopení onymických javov a procesov, si získala rešpekt doma i v zahraničí a má svojich nasledovníkov.

V. Blanár sa podieľal aj na príprave onomastickej terminológie. Vypracoval slovenskú onomastickú terminológiu pre publikácie *ZÁKLADNÍ SOUSTAVA A TERMINOLOGIE SLOVANSKÉ ONOMASTIKY* (1973) a *OSNOVEN SISTEM I TERMINOLOGIJA NA SLOVENSKATA ONOMASTIKA* (1983). Zúčastnil sa aj na príprave encyklopédie *SŁOWIAŃSKA ONOMASTYKA I, II* (2002, 2003).

V mnohých vedeckých štúdiách prezentoval rôzne aspekty svojej teórie vlastného mena založenej na obsahu poňatí onymického znaku, lingvistickom a onomastickom statuse vlastného mena, ako aj na funkčnom a systémovom prístupe pri výskume onymických sústav. Svoje teoretické východiská zhrnul v monografii *TEÓRIA VLASTNÉHO MENA (STATUS, ORGANIZÁCIA A FUNGOVANIE V SPOLOČENSKEJ KOMUNIKÁCIÍ)* (1996, v nemeckej verzii vyšla v r. 2001), ktorá predstavovala zavŕšenie jeho vedeckého diela. Súbor vybraných lexikologických a onomastických štúdií vydalo slavistické pracovisko v Lipsku v spolupráci s Jazykovedným ústavom L. Štúra SAV pod

názvom *SELECTA LINGUISTICA ET ONOMASTICA* (2001). Na metódy, ktoré umožňujú hlbšie postihnúť povahu vlastného mena, štruktúrovanosť onymií a špecifické črty onomastiky sa zamerával v teoretickej štúdii *PRAGMATICKOLINGVISTICKÉ METÓDY A PROBLEMATIKA V ONOMASTIKE* (2004). Svoje myšlienky a úvahy o gramatických vlastnostiach vlastných mien syntetizoval v rozsiahlej štúdii *MORFOLOGICKÉ KATEGÓRIE VLASTNÝCH MIEN* (2005). V monografickej štúdii *VLASTNÉ MENO VO SVETLE TEORETICKEJ ONOMASTIKY* (2008, matičné vydanie s anglickým prekladom vyšlo v r. 2009) sa venoval vymedzeniu problematiky výskumu vlastných mien so zreteľom na vývin filozofického a lingvistického myslenia a vysvetlil základné pojmy, atribúty a metódy svojej vedecko-výskumnej práce v oblasti onomastiky. Právom možno V. Blanára pokladať za zakladateľa modernej onomastiky a slovenskej onomastickej školy.

Hoci onomastika bola bezpochyby srdcovou záležitosťou V. Blanára, nemenej významná je aj jeho tvorba na poli historickej lexikológie. Lexikologickú problematiku lexikografického opisu slovnej zásoby staršej slovenčiny i samotnú lexikografickú problematiku rozpracoval v štúdiách *LEXIKÁLNO-SÉMANTICKÁ PROBLEMATIKA HISTORICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA* (1982), *VÝVIN SLOVENSKEJ SLOVNEJ ZÁSoby V PREDKODIFIKAČNOM OBDOBÍ* (1983), *LEXIKOLÓGIA LEXIKOGRAFIE* (1986), ale predovšetkým v monografii *LEXIKÁLNO-SÉMANTICKÁ REKONŠTRUKCIA* (1984), ktorá je zhrnutím výskumov v oblasti lexikálnej sémantiky z hľadiska synchrónneho, diachrónneho a porovnávacieho aspektu. Historickou lexikou sa zaoberal aj v monografii *ZO SLOVENSKEJ HISTORICKEJ LEXIKOLÓGIE* (1961), v ktorej urobil jazykový a sémantický rozbor počtových kníh z r. 1588 – 1602 zemianskeho banského úradu v stredoslovenskej obci Boca. Z oblasti porovnávacej slovanskej lexikológie je monografia *POROVNÁVANIE LEXIKY SLOVANSKÝCH JAZYKOV Z DIACHRÓNNEHO HĽADISKA* (1993).

V. Blanár sa zúčastňoval nielen na prípravách realizovanej koncepcie historického slovníka stredného typu, ale aj na redigovaní a koncipovaní *HISTORICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA* (1991 – 2008), ktorý po prvý raz v dejinách slovenčiny podáva komplexný vedecký lexikografický opis slovnej zásoby písomnej slovenčiny od zániku Veľkej Moravy po bernolákovskú kodifikáciu (11. – 18. stor.). Pod jeho vedením kolektív autorov sformuloval najprv koncepciu veľkého historického slovníka slovenského jazyka, ktorú publikoval v ukážkovom zväzku (1973). Genézu prác na príprave slovníka približuje aj Blanárov príspevok (prednáška na kurze *Studia Academica Slovaca*) *HISTORICKÝ SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA* (1984).

Záujem V. Blanára o históriu nášho jazyka sa prejavil aj vo viacerých štúdiách venovaných J. Ribayovi, P. J. Šafárikovi, K. Jirečkovi a predovšetkým najvýznamnejším kodifikátorom slovenského jazyka A. Bernolákovi a Ľ. Štúrovi a v jeho príspevkoch zameraných na dejiny spisovnej slovenčiny, napr. článok *KODIFIKÁCIE V DEJINÁCH SLOVENČINY* (1987). Venoval sa aj vývinu spisovnej slovenčiny v matičnom a martinskom období. Svoj postoj zaujímal k základným kodifikačným príručkám.

Je autorom BIBLIOGRAFIE JAZYKOVEDY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1939 AŽ 1947 (1950), ktorá sa dočkala nasledovania.

Profesor Blanár napísal stovky štúdií a odborných článkov zo všetkých oblastí jazykovedy, ktoré vyšli v domácich i zahraničných časopisoch, zborníkoch a kolektívnych monografiách. Niektoré jeho práce boli preložené aj do nemeckého a anglického jazyka. Výsledky vedeckého bádania V. Blanára vzbudzujú rešpekt nielen na Slovensku, ale získali si aj medzinárodné uznanie. Za svoje vedecké dielo dostal viaceré významné ocenenia. Slovenská akadémia vied a bývalá Československá akadémia vied ho pri jeho životných jubileách ocenili striebornou i zlatou Čestnou plakétou L. Štúra a J. Dobrovského a v r. 1998 Cenou SAV za vedecko-výskumnú činnosť. Sofijská univerzita Klimenta Ochridského mu v r. 1982 udelila Medailu I. stupňa za rozvoj bulharistiky a za rozvíjanie slovensko-bulharských vedeckých a spoločenských vzťahov a pri príležitosti osemdesiatročného životného jubilea ho ocenila čestným titulom doctor honoris causa za vedecko-výskumné výsledky dosiahnuté v oblasti bulharsko-slovenských a bulharsko-českých kontaktov. Pedagogická fakulta Univerzity Komenského mu pri tejto príležitosti udelila Zlatú medailu PdF UK. Od r. 2009 bol držiteľom štátneho vyznamenania *Pribinov kríž I. triedy* za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky. Medailón profesora Blanára je súčasťou publikácie J. Kačalu *PROFILY SLOVENSKÝCH JAZYKOVEDCOV 20. STOROČIA* (2011).

Odišla tvorivá vedecká osobnosť, pracovitý a inšpiratívny človek, ktorý po sebe zanechal významné jazykovedné dielo. Možno sa z neho učiť a ďalej ho rozvíjať.

Češ' jeho pamiatke!

AD PRAEFATIO

Jana Wachtarczyková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava

e-mail: jankaw@juls.savba.sk

V rubrike Diskusie a rozhľady tohto čísla nášho časopisu uverejňujeme slovenský preklad textu Tobiaša Masnicia PRAEFATIO jeho ZPRÁVY PJSMA SLOVENSKEHO. Z latinského originálu PRAEFATIO do slovenčiny preložili Daniel Škoviera a Ľubomír Ďurovič. Samotnému prekladu predchádza komentár Ľ. Ďuroviča k Masniciovmu textu, ktorému sa tento autor v roku 2008 v našom časopise venoval podrobnejšie. Naša poznámka sa vzťahuje k výrazu latinského pôvodu *praefatio*, ktorý znamená úvod, predhovor, predslov, prológ, resp. príhovor. Ľ. Ďurovič a D. Škoviera *praefatio* prekladajú ako *predhovor* a *praefatio* v slovenskom texte nechávajú nesklonné (napr. „text tohto PRAEFATIO bol komentovaný...“). Otázkou je, či považovať tento výraz za nesklonný, alebo ho skloňovať – a ak, tak podľa akého modelu?

V latinčine je *praefatio* ženského rodu (Nsg praefātiō, Gsg praefātiōnis). Ako femininum *prefácia* (G -ie) vo význame predslov ho uvádza v SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA ako aj HISTORICKÝ SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA vo význame začiatok omše, chválospev. *Praefatio* tak môže ilustrovať etymologické varianty, t. j. výrazy, ktoré vychádzajú z rovnakého etymologického východiska, ale prijímajúci jazyk si ich v odlišných časových horizontoch adaptuje v odlišnej forme. Pre súčasnú slovenčinu ako prijímajúci jazyk je rozhodujúce zakončenie výrazu v Nsg podľa dvoch po sebe idúcich hláskach (v tomto prípade *i-o*). Na základe tohto zakončenia a faktu, že výraz označuje neživý denotát, sa *praefatio* zaraďuje medzi neutrá. Pri prevzatých slovách je najviac nesklonných substantív práve v strednom rode. V monografii Nový DEKLINAČNÝ SYSTÉM SLOVENSÝCH SUBSTANTÍV (2007) M. Sokolová uvádza, že ide najmä o také výrazy, ktoré sú zakončené na inú ako rodovo typickú koncovku (napr. *filé*, *tabu*, *Martini*, *negližé*, *interview*...). Toto však nie je prípad výrazu *praefatio*, ktorý má rodovo typickú koncovku *i-o*, podobne ako napr. *rádi-o*, *štúdi-o*, *tri-o*, *rati-o*, *laudati-o* a používateľ jazyka na základe systémovej analógie vie spoľahlivo určiť jeho rod. Pri používaní daného výrazu sa však musí rozhodnúť, či uprednostní základný tvar, alebo sa pokúsi slovo ohýbať. V súlade s dominantnou adaptačnou tendenciou slovenčiny ako flektívneho jazyka prevažuje potreba skloňovať aj výrazy, ktoré by vzhľadom na svoje obmedzené kontextové použitie mohli ostať aj nesklon-

né – napríklad *laudatio* alebo *ratio*. Pri týchto výrazoch sa môžeme stretnúť s citátovým použitím napr. „...z iniciatívy štátu boli podľa RATIO EDUCATIONIS (schulkodex) zreformované všetky stupne škôl“ alebo „V úvode nášho *laudatio* niekoľko stručných dát o živote prof. J. Látala...“ Častejšie sa prejavuje snaha skloňovať ich, napr. vo vetách: „Ustanovenia RATIA sa uskutočnilo len v latinských školách, v národných neboli peniaze“, „...výťah z *laudátia* bude poskytnutý médiám...“, „...jubilantov predstavujeme prostredníctvom *laudátií* prednesených na slávnostnej vedeckej rade...“ Na základe tejto tendencie sa zamyslenie nad zaradením týchto výrazov do skloňovacej paradigmy slovenčiny ukazuje ako aktuálne.

Determinujúca koncovka -o týchto výrazov by odkazovala na klasickú deklináciu podľa vzoru *mesto*. Ale deklinácia skupiny prevzatých výrazov typu *rádio*, *štúdio* je špecifická a od deklinácie podľa tradičného vzoru *mesto* sa odkláňa napr. v Lsg, Gpl, v ktorých výrazy nadobúdajú odlišné koncovky (Lsg: *meste/praefatiu*, Gpl: *miest/praefatií*). Podľa M. Sokolovej sa práve v diferencujúcich pádoch ukazuje nedostatočnosť klasického členenia slovenských substantív do 4 vzorov pre každý rod, pretože nevystihujú špecifickosť a rozmanitosť tvarov pri deklinácii zriedkavejších prevzatých výrazov. M. Ološtiak a L. Gianitsová-Ološtiaková vymedzujú príklady z tejto skupiny aj z hľadiska slovotvornej motivovanosti (s. 124 – 125). Osobitosťou deklinácie neutier v XII triede je koncovka -u v Lsg pri výrazoch zakončených na *t/r+i-u* (*tíchu*, *kritériu*, *laudatiu*) a Gpl vždy koncovka -ii v prípade výrazov zakončených na 2 vokály (*kritériu* – *kritérii*, *embryo* – *embryi*). Podobne je to pri výraze *praefatio*, ktoré môžeme skloňovať ako výrazy *štúdio* alebo *trio* patriace do deklinačného typu *médium*. M. Sokolová (2007, s. 307) vyčleňuje tento skloňovací typ v rámci deklinačnej paradigmy neutier. Patria doň výrazy, ktoré majú v Nsg pred koncovkami -um, -o, -on vokály *i*, *y*, *a*, *u*, *e* na konci tvarotvorného základu (akvári-um, štúdi-o, praefati-o, du-o, kaka-o, gangli-on, váku-um...). Podľa sémantického faktora ide najmä o prevzaté substantíva stredného rodu zakončené v Nsg -um (-o, -on) a v Ipl -ami. Substantíva skloňované v tomto vzore nadobúdajú dlhé koncovky vždy v Gpl -í (*praefatií*), Npl -á (*praefatiá*), Dpl -ám (*praefatiám*), Lpl -ách (*praefatiách*). Morfémové hranice pri deklinačnom type *médium* často ležia medzi vokálmi, napr. medzi *i-o* (*štúdio*, *rádio*), *y-o* (*embryo*), *i-on* (*ganglion*), na rozdiel od typu *stretnutie* s hranicou medzi *t-ie*. Deklinácia výrazu *praefatio* podľa vzoru *médium* by vyzerala takto:

<i>Nsg praefatio</i>	<i>Npl praefatiá</i>
<i>Gsg praefatia</i>	<i>Gpl praefatií</i>
<i>Dsg praefatiu</i>	<i>Dpl praefatiám</i>
<i>Asg praefatio</i>	<i>Apl praefatiá</i>
<i>Lsg praefatiu</i>	<i>Lpl praefatiách</i>
<i>Isg praefatiom</i>	<i>Ipl praefatiami</i>

Vzhľadom na zriedkavý výskyt tohto výrazu a jeho nízke frekvenčné zaťaženie v slovenčine môže potrebám používateľov jazyka stačiť aj jeho citátové, a teda nesklonné použitie, ako ho registrujeme v slovách Ľ. Ďuroviča „V ďalšom texte tohto latinského *Praefatio* vidím kľúč k pochopeniu mentálnej atmosféry za Zprávou i Neo-forom, a teda i hlbšieho zmyslu Masniciovho diela.“ Ak si rečová prax vyžaduje skloňovanie latinských výrazov typu *praefatio*, *laudatio* či *ratio*, je možné ich pravidelne skloňovať podľa vzoru *médium*. S rozličnými možnosťami použitia počíta aj SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA, ktorý pri hesle *laudácia* (f.) predstavuje aj výrazy *laudacio* (n. -ia, D a L -iu, pl. N -iá, G -ií, L -iám) a *laudatio* ako staršie, knižné a nesklonné.

Na záver pripomeňme aj ortoepicko-ortografickú zvláštnosť, ktorú si niektoré výrazy latinského pôvodu zachovávajú aj slovenčine. V slovách, kde za spoluhláskou *t* nasleduje skupina samohlások *iu*, *ia*, *ie*, *io* sa *t* vyslovuje ako *c*: *praefatio* [pre-fá-ci-o], *ratio* [rá-ci-o], *laudatio* [laudá-ci-o]. *T* sa nevyslovuje ako *c* vtedy, ak pred *t* stoja spoluhlásky *s*, *x* alebo *t*, napr. v slove *hostia* [hosti-a].

Literatúra

- ĎUROVIČ, Ľubomír: Zpráva pjsma slowenského Tobiáša Masnicia. In: Slovenská reč, 2008, 73, č. 3, s. 130 – 138.
- OLOŠTIAK, Martin – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklináčny systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.

Pramene

- Historický slovník slovenského jazyka. IV. P-oihrať sa – P-ytlovať. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1995.
- Slovník slovenského jazyka. P – R. Red. Š. Peciar. Bratislava: Veda 1963. 913 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- ŠPAŇÁR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef: Latinsko-slovenský, slovensko-latinský slovník. Bratislava: SPN 1987. 1222 s.